

**MEDENİYETİMİZDE VAKIF MİRASI
VE BALIKESİR VAKIFLARI
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU
ÖZET KİTABI**

Kitap Adı

Medeniyetimizde Vakıf Mirası Ve Balıkesir Vakıfları Uluslararası Sempozyumu Özet Kitabı

(e- Kitap)

Editörler

Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN

Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI

Doç Dr. Mustafa POLAT

Dr. Öğr. Üyesi Asem Hamdy Ahmed ABDELGHANY

Dr. Öğr. Üyesi Lütfü CENGİZ

Dizgi, Mizanpaj ve Kapak Tasarımı

Dr. Asem Hamdy Ahmed ABDELGHANY

E- ISBN

978-625-5901-75-0

E M İ N Y A Y I N L A R I

Fethiye Mah. Kurlangıç Sok. No: 2 Nilüfer/BURSA

Tel: (0224) 2422898, Fax: (0224) 2412569

www.eminyayinlari.com.tr

Sertifika No: 41427

© Türkçe bütün yayın hakları anlaşmalı olarak Emin Yayınları'na aittir. Kitap, yayıncının ve yazarın izni olmaksızın hiçbir surette (baskı, fotokopi, elektronik, manyetik, mekanik ve sesli ortamlarda ya da başka bir şekilde) kısmen veya tamamen çoğaltılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Basım Tarihi

Aralık 2025

Web

<https://vakifsempozyumu.balikesir.edu.tr/>

Bu eserde, yer alan metinlerin tüm sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yazılı izin olmaksızın hangi dil ve ortamda olursa olsun materyalin tamamının veya bir bölümünün çoğaltılması ve elektronik ortamlarda yayımlanması yasaktır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

SEMPOZYUM ONURSAL BAŞKANI	9
DÜZENLEME KURULU BAŞKANI	9
PAYDAŞ KURUM TEMSİLCİLERİ	9
DÜZENLEME KURULU	9
BİLİM VE DANIŞMA KURULU	10
VAKIF MÜESSESESİNDE YENİLİK VE GELENEK ARASINDA: EBUSSUÛD – BİRGİVÎ TARTIŞMASI.....	14
Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN	14
Osmanlıda Hayvanlar İçin Kurulmuş Vakıf Müesseseleri	17
Prof. Dr. Ş. Hakan Atalgın	17
MEDENİYETİMİZDE BAZI İLGİNÇ VAKIFLARIN EĞİTSEL DEĞERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	20
Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI.....	20
VAKFİYELERDE YER ALAN AYETLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: KARESİ ÖRNEĞİ.....	22
Doç. Dr. Murat AKKUŞ.....	22
Mevlâ Hızır Danişmend-zâde Hoca Mehmed Paşa Vakfiyesi Dil ve Retoriği İncelemesi.....	Error! Bookmark not defined.
Dr. Öğr. Üyesi Asem Hamdy Ahmed Abdelghany	25
Bir Sadrazam Vakfının Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Boyutları: Şehid (Sokollu) Mehmed Paşa	27
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TUĞRUL & Öğr. Gör. Dr.Yunus Emre AYDINBAŞ ..	27
GÜNÜMÜZDE VAKIF ANLAYIŞI VE MODERN UYGULAMALAR: BANDIRMA HACI ALİ RIZA EFENDİ VAKFI ÖRNEĞİ	29
Dr. Muzaffer ERTUĞRUL.....	29
İslam'da Vakıf Müessesesinin İlk Ortaya Çıkışı ve Vakıf Felsefesi.....	32
Doç. Dr. Hasan Yaşaroğlu	32
18968 NUMARALI MUHASEBE DEFTERİ'NE GÖRE BALIKESİR VE BANDIRMA VAKIFLARI	36
Dr. Berna TORKAK	36
Osmanlı Kadın Sultanlarının Vakıf Hayatındaki Yeri: Balıkesir'deki Fatma Sultan Vakfı Örneği.....	39
Prof. Dr. Kenan Ziya Taş & Rabia Yurdakök	39
Vakıf Mallarının Korunması ve Yöneticilerin Sorumluluğu.....	42
Dr. Ömer ASLAN	42

VAKF-I HAYAT: NUR CEMAATLERİNDE VAKIFLIK SİSTEMİNİN DAYANAKLARI VE FONKSİYONLARI	44
Doç. Dr. Hamit Aktürk	44
ZAĞONOS PAŞA ve ZAĞONOS PAŞA CAMİSİ.....	46
Öznur ATALAN.....	46
EVKAF VE MUHASEBE DEFTERLERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME: HAYDAR ÇAVUŞ VAKFI'NIN BANDIRMA'DAKİ MALİ VE SOSYO-EKONOMİK HAREKETLERİ.....	49
Arş. Gör. Muhammet YENİYURT & Arş. Gör. Ömer Faruk METE	49
Bosna Hersek'in Travnik Şehrinde Muhsinzâde Mehmed Paşa (Lonçarica) Medresesi ve Vakfı	52
Dr. Öğr. Üyesi Merzuk Grabus	52
KARESİ'DE BİR KÖY VAKFI: ILICAK BOĞAZI KARYESİ VAKFIYESİNİN (1323/1325) FIKHÎ-HUKUKÎ İNCELENMESİ.....	54
Doç. Dr. Yılmaz FİDAN	54
VAKIF HUKUKU, İNSAN HAKLARI VE FITRATIN KORUNMASI: YÛSUF EL-KARADÂVÎ'NİN YAKLAŞIMI İŞİĞİNDA BİR İNCELEME	57
Doç. Dr. Yılmaz Fidan	57
Vakıf Kavramının Semantik Analizi Üzerine Bir Değerlendirme	60
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZDOĞAN & Doç. Dr. Recep KIRCI.....	60
BALIKESİR'DE VAKIF ESERLER KÜTÜPHANESİ ÖRNEĞİ: BALIKESİR İMAM HATİP LİSESİ NADİR ESERLER KÜTÜPHANESİ	62
Muhammed İbrahim Tepe	62
SEYYİD MEHMED EFENDİ VAKFI VE KÜTÜPHANE-İ ATİK	64
Doç. Dr. Mustafa POLAT	64
Vakıf'ın şartlarının bağlayıcılığı bağlamında Danıştay'ın Ayasofya'yı Kebir cami hakkındaki kararının İslam ve Mer'î Türk hukuku açısından analizi .	66
Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM	66
SELÇUK HATUN VE VAKIFLARI	67
Fatma KORKMAZ HAZAR.....	67
OSMANLI DÖNEMİNDE BALIKESİR'DE VAKIF KÜLTÜRÜ: RAMAZANZÂDE ALİ ŞUURİ EFENDİ VE AİLESİNİN VAKIFLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME ..	69
Doç. Dr. Mustafa POLAT	69
OSMANLI'DA DÂRÜLKURRÂ VAKIFLARI	71
Öğr. Gör. Dr.Ömer ŞİMŞEK.....	71
Osmanlı Vakıf Sisteminin Kadın Haklarının Gelişimine Katkısı.....	74
Dr. Abdullah ELMAS	74
Osmanlı Taşrasında Vakıf ve Eğitim İlişkisi: Hekimzâde Yusuf Sinan Camii ve Medresesi Örneği	77

Dr. Adem POLAT	77
OSMANLI AİLE VAKIFLARINDA LEHTARLARIN TERTİBİ	78
Dr. Öğr. Üyesi Salih Erden & Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Faruk Çelik	78
VAKIFLARIN TOPLUMSAL VE EKONOMİK ETKİLERİ.....	81
MEHMET EFE.....	81
MAMURETÜLAZİZ VİLAYETİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI TAŞRASINDA VAKIF KÜTÜPHANELERİ	83
Yurdal DEMİREL.....	83
Balıkesir İmamzade Vakfı ve Vakfedilen Emlaki.....	86
Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ	86
ZAĞANOS PAŞA'NIN BALIKESİR'DEKİ VAKIFLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	88
Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ & Dr. Fatih ORTA	88
İMARETHANE GELENEĞİ VE VAKIF MUTFAK KÜLTÜRÜNÜN GASTRONOMİ TURİZMİNE YANSIMALARI: BALIKESİR ÖRNEĞİ.....	90
Doç Dr. İrfan YURT & Doç Dr. Mustafa YILMAZ.....	90
HURUFAT DEFTERLERİNE GÖRE AYVALIK KAZASI VAKIFLARI	93
Öğr. Gör. Dr. Fatih ÇİL.....	93
BALIKESİR VAKIFLARI İÇERİSİNDE BULANAN KADIN VAKIFLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	95
Dr. Semiha NURDAN.....	95
Geçmişten Günümüze Vakıflarda Kadının Rolü: Güçlü Bir Miras	97
Beyhan SOLGUN.....	97
XVIII. YÜZYILIN İLK YARISINDA BALIKESİR VAKIFLARININ YAŞADIĞI SORUNLARA DAİR BİR DEĞERLENDİRME	100
Doç. Dr. Muhammet Nuri TUNÇ.....	100
19. Yüzyılda Balıkesir'de Hayra Vakıf Kadınlar: Vakıfları, Hizmet Amaçları ve Sosyal Statüleri.....	103
Doç. Dr. Muhammet OKUDAN	103
Azerbaycan`da Bulunan Vakıf Kayıtlı ve Mühürlü Yazma Eserlerin Analizi	105
Doç. Dr. Naile Süleymanova	105
ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ VAKFİYELERİNDE DİL VE EDEBİ ÜSLUP	107
Abdulsamet CERAN	107
أثر الأوقاف العثمانية في الحياة الاجتماعية في مصر	110
د.أيمن أبو مصطفی.....	110
BALIKESİR BALIM SULTAN ZAVİYESİ VE VAKIFLARI	112

Prof. Dr. Murat Mustafa Öntüğ.....	112
KARESİ SANCAĞI'NDA UŞŞAKİLİK VE ŞEYH AHMED ŞEVKİ EFENDİ'NİN VAKFİYESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	115
Arş. Gör. Dr. Azime Merve Taşdelen	115
VAKFİYELERE GÖRE OSMANLI DÖNEMİ BURSA'DA KÜLTÜR VE KÜTÜPHANE HİZMETLERİ.....	118
Prof. Dr. Hasan Basri ÖCALAN.....	118
Vakıf Hadisleri ve Delil Değeri	121
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Eşer	121
VAKIF TEMELLİ TEKAFÜL UYGULAMASI VE FIKHİ DEĞERLENDİRMESİ.....	124
Dr. Abdullah ONUR.....	124
TOPLUMSAL VE TASAVVUFİ ETKİDE GELİŞEN VAKIFLARIN KÜLTÜREL DEĞİŞİMDEKİ ROLÜ	127
Betül TÜRKEL.....	127
VAKIF İNSAN MODELİNİN EDEBİYAT'A YANSIMALARI: KUTADGU BİLİĞ VE SAFAHAT ÖRNEĞİ	129
Şeyma YURDAKÖK	129

SEMPOZYUM ONURSAL BAŞKANI

Prof. Dr. Yücel OĞURLU, Balıkesir Üniversitesi Rektörü

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Prof.Dr. Mehmet ÖZKAN, Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dekanı

PAYDAŞ KURUM TEMSİLCİLERİ

Prof. Dr. Fatih SATIL, Balıkesir Üniversitesi
Mikail AKILLI, Balıkesir Vakıflar Bölge Müdürlüğü
Hasan Hayri YAŞAR, Balıkesir İl Müftülüğü
Murat DEMİR, Balıkesir İl Milli Eğitim Müdürlüğü
Adem ÖZALP, Balıkesir Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü
Aytekin YILMAZ, Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Esmâ SAYIN, Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Hacer AŞIK EV, Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus Emre GÖRDÜK, Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI, Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma BALCI ARVAS, Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail BAŞARAN, Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Fatih ÖZEROL, Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Murat AKKUŞ, Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa POLAT, Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Yılmaz FİDAN, Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EŞER, Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Asem ABDELGHANY, Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem SAKAR, Balıkesir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fahri ÇAKAN, Balıkesir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Lütfü CENGİZ, Balıkesir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Recep KIRCI, Balıkesir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü DİNÇER, Balıkesir Üniversitesi

Araş. Gör. Enise OSMANOĞLU BENGİ, Balıkesir Üniversitesi

Araş. Gör. Sümeyye Nur DOĞAN, Balıkesir Üniversitesi

Ahmet ALTACI, Balıkesir İl Müftülüğü

Ebru EKİCİ, Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Mustafa CANSEVEN , Balıkesir Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü

Salih DURAK, Balıkesir Vakıflar Bölge Müdürlüğü

Şükran BÜYÜKHAN, Balıkesir İl Milli Eğitim Müdürlüğü

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Abdulvahab YILDIZ, Harran Üniversitesi

Prof. Dr. Adem APAK, Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ, Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Asım YEDİYILDIZ, Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ, Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Cemal TOSUN, Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT, Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Esma SAYIN, Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Ertan ÖRGEN, Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Ezzat Abdelaziz ABDELRAHİM, el-Ezher Üniversitesi (Mısır)

Prof. Dr. Fatih SATIL, Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Hacer AŞIK EV, Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Halis DEMİR, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Hamdi DÖNDÜREN, Karatay Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Hasan Basri ÖCALAN, Bursa Uludağ Üniversitesi

- Prof. Dr. İbrahim İŞİTAN, Selçuk Üniversitesi
- Prof. Dr. İhsan SOYSALDI, Fırat Üniversitesi
- Prof. Dr. İsmail SAĞLAM, Bursa Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Mefail HIZLI, Bursa Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet BAHÇEKAPILI, Yalova Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet BAYYIĞİT, Balıkesir Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi
- Prof. Dr. Mehmet Emin AY, Bursa Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN, Balıkesir Üniversitesi
- Prof. Dr. Muhammet TARAKÇI, Bursa Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Murat DOĞDUBAY, Balıkesir Üniversitesi
- Prof. Dr. Nesimi YAZICI, Ankara Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi
- Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ, Yalova Üniversitesi
- Prof. Dr. Saadet MAYDAER, Bursa Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Saffet KÖSE, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
- Prof. Dr. Süleyman AKKUŞ, Sakarya Üniversitesi
- Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ, Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Yunus Emre GÖRDÜK, Balıkesir Üniversitesi
- Prof. Dr. Yunus Vehbi YAVUZ, Bursa Uludağ Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi
- Prof. Dr. Yücel OĞURLU, Balıkesir Üniversitesi
- Doç. Dr. Ahmet AKBAŞ, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
- Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI, Balıkesir Üniversitesi
- Doç. Dr. Bekir KARADAĞ, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
- Doç. Dr. Fatma BALCI ARVAS, Balıkesir Üniversitesi
- Doç. Dr. Hamit AKTÜRK, Balıkesir Üniversitesi
- Doç. Dr. Hasan UÇAR, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
- Doç. Dr. Hesham MOTAVA, Balıkesir Üniversitesi

Doç. Dr. İsmail BAŞARAN, Balıkesir Üniversitesi

Doç. Dr. İsmail KURT, Balıkesir Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Fatih ÖZEROL, Balıkesir Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet ŞANVER, Bursa Uludağ Üniversitesi

Doç. Dr. Murat AKKUŞ, Balıkesir Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa BAŞKONAK, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa KARABACAK, Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa POLAT, Balıkesir Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa Şen, AMASYA Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Naile SULEYMANOVA, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi,
(Azerbaycan)

Doç. Dr. Recep Emin GÜL, Balıkesir Üniversitesi

Doç. Dr. Semra TÜFENKÇİ, Balıkesir Üniversitesi

Doç. Dr. Şeref GÖKÜŞ Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Şuayip Karataş, AKSARAY Üniversitesi İslami İlimler
Fakültesi

Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ, Bursa Uludağ Üniversitesi

Doç. Dr. Wahiba Saad ELLAOUI, University of Sousse (Tunus)

Doç. Dr. Yılmaz FİDAN, Balıkesir Üniversitesi

Doç.Dr. Abdullah BAYRAM, Balıkesir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji
Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EŞER, Balıkesir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Asem ABDELGHANY, Balıkesir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ekrem SAKAR, Balıkesir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fahri ÇAKAN, Balıkesir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatma TURGAY, Balıkesir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hakan ATALAY, Balıkesir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ARSLAN Balıkesir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Lütfü CENGİZ, Balıkesir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Recep KIRCI, Balıkesir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sezai SEVİM, Bursa Uludağ Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Suliman ALOMIRAT Katar Üniversitesi (Katar)

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü DİNÇER, Balıkesir Üniversitesi

Dr. Assem HEFNY, Philipps-Universität Marburg, Centrum für Nah- und Mittelost-Studien (Almanya)

VAKIF MÜESSESESİNDE YENİLİK VE GELENEK ARASINDA: EBUSSUÛD – BİRGİVÎ TARTIŞMASI

Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

Vakıf müessesesi, İslam medeniyetinin en köklü ve işlevsel kurumlarından biri olarak dinî, sosyal ve ekonomik hayatın şekillenmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Osmanlı toplumunda camilerden medreselere, imarethanelerden kütüphanelere kadar pek çok hizmet, vakıflar aracılığıyla süreklilik kazanmıştır. 16. yüzyılda bu köklü kurumun işleyişinde önemli bir yenilik gündeme gelmiş; nakit sermayeye dayalı para vakıfları (vakf-ı nukûd) hızla yaygınlaşmıştır. Para vakıfları, şehir hayatının ihtiyaçlarını karşılamada ve çeşitli sosyal hizmetlerin finansmanında etkin bir rol üstlenmiş olsa da, meşruiyetleri hususunda Osmanlı ilmiyesinde ciddi tartışmalara yol açmıştır.

Bu tartışmanın merkezinde iki önemli isim bulunmaktadır: Şeyhülislam Ebussuûd Efendi (ö. 982/1574) ve İmam Birgivi (ö. 981/1573). Ebussuûd, para vakıflarını maslahat, ihtiyaç ve toplum yararı çerçevesinde meşrulaştırmış; özellikle muâmele-i şer'îye gibi hukukî araçlarla işletilen bu vakıfların hem şer'an hem de örfe kabul edilebilir olduğunu savunmuştur. Ona göre para vakıfları, toplumun finansal ihtiyaçlarını karşılamakta, hayır hizmetlerini desteklemekte ve faizli işlemlere alternatif sunmaktadır. Böylece vakıf müessesesinin dinamizmini koruyan bir yenilik olarak değerlendirilmiştir.

Buna karşılık İmam Birgivi, para vakıflarını köklü ve sert bir şekilde reddetmiştir. Ona göre para, ayn mal özelliği taşımadığı için vakıf konusu olamaz; çünkü kullanıldığında tükenen bir değerdir. Ayrıca, para vakıflarının işletilmesinde kullanılan yöntemler, gerçekte ribânın farklı kılıflar altında uygulanmasından ibarettir. Birgivi, selef-i sâlihînin uygulamalarında para vakfına dair bir örneğin bulunmamasını, bu müessesenin şer'î açıdan temelsiz olduğunun delili olarak görmüştür. Hanefî mezhebinin menkul malların vakfını aslen caiz görmemesi de, onun reddiyesini güçlendirmiştir. Birgivi'ye göre para vakıflarının yaygınlaşması toplumda faiz hassasiyetini zayıflatacak, uzun vadede ise ahlâkî yozlaşmaya zemin hazırlayacaktır.

Bu çalışmada, Ebussuûd ile Birgivi arasındaki para vakfı tartışması, yenilik ve gelenek arasındaki gerilim ekseninde ele alınmaktadır. Bir tarafta sosyal ihtiyaçları gözeten, maslahat merkezli bir hukukî açılım; diğer tarafta naslara ve selef uygulamasına bağlı katı bir geleneksel yaklaşım bulunmaktadır. Böylece tartışma yalnızca para vakıflarının meşruiyetine dair bir fikhî mesele olmaktan çıkmakta; aynı zamanda Osmanlı ilmiyesindeki otorite-muhalefet ilişkilerini, nas ve maslahat arasındaki dengeyi vakıf müessesesinin tarihsel dönüşümünü anlamak için verimli bir zemin sunmaktadır.

Sonuç olarak, Ebussuûd-Birgivi eksenindeki para vakfı tartışması, Osmanlı'da vakıf kurumunun yenilik ile gelenek arasında nasıl şekillendiğini ortaya koymakta; aynı zamanda İslam hukuk düşüncesinin değişim karşısındaki esnekliği ve direncini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, Vakıf, Para vakfı, Ebussuûd Efendi, İmam Birgivi

BETWEEN INNOVATION AND TRADITION IN THE WAQF INSTITUTION: THE DEBATE OF EBUSSUUD AND BİRGİVİ

Abstract

The institution of waqf (endowment) has historically constituted one of the most vital foundations of Islamic civilization, sustaining religious, educational, and charitable life for centuries. Within the Ottoman Empire, waqfs provided continuity for mosques, madrasas, soup kitchens, and libraries, thereby embedding themselves into the social and economic fabric of society. In the 16th century, however, a new and controversial development arose: the emergence of cash waqfs (waqf al-nuqūd). Unlike traditional waqfs based on immovable property, cash waqfs operated by investing monetary assets through specific legal contracts, generating returns for public services. While they quickly became widespread in Ottoman urban centers, their legitimacy provoked some of the most heated juristic debates of the era.

At the heart of this controversy were two towering figures of Ottoman scholarship: Sheikh al-Islam Ebussuud Efendi (d. 1574) and Imam Birgivi (d. 1573). Ebussuud legitimized cash waqfs by appealing to maslaha (public interest), hāja (necessity), and the practical needs of society. He maintained that by means of legal devices such as mu'āmalat-i shar'iyya, cash waqfs could operate within the framework of Shari'a while simultaneously financing essential religious and

social services. In his view, cash waqfs offered a viable alternative to usurious lending practices, provided liquidity for charitable institutions, and reflected the flexibility of Islamic law in responding to changing circumstances.

Imam Birgivi, by contrast, vehemently opposed cash waqfs on both legal and moral grounds. He argued that money is a consumable asset lacking the permanence required for valid endowment, and thus fundamentally incompatible with the ontological nature of waqf. Furthermore, the contracts employed to generate returns were, in his eyes, nothing but disguised usury (*ribā*), undermining the ethical foundations of Islamic financial practice. Birgivi also underscored the absence of precedent in the practice of the righteous predecessors (*salaf*), which he regarded as a decisive indication of illegitimacy. He drew upon Hanafi jurisprudence, which generally prohibited the endowment of movable property, to reinforce his objections. For Birgivi, the proliferation of cash waqfs would gradually erode social sensitivity to *ribā* and ultimately lead to moral corruption within the Muslim community.

This paper situates the debate between Ebussuud and Birgivi within the broader framework of tradition versus innovation in the Ottoman waqf system. On the one hand, Ebussuud represents a pragmatic, adaptive approach that prioritizes community needs and public welfare; on the other hand, Birgivi embodies a principled traditionalism that insists on strict adherence to text (*naşş*) and historical precedent. Thus, the dispute transcends the narrow question of cash waqfs, offering critical insights into the authority-opposition dynamics of the Ottoman scholarly milieu and the ongoing tension between legal textualism and *maslaha*-based reasoning in Islamic jurisprudence.

By analyzing the relevant treatises of Ebussuud and Birgivi alongside Hanafi legal sources, the study highlights how financial innovation within the Ottoman context generated profound legal and ethical contestations. Ultimately, the debate demonstrates how the waqf institution evolved at the intersection of continuity and change, reflecting both the resilience and the limits of Islamic law in the face of new socio-economic realities.

Keywords: Islamic law, Waqf, cash waqf, Ebussuud Efendi, Imam Birgivi

Osmanlıda Hayvanlar İçin Kurulmuş Vakıf Müesseseleri

Prof. Dr. Ş. Hakan Atalgın

Balıkesir Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı Başkanı

Özet

Osmanlıların, yaşadıkları çevredeki hayvanlara karşı tutumları, İslam inancı ve Türk kültürü değerleri doğrultusunda şekillenmiştir. Osmanlı döneminde hayvan hakları alanında oldukça özgün ve kapsamlı düzenlemelerin yapıldığını görülmektedir. Osmanlı topraklarını çeşitli nedenlerle ziyaret eden Batılı gezginler, Osmanlı insanının hayvanlara olan ilgisi, sevgisi ve merhameti karşısında şaşkınlık yaşamış; Avrupa'da rastlanmayan bu durumu farklı örneklerle dile getirmişlerdir. Osmanlılar, hayvanlara bakmayı sevap olarak görmüş ve bunu Allah rızası için yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu durum yabancı seyyahların da ilgisini çekmiştir. "Türkler, hem canlı hem de cansız varlıklarla barış içinde bir yaşam sürmektedirler. Ağaçlardan kuşlara, köpeklerden diğer tüm yaratıklara kadar Allah'ın yarattığı her şeye derin bir saygı beslerler. Bu hayırseverlik, terkedilmiş veya zulme uğramış hayvanları da kapsar (Lamartine,t.y.)."

Osmanlı döneminde hayvanlara yardım amacıyla kurulmuş vakıflar dikkat çekicidir. Bu vakıflar, hayvan haklarına verilen önemi gösterir. Bursa'da kurulan ve hayvanlara yardım eden bazı vakıflar şunlardır: Gurabahane-i Laklakan (Leylek Hastanesi), bu hastane Yıldırım'da, 19. yüzyılın sonlarına doğru (muhtemelen II. Abdülhamid döneminde) kurulmuştur. Amacı yaralı veya hasta leyleklerin tedavi edilmesidir. Bu vakfın merkezi bugün restorasyonla Leylek Müzesi olarak düzenlenmiştir. Bu vakıf, hayvan refahı için kurulan ilk "kuş hastanesi" olarak dünya tarihine geçmiştir. Osmanlı'da birçok vakıf sokak hayvanlarına su verme, yem bırakma, barınak temini gibi görevleri üstlenmiştir. Bursa'da özellikle Ulucami civarı, Hanlar Bölgesi ve Yeşil semti gibi yerlerde bu tür vakıfların hizmet verdiği bilinmektedir. Bu vakıflardan bir kısmı Sebil-i Hayvanat Vakfı, Kuşlara Yem Bırakma Vakfı ve Sahipsiz Hayvanları Koruma Vakfı gibi vakıflardır. Bazı vakfiye belgelerinde hayvanlara da yer verilmiştir örneğin: Hacı İvaz Paşa Vakfı (15. yüzyıl): Bursa'da leylekler için kışın yemek bırakılması. Emir Sultan Vakfı: Hayvanların susuz kalmaması için belirli yerlere su konulması.

Genel olarak görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü dönemde, hayvan haklarıyla ilgili olarak oldukça çok sayıda ve hak-refah bağlamında çağını aşır geride bırakacak nitelikte düzenlemeler gerçekleştirilmiş ve hayvan hakları ile ilgili birçok vakıf kurulmuştur. Hayvan haklarına verilen önemin dini temellere dayandığını söylemek mümkündür. İslam'da hayvanlara merhamet etmek teşvik edildiği için Osmanlı toplumu da bu anlayışı vakıf sistemiyle kurumsallaştırmıştır. Bugünkü hayvan barınaklarının ve hayvan hastanelerinin atası sayılabilecek bu vakıflar, Osmanlı'nın sosyal adalet ve merhamet anlayışının önemli bir yansımasıdır.

Anahtar Kelimeler: Hayvan, İslam ve Merhamet, Osmanlı Devleti, Vakıf Müessesesi

Foundations Established for Animals in the Ottoman Empire

Islamic beliefs and Turkish cultural values shaped the attitudes of the Ottomans towards animals in their environment. It is seen that during the Ottoman period, highly original and comprehensive regulations were made in the field of animal rights. Western travelers who visited Ottoman lands for various reasons were astonished by the Ottomans' interest, affection, and compassion toward animals, and expressed this phenomenon—rarely encountered in Europe—through different examples. The Ottomans regarded caring for animals as a virtuous act and stated that they did so for the sake of Allah's approval. This situation also attracted the attention of foreign travelers. "Turks live in peace with both living and non-living beings. From trees to birds, from dogs to all other creatures, they feel a deep respect for everything created by Allah. This benevolence also extends to abandoned or mistreated animals (Lamartine, n.d.)."

The charitable foundations established during the Ottoman period to help animals are remarkable, as they reflect the importance given to animal rights. Some examples of such foundations in Bursa include: Gurabahane-i Laklakan (Stork Hospital), which was established in Yıldırım toward the end of the 19th century (probably during the reign of Sultan Abdülhamid II). Its purpose was to treat injured or sick storks. Today, the center of this foundation has been restored as the Stork Museum. This institution went down in world history as the first "bird hospital" established for animal welfare. Many foundations in the Ottoman Empire undertook duties such as providing water for stray animals, leaving food, and offering shelter. In Bursa, especially around

the Grand Mosque, the Inns District, and the Yeşil quarter, these types of foundations were known to serve. Among them were the Sebil-i Hayvanat Foundation, the Bird Feeding Foundation, and the Foundation for the Protection of Stray Animals. Some foundation charters (vakfiyes) also made mention of animals. For example: Hacı İvaz Pasha Foundation (15th century): leaving food for storks in Bursa during the winter. Emir Sultan Foundation: placing water in certain areas to prevent animals from suffering thirst.

In general, as can be observed, during the rule of the Ottoman Empire, a great number of regulations were made concerning animal rights—so advanced in terms of rights and welfare that they surpassed their age. Many foundations related to animal rights were established. It is possible to say that the importance given to animal rights was based on religious grounds. Since Islam encourages compassion toward animals, Ottoman society institutionalized this understanding through the foundation (waqf) system. These foundations, which can be considered the ancestors of today's animal shelters and animal hospitals, were an important reflection of the Ottoman understanding of social justice and mercy.

Keywords: Animal, Islam and Compassion, Ottoman Empire, Waqf Institution

MEDENİYETİMİZDE BAZI İLGİNÇ VAKIFLARIN EĞİTSEL DEĞERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI

*Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı,
ahmet.canakci@balikesir.edu.tr*

Özet

Bu çalışmada, medeniyetimizdeki bazı ilginç vakıfların eğitsel değeri incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, kadim medeniyetimizde yer alan ilginç vakıfların farklı yönlerini ve eğitsel/pedagojik değerini, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan “Tarihte İlginc Vakıflar” adlı eserde yer alan vakıf uygulama örnekleri üzerinden içerik analiziyle ortaya koymaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde ise içerik analizi tekniğinden faydalanılmış, edilen bulgular belli temalar altında ele alınarak literatür çerçevesinde değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; medeniyetimizin yalnızca teoride değil, pratikte de ne denli derin bir eğitim ve ahlak temelli örnek bir yaşam geliştirildiği görülmektedir. Bu vakıfların, hayatın her yönüyle/her kesimiyle ilgili günümüz eğitim anlayışına rehberlik edecek, değer temelli bir model sunduğu ifade edilebilir. Bu değerlerden de paylaşma, dayanışma, duyarlılık, sorumluluk, sevgi, empati, iyilik, yardımseverlik, saygı ve diğerkamılığın ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla tarihimizdeki bu ilginç vakıfların, günümüz eğitim sisteminde sıkça vurgulanan değerler eğitimi, sosyal sorumluluk bilinci ve toplum hizmeti uygulamaları açısından örnek alınabilecek nitelikte olduğu söylenilebilir.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Medeniyet, Eğitim, Değerler Eğitimi, Eğitsel Değer, Tarihte İlginc Vakıflar.

AN EXAMINATION ON THE EDUCATIONAL VALUE OF SOME INTERESTING FOUNDATIONS IN OUR CIVILIZATION

Abstract

This study examines the educational value of some interesting foundations in our civilization. In this context, the aim of the study is to reveal the different aspects and educational/pedagogical value of interesting foundations in our ancient civilization through content

analysis of foundation application examples included in the work "Interesting Foundations in History" published by the General Directorate of Foundations. This study adopted a qualitative research method and used the document analysis technique. In the analysis of the research data, content analysis technique was used, and the findings were classified under certain themes and evaluated in light of the literature. According to the research findings, it is evident that our civilization has developed a profoundly educational and morally exemplary way of life, not only in theory but also in practice. It can be said that these foundations offer a value-based model that will guide today's understanding of education in all aspects of life. Among these values, sharing, solidarity, sensitivity, responsibility, love, empathy, kindness, helpfulness, respect, and altruism have been identified as prominent. Therefore, it can be said that these interesting foundations in our history can serve as examples in terms of values education, social responsibility awareness, and community service practices, which are frequently emphasized in today's education system.

Keywords: Foundation, Civilization, Education, Values Education, Educational Value, Interesting Foundations in History.

VAKFİYELERDE YER ALAN AYETLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: KARESİ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Murat AKKUŞ

İlahiyat Fakültesi/Balıkesir Üniversitesi, uratakkus114@hotmail.com

Özet

İslâm medeniyetinde vakıf kurumu, bireysel servetin toplumsal faydaya yönlendirilmesini sağlayan, dayanışma ve adalet ilkelerini somutlaştıran köklü bir müessesedir. Vakfiye metinleri, bu müessesenin hem dini hem de hukukî çerçevesini belirleyen, bireyin inancını toplumsal sorumlulukla buluşturan kutsal bir taahhüt niteliği taşır. Ayet ve hadislerde sıkça vurgulanan infak, adalet, ihsan ve merhamet ilkeleri, vakıf anlayışının ahlâkî ve hukukî meşruiyetini belirleyen temel değerlerdir. Bu bağlamda vakıf, Müslüman toplumlarında yalnızca bir hayır geleneği değil; ibadet, paylaşma, adalet ve toplumsal dengeyi sağlayan bir yaşam şekli olarak görülmüştür.

Bu çalışma, Karesi (Balıkesir) bölgesinde yer alan beş tarihî vakfiyede zikredilen Kur'an-ı Kerim ayetlerini konu edinmekte ve bu ayetlerin içerik, bağlam ve işlev bakımından tahlilini amaçlamaktadır. İncelemeye dâhil edilen vakfiyeler; Mehmed Paşa b. Hızır Danişmend b. Hamza Çelebi, Zağanos Paşa, es-Seyyid Mehmed Paşa b. es-Seyyid Süleyman Ağa, Ali Şuuri Efendi ve Karesi Mutasarrıfı Ömer Âli Bey (Hamidiye Kütüphanesi) vakfiyeleridir. Bu belgelerdeki ayetler, yalnızca bir süsleme unsuru veya geleneksel dua formu olarak değil, vakfın hukukî meşruiyetini, uhrevî yönünü ve sosyal anlamını temellendiren metin referansları olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma, nitel bir doküman analizi yöntemiyle yürütülmüştür. Vakfiyelerdeki ayetlerin seçiminde dikkat çeken temel eğilim; iyilik, infak, ilim, adalet, insanın değeri ve ebedî mükâfat gibi temel kavramlardır. Özellikle Bakara sûresi 181. ayetin vakfiyelerde vurgulanması, vakıf iradesinin dokunulmazlığı ve bu iradeye yöneltlen müdahalelere karşı ilahî yaptırımını açık biçimde ifade etmektedir. Bu ayet, vakıf hukukunda bir tür manevi bağlayıcılık işlevi görerek, vakıf şartlarının ihlalini yalnızca hukukî değil, aynı zamanda ahlâkî ve dinî bir sorumluluk alanına taşımaktadır.

İnceleme neticesinde, vakfiyelerde işaret edilen ayetlerin dönemin sosyal yapısı, vakfın fonksiyonu ve vakfeden kişinin niyetiyle uyumlu olduğu görülmüştür. Eğitim, hayır ve kütüphane vakıflarında daha

çok ilim, insanın yaratılış amacı ve şerefiyle ilgili ayetler; mali nitelikli vakfiyelerde ise infak, adalet ve sevap temaları öne çıkmıştır. Tüm bunların sonucunda vakfiyelerde yer alan ayetler, toplumun hem dünyevî hem de uhrevî yönünü dengeleyen çok yönlü bakış açısının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Vakfiye, Karesi Vakfiyeleri, Ayet, İnfak.

AN EVALUATION OF THE QUR'ANIC VERSES INCLUDED IN WAQF DEEDS: THE CASE OF KARESI

Abstract

In the Islamic civilization, the institution of waqf represents one of the most deeply rooted mechanisms of solidarity that channels individual wealth toward public benefit while embodying the principles of justice, generosity, and social balance. The waqfiyya (endowment deed) functions as a sacred covenant that defines the religious and legal framework of this institution, binding individual faith to social responsibility. The principles of infāq (charitable giving), adl (justice), ihsān (benevolence), and rahma (mercy), which are frequently emphasized in the Qur'an and the hadīth, constitute the fundamental moral and juridical foundations of the waqf system. In this sense, waqf in Muslim societies is not merely a charitable tradition, but rather a comprehensive way of life that integrates worship, altruism, justice, and social equilibrium.

This study focuses on the Qur'anic verses cited in five historical waqfiyyas from the Karesi (Balıkesir) region and aims to analyze these verses in terms of their content, context, and function. The waqfiyyas examined belong to Mehmed Pasha b. Hızır Danishmend b. Hamza Chelebi, Zaganos Pasha, al-Sayyid Mehmed Pasha b. al-Sayyid Süleyman Aga, Ali Shuurī Afandi and Omer Ālī Bey, the Governor (Mutasarrıf) of Karesi (founder of the Hamidiye Library). The Qur'anic quotations found in these documents are not employed merely as decorative elements or conventional pious invocations; rather, they serve as textual references that provide theological legitimacy, spiritual depth and social significance to the waqf institution.

The research was conducted using a qualitative document analysis method. The dominant thematic tendencies observed in the selection of verses include goodness, charity, knowledge, justice, human dignity, and eternal reward. In particular, the emphasis on verse 181

of sūrat al-Baqara explicitly expresses both the sanctity of the waqf will and the divine sanction against any human interference with it. This verse functions as a form of spiritual and ethical binding force within waqf law, elevating the violation of waqf stipulations from a merely legal infraction to a moral and religious transgression.

The analysis reveals that the Qur'anic verses cited in the waqfiyyas were chosen in harmony with the social structure of the period, the function of each waqf, and the spiritual intentions of the founders. Educational, charitable, and library waqfs tend to incorporate verses related to human creation, dignity, and knowledge, whereas financially oriented waqfs emphasize themes such as infāq, justice, and divine reward. Consequently, the presence of these verses in the waqfiyyas reflects a multidimensional worldview that harmonizes the material and spiritual dimensions of society, offering a balanced vision of worldly responsibility and eternal salvation.

Keywords : Waqf, Waqfiya, Karesi Waqfiyyas, Qur'anic Verses, Infāq.

Mevlâ Hızır Danişmend-zâde Hoca Mehmed Paşa Vakfiyesi Dil ve Retoriği İncelemesi

Dr. Öğr. Üyesi Asem Hamdy Ahmed Abdelghany

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

Hoca Mehmed Paşa tarafından Hicri 5 Ramazan 842 (Miladi 1438) tarihinde tescil ettirilen bu vakfiye, Osmanlı dönemi sosyal yardım anlayışını, hukuk sistemini ve edebi estetiğini bir araya getiren çok katmanlı bir belgedir. Belge, sadece bir mülkiyet devri değil, aynı zamanda dini ve felsefi bir beyanname niteliği taşımaktadır.

Vakfın kurucusu, II. Bayezid dönemi taşra elitlerinden olan, "Devlet ve Milletin Nizamının Kamusu" gibi yüceltici unvanlarla anılan Hoca Mehmed Paşa'dır. Vakıf, Osmaniye yakınlarındaki İmareti-i Şerife (Aşevi) ve Zaviye-i Latife (Misafirhane) tesislerinin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla kurulmuştur. Bu hayır faaliyetlerini finanse etmek için Ecin ve Bağzık ovalarındaki köyler, Şaragül ve Şeyh Mukim köyleri ile buralardaki değirmen ve bağlar vakfedilmiştir. Belgede dikkat çeken bir idari şart ise, Sübeğin köyü gelirlerinin öncelikle sınır muhafızlarına ayrılması, görev ihmali durumunda ise imarete aktarılmasıdır; bu durum vakfın askeri güvenliği de destekleyen stratejik yönünü gösterir.

Vakfiye, klasik Arap belagat sanatlarının (seci, tıbak, mukabele, iktibas) ustalıklı kullanıldığı edebi bir şaheserdir. Metinde dünyanın faniliği ile ahiretin bekası arasında kurulan zıtlıklar (Tıbâk), okuyucuda derin bir manevi etki yaratmayı amaçlar. "Sadaka-i cariye" kavramı etrafında şekillenen içerik, Kur'an-ı Kerim ayetleri ve Hadis-i Şerifler ile (İktibas) tahkim edilerek vakfın şer'i meşruiyeti en üst düzeye çıkarılmıştır.

Vakfiyenin dili, mülkiyetin geri dönülemez bir şekilde Allah adına kamu yararına tahsis edildiğini vurgulayan kesin bir hukuk terminolojisine sahiptir. Belgede kullanılan:

Vakfın Niteliği: "Sahih, şer'i, bağlayıcı ve ebedi" ifadeleriyle mülkiyetin dondurulduğu ilan edilir.

Tasarruf Yasakları: Vakfedilen malların satılamayacağı, bağışlanamayacağı ve miras bırakılamayacağı kesin hükme bağlanmıştır.

Mütevellilik: Yönetim, nesilden nesile "en salih" evlatlara, soyun tükenmesi halinde ise Osmancık kadısına bırakılmıştır.

Manevi Zırh: Metnin sonunda, vakfin şartlarını değiştirmeye yeltenenlere yönelik "lanet ve tehdit formülleri" yer alarak beşeri müdahalelere karşı manevi bir koruma kalkını oluşturulmuştur.

Sonuç olarak Mehmed Paşa Vakfiyesi; sosyal adaleti tesis eden idari yapısı, hukuki sağlamlığı ve estetik diliyle Osmanlı vakıf kültürünün en somut ve etkileyici örneklerinden biridir.

Anahtar Kelimeler: vakıf, dilsel yapılandırma, Dil, vakfiye, belagat

**Bir Sadrazam Vakfının Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Boyutları:
Şehid (Sokollu) Mehmed Paşa**

**Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TUĞRUL & Öğr. Gör. Dr.Yunus Emre
AYDINBAŞ**

*Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi & Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi*

Özet

Bu makale, 17. yüzyıl Osmanlı dünyası bağlamında Şehid Mehmed Paşa tarafından kurulan vakıfların toplumsal ve ekonomik anatomisini vakfiyeler ve temliknameler üzerinden incelemektedir. Arşiv, mekân ve mali verilerin bütüncül bir değerlendirmesiyle Osmanlı vakıf sisteminin beş boyutu ele alınmaktadır: (i) sosyal hizmetlerin örgütlenmesi, (ii) bilginin üretimi ve dolaşımı, (iii) mülkiyet hukukunun kurumsal işleyişi, (iv) mali sürdürülebilirlik (v) mekân ve iktisadî entegrasyon. Cami, medrese ve hânkâh gibi yapılar ile vakfedilen kitap ve “kütüb-i mu’tebere” koleksiyonları, dönemin epistemik altyapısını temsil etmektedir. Köy, değirmen, pazar resmi ve iskele tahsisleri gibi gelir unsurları ise portföy çeşitlendirmesi ve risk yönetiminin erken örneklerini göstermektedir. Temliknamelerde yer alan *mülk-i mahz*, *hakk-ı surf* ve *tebdil/tağyir* yasağına dair ifadeler, mülkiyetin sürekliliği ve idarî mimarisinin rasyonel kurgusunu ortaya koymaktadır. Ayrıca vakfiyelerdeki kitap türleri, yazı malzemeleri, üretim teknolojileri ve dil yerelleşmesi unsurları Osmanlı ilim dünyasının entelektüel ekosistemine ışık tutmaktadır. Bulgular, Şehid Mehmed Paşa vakıflarının sosyal sermaye üretimi ile mali dayanıklılığı birleştiren, yerel kalkınmayı imparatorluk ölçeğindeki ticarî ve kültürel ağlara eklemleyen bütüncül bir kurumsal yapı ortaya koyduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Şehid Mehmed Paşa Vakfı, Osmanlı Vakıf Sistemi, Sosyo-Ekonomik Yapı, Bilgi Üretimi ve Dolaşımı, Mali Sürdürülebilirlik

Social, Economic and Cultural Dimensions of a Grand Vizier Foundation: Şehid (Sokollu) Mehmed Pasha

Abstract

This study explores the socio-economic and institutional anatomy of the waqfs founded by Grand Vizier Şehid Mehmed Pasha, analyzing their charters and deeds of endowment within the broader framework of the seventeenth-century Ottoman world. By integrating textual, spatial, and fiscal evidence, the article investigates five interrelated dimensions of the Ottoman waqf system: the organization of social services, knowledge production and circulation, property law and governance, financial sustainability, and spatial-economic integration. Religious, educational, and charitable structures—such as mosques, madrasas, and lodges—are examined alongside endowed books and “kütüb-i mu‘tebere” sets that constituted the epistemic infrastructure of the period. Income-generating assets including villages, mills, market taxes, and port maintenance funds reveal diversified portfolio management and risk mitigation strategies. The legal idiom of *mülk-i mahz*, *hakk-ı sırf*, and the formulaic prohibitions against *tebdil/tağyir* illuminate the rational architecture of Ottoman property continuity and stewardship. Furthermore, the inclusion of manuscripts, material technologies, and linguistic localization highlights the intellectual ecosystem of Ottoman scholarship. The findings demonstrate that Şehid Mehmed Pasha’s waqfs established a dynamic balance between social capital formation and fiscal durability, linking local development with imperial networks of trade, knowledge, and faith through a coherent institutional and spatial design.

Keywords: Şehid Mehmed Pasha Waqf, Ottoman Waqf System, Socio-Economic Structure, Knowledge Production and Circulation, Financial Sustainability

GÜNÜMÜZDE VAKIF ANLAYIŞI VE MODERN UYGULAMALAR: BANDIRMA HACI ALİ RIZA EFENDİ VAKFI ÖRNEĞİ

Dr. Muzaffer ERTUĞRUL

Milli Eğitim Bakanlığı

Özet

İslam medeniyetinin temel yapı taşlarından biri de vakıflardır. İslam'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de pek çok yerde "infak" vurgusu yapıldığı için Müslümanlar İslam tarihinin her döneminde vakıf kurmak için adeta birbirleriyle yarışmıştır. Çünkü vakıf, infak etmenin sistemleşmiş ve kurumsallaşmış halidir. Vakıf sayesinde infak sürekli hale gelir. Bu nedenle vakıflar İslam'ın kadim devirlerinden günümüze kadar her dönemde varlığını ve faaliyetlerini sürdürmüş sivil toplum kuruluşlarıdır. Günümüzde faaliyet gösteren bu vakıflardan biri de Bandırma Hacı Ali Rıza Efendi Vakfı'dır. Bandırma Tekke Cami haziresinde medfun Bezzaz Ali Rıza Efendi'nin (h. 1330) ismini alan bu vakıf, tasavvufi bir cemaat mensupları tarafından 1992 yılında kurulmuştur. Vakfın kurucusu Bandırma'nın sevilen esnaflarından halı tüccarı ve manifaturacı Nazım Yüzbaşı'dır (1930-2017). Nazım Yüzbaşı, Nakşbendi şeyhi Mahmud Sami Ramazanoğlu'nun (1892-1984) hulefasındandır. Nazım Efendi'nin aile fertleri ve müritleriyle beraber kurduğu bu vakıf, eğitimden sosyal yardımlaşmaya kadar farklı alanlarda faaliyet göstermektedir. Vakfın imkânlarından ana sınıfından üniversite kademesine kadar pek çok öğrenci istifade etmektedir. Vakıf, okul öncesi öğrencilerine dini eğitim vermekte, lise ve üniversite öğrencilerine eğitim bursu sağlamakta ve Bandırma'da eğitimini sürdüren üniversite öğrencilerine barınma hizmeti sunmaktadır. Bunun yanında ihtiyaç sahiplerine para, gıda ve giyecek yardımı yapmakta ve Ramazan ayında fakir fukarayı iftar sofrasında buluşturmaktadır. Hatta vakfın hizmetleri sadece yurt içiyle sınırlı değildir. Vakıf, yurt dışında da hizmet etmekte, kurban kesip yoksullara et dağıtmaktadır. Vakıf bu hizmetlerini zekât, sadaka ve bağışlarla yürütmektedir. Bu çalışmada, modern çağdaki vakıflara bir örnek olarak Hacı Ali Rıza Efendi Vakfı'nın tanıtılması amaçlanmıştır. Bu yapılırken vakıf başkanıyla, yöneticileriyle ve çalışanlarıyla görüşülmüş ve ilk kaynaktan güvenilir bilgilere ulaşılmaya gayret edilmiştir. Vakfın faaliyetlerinin gün yüzüne çıkarılması, tasavvuf açısından da önemlidir. Çünkü tasavvuf muarızları sufileri ellerine tespîh alıp bir köşeye çekilmekle itham etmektedir. Sufiler tarafından

kurulan ve finanse edilen Ali Rıza Efendi Vakfı'nın varlığı, faaliyetleri ve hizmet ufku, sufilere yapılan bu ithamın haksızlığını ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Tasavvuf, Vakıf, İnfak, Eğitim, Ali Rıza Efendi Vakfı.

THE CONCEPT OF FOUNDATIONS TODAY AND MODERN APPLICATIONS: THE CASE OF THE BANDIRMA HAJİ ALİ RIZA EFENDİ FOUNDATION

Abstract

One of the fundamental building blocks of Islamic civilization is waqfs. Since the Quran, the holy book of Islam, emphasizes “infak” in many places, Muslims have competed with each other to establish waqfs in every period of Islamic history. Because waqf is a systematized and institutionalized form of infak. Through waqf, infak becomes a continuous practice. Therefore, waqfs are non-governmental organizations that have sustained their existence and activities from ancient times of Islam to the present day. One of the waqfs operating today is the Bandırma Haji Ali Rıza Efendi Foundation. Named after the Bezzaz Ali Rıza Efendi (d. 1330) buried in the Bandırma Tekke Mosque cemetery, this waqf was established in 1992 by a sufi community. The founder of the foundation is Nazım Yüzbaşı, a carpet merchant and textile manufacturer of Bandırma (1930-2017). Nazım Yüzbaşı was a khalifa of the Nakshbandi sheikh Mahmud Sami Ramazanoğlu (1892-1984). Founded by Nazım Efendi with his family members and disciples, this foundation operates in various fields from education to social assistance. Many students benefit from the opportunities provided by the foundation, from kindergarten to university level. The foundation provides religious education to preschool students, offers educational scholarships to high school and university students and provides accommodation services to university students studying in Bandırma. In addition, it provides monetary, food and clothing assistance to those in need and brings the poor together at the iftar table during the Ramadan month. Moreover, the foundation's services are not limited to domestic, as it also serves abroad by sacrificing and distributing meat to the needy. The foundation carries out these services through zakat, sadaka and donations. This study aims to introduce the Haji Ali Rıza Efendi Foundation as an example of modern-day waqfs. In doing so,

discussions were held with the president, directors and employees of the foundation and efforts were made to obtain reliable information directly from the primary source. Revealing the activities of the foundation is also important from a sufi perspective. Critics of Sufism accuse sufis of withdrawing from the world with a rosary in their hands. The existence, activities and service philosophy of the Ali Rıza Efendi Foundation, established and funded by sufis, proves the injustice of this accusation towards sufis.

Keywords: Sufism, Waqf, Infak, Education, Haji Ali Rıza Efendi Foundation.

İslam'da Vakıf Müessesesinin İlk Ortaya Çıkışı ve Vakıf Felsefesi

Doç. Dr. Hasan Yaşaroğlu

*Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi
Anabilim Dalı*

Özet

Sosyal hayat üzerinde derin tesirleri olan vakıf kurumunun ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Geçmiş milletler arasında vakfın mevcudiyetine dair rivayetler söz konusu olmakla beraber, Zaman-ı Cahiliyede, Kâbe ve Zemzem için yapılan vakıfların dışında, vakıf kurumunun yaygınlığından söz etme imkânı yoktur. Kaldı ki Kâbe ve Zemzem vakıfları dini ve hayrî hizmetler dışında tamamen şan ve şeref amaçlı tesis edilmişlerdir. Bu yüzden İmam Şafii'nin görüşü Cahiliye devrinde vakfın mevcut olmadığı istikametindedir.

Bununla beraber, eski kavimlerde vakfın mevcudiyetine dair rivayetler de vardır. İbrahim Peygamber tarafından Kâbe-i Muazzamın vakfedilmesiyle ilk vakfın ortaya çıktığı söylenmektedir. İskenderiye Kütüphanesi, Kudüs havuzları, Zemzem kuyusu, bazı yollar, köprüler ve mabetler eski kavimlerde ortaya çıkmış vakıflara verilen örneklerdir.

Vakıf, dini gayelerle ortaya çıkmış bir müessesedir. İlk vakıf ise daha çok mabet çevresinde oluşturulmuştur. Hz. Peygamber'in bu konuyla ilgili olarak teşvik edici sözlerinin yanında, bizzat kendisinin de vakıf kurmuş olduğuna dair rivayetler vardır. Resulullah, Medine'de kendisine ait bulunan hurma bahçesini vakfedip hasılatını "havadis-i dehr"e, felakete uğramış insanlara tahsis etmiştir. Aynı şekilde Fedek hurmalığını da "ebna-yı sebil"e, yolda kalmışlara vakfetmiştir.

İnsan fıtratında mevcut olan yardımlaşma hissi, insanlık tarihi kadar eskidir. Vakfın ortaya çıkışını bu his ve inançta aramak gerekmektedir. Bu hissiyat, dini duygularla birleşince daha da güç ve kuvvet kazanmaktadır. İslam inancına göre, insanların en hayırlısı insanlara faydalı olan, malın en hayırlısı Allah yolunda harcanan, vakfın en hayırlısı da acil ihtiyaca çare olandır. Dolayısıyla vakıf bu duygu ve düşüncelerin bir eseri olarak ortaya çıkmış ve insanoğlunun acil gereksinimlerini karşılamıştır. Bu bakımdan vakıf kurumu İslam toplumlarında büyük önem kazanmış ve yaygınlaşmıştır.

Kuran-ı Kerim’de ehemmiyetle üzerinde durulan “infak” ve “isâr” kavramlarıyla, hadiste geçen “sadaka-i cariye” vakıf felsefesinin temellendirilmesinde önemli rol oynamıştır. Hadisçiler sadaka-i cariyeyi vakıf ile tefsir etmişlerdir. Ayrıca “Resulullah (s.a.v)’ın vefatı zamanında ne bir dirhem, ne bir dinar, ne bir köle, ne de başka bir şey bırakmadığını, yalnız beyaz dişi bir esterle, silahını, bir de fakir yolculara vakfettiği Fedek ve Hayber’deki hissesini bıraktığını, belirterek, Peygamberimizin bu konudaki tavrını ortaya koymuşlardır.

Bunun yanında Hz. Peygamber Medine’de sahip olduğu yedi parça mülkün akarlarını vasiyet yoluyla vakfetmiştir. Hz. Peygamberin ardından sahabiler onun yolundan giderek onlar da ellerindeki az veya çok mal varlıklarını vakıf haline getirmişler ve onlardan tasaddukda bulunmuşlardır. Cabir b. Abdullah’tan gelen bir rivayete göre, Muhacir ve Ensardan mal sahibi olanlar vakıf kurma ve eldeki maldan, servetten tasaddukta bulunma konusunda büyük bir gayret sarf etmişlerdir.

Sahabenin ileri gelenlerinden Hz. Ömer, kendisine ait Semg hurmalığını, Resulullah’ın tavsiyesi üzerine, Allah yolunda gaza eden mücahitler, esaretten kurtulmak isteyen köleler vb. ihtiyaç sahipleri için vakfetmiştir. Hurma bahçesinin satışı ve verâseten intikali yasaklandığından, adı geçen bahçe, insanlık yararına, sürekli bir şekilde hizmet üretmeye devam etmişlerdir.

Bu şekil tasadduk faaliyetlerinin başka örnekleri de vardır. Hz. Peygamber, Osman b. Affan’dan Medine’de bir Yahudi’ye ait olan Rûme kuyusunu satın almasını istemiş, kuyu Hz. Osman tarafından satın alınarak Müslümanlar yararına vakfedilmiştir. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali’nin de benzer vakıfları vardır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Sadaka-i Cârîye, İnfak, İsar, Tasadduk, Terâküm.

The Emergence of the Foundation Institution in Islam And the Philosophy of Foundation

Summary

We do not have precise information about when the foundation institution, which has a profound impact on social life, first emerged. Although there are narrations about the existence of foundations among past nations, it is not possible to speak of the prevalence of the institution of foundations during the Age of Ignorance, except for the

foundations made for the Kaaba and Zamzam. Moreover, the Kaaba and Zamzam foundations were established solely for the purpose of fame and glory, excluding religious and charitable services. Therefore, Imam Şafi's view is that foundations did not exist during the Age of Ignorance.

However, there are also accounts of the existence of endowments among ancient peoples. It is said that the first endowment emerged with the dedication of the Kaaba by the Prophet İbrahim. The Library of Alexandria, the pools of Jerusalem, the Zamzam well, some roads, bridges, and temples are examples of endowments that emerged among ancient peoples.

A foundation is an institution that emerged with religious purposes. The first foundations were established primarily around temples. Besides the Prophet's encouraging words on this matter, there are also narrations that he himself established a foundation. The Prophet endowed his date orchard in Medina and allocated the proceeds to the "havadis-i dahr," or people afflicted by calamities. Similarly, he endowed the date orchard in Fadak to the "ebna-yi sebil," or those stranded on the road.

The inherent sense of mutual aid is as old as human history. The origin of the foundation (waqf) must be traced to this sentiment and belief. This sentiment gains even greater strength and power when combined with religious sentiments. According to Islamic belief, the best of people are those who benefit others, the most beneficial of wealth is spent in the path of God, and the most auspicious of endowments are those that address urgent needs. Therefore, the foundation emerged as a product of these sentiments and ideas, meeting the urgent needs of humanity. In this respect, the institution of waqf has gained great importance and proliferation in Islamic societies.

The concepts of "infak" and "îsâr," emphasized in the Quran, and "sadaka-i cariye" (charity) mentioned in the hadith played a significant role in establishing the philosophy of foundations. Hadith scholars interpreted "sadaka-i cariye" as foundation. Furthermore, they stated that "at the time of the Prophet's (peace be upon him) death, he left behind not a dirham, a dinar, a slave, or anything else, but only a white female ester, his weapon, and his share of Fedek and Hayber, which he donated to poor travelers." This demonstrates the Prophet's stance on this matter.

In addition, the Prophet Muhammad (peace be upon him) bequeathed the income from seven properties he owned in Medine. Following his example, his companions, whether large or small, followed his example, turning their holdings into charitable foundations and giving from them. According to a narration from Cabir ibn Abdullah, wealthy Muhacir and Ensar made a significant effort to establish charitable foundations and to donate their wealth.

Upon the advice of the Prophet Muhammad, Umar, one of the leading companions of the Prophet Muhammad, donated his Samg date orchard to those in need, such as mujahids fighting in the path of God, slaves seeking to escape captivity, and others. Since the sale and inheritance of date orchards were prohibited, the orchard continued to provide continuous service for the benefit of humanity.

There are other examples of this type of charity activity. The Prophet asked Osman ibn Affan to purchase the Rumah well in Medina, which belonged to a Jew. Uthman purchased the well and endowed it for the benefit of Muslims. Abu Bakr and Ali also had similar foundations.

Key Words: Foundation, Sadaka-i Cariye, Infak, İsar, Charity, Teraküm.

18968 NUMARALI MUHASEBE DEFTERİ'NE GÖRE BALIKESİR VE BANDIRMA VAKIFLARI

Dr. Berna TORKAK

*Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
bernatorkak44@gmail.com.*

Özet

Bu çalışma, Osmanlı Arşivi'nde yer alan 18968 numaralı Muhasebe Defteri'ne dayanarak Balıkesir ve Bandırma'daki vakıfların ekonomik yapıları, malî işleyişleri ve idarî süreçlerini incelemektedir. Osmanlı döneminde vakıflar, toplumun çeşitli sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan ve gelir elde etme işlevine sahip olan önemli kurumsal yapılardır. Bu bağlamda, vakıfların mali faaliyetlerinin ayrıntılı olarak kaydedildiği Muhasebe Defterleri, dönemin ekonomik durumu ve vakıf yönetimi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu defterlerde yer alan gelir ve gider kalemleri, vakfın kuruluş şartları, vakıf personeline ödenen maaşlar, sağlanan hizmetlerin türü ve bu hizmetler için harcanan paralar gibi veriler, vakıfların hem gelir yapısını hem de harcama politikalarını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ayrıca, vakıfların yıllık gelir fazlaları ya da bütçe açıklarını nasıl yönettikleri de bu defterlerde kayıt altına alınmıştır. Defterlerde ayrıca vakıfların isimleri, hangi bölgelerde bulundukları, mütevellileri ve muhasebesinin yapıldığı yıllara dair bilgiler de mevcuttur. EV.d. fonu içinde muhafaza edilen bu muhasebe kayıtları, vakıfların zaman içerisindeki ekonomik durumunu ve işleyişindeki değişimleri gözler önüne sermektedir. Çalışma, Hicrî 1281-1286 (Miladî 1864-1871) yıllarını inceleyerek, bu dönemde Balıkesir ve Bandırma'daki vakıfların faaliyetlerini, gelir-gider yapılarını ve malî yönetimlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, nitel bir yöntem olarak doküman analizi tekniğiyle yürütülmüştür. Elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiş ve vakıfların yıllık gelir-gider kalemleri, müteveli ve diğer personel bilgileri, devreden bakiyeler gibi unsurlar analiz edilmiştir. Bu sayede vakıfların malî yapıları hakkında derinlemesine bir inceleme yapılmıştır. Araştırma bulguları, vakıfların faaliyet alanlarındaki nicel ve nitel değişimleri, yönetsel yapıları ve ekonomik denetim mekanizmalarını da ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma, Osmanlı vakıf sisteminin malî işleyişine dair önemli katkılar sunmakta ve vakıfların yerel düzeydeki sosyo-ekonomik etkilerini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda

Osmanlı dönemi vakıflarının modern finansal yönetim ve denetim anlayışlarına nasıl evrildiğine dair önemli veriler sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Muhasebe Defterleri, Osmanlı, Balıkesir, Bandırma.

BALIKESIR AND BANDIRMA WAQFS ACCORDING TO ACCOUNTING BOOK NO. 18968

Abstract

This study examines the economic structures, financial operations, and administrative processes of waqfs in Balıkesir and Bandırma based on Accounting Register No. 18968 from the Ottoman Archives. During the Ottoman period, waqfs were important institutional structures established to meet various social needs of the society while also serving an income-generating function. In this context, the accounting books in which the financial activities of the waqfs were meticulously recorded provide important insights into the economic conditions of the time and waqf management. The records in these books, which detail the income and expenditure items, the founding conditions of the waqfs, the wages paid to the waqf personnel, the types of services provided, and the amounts spent on these services, help us understand both the income structures and expenditure policies of the waqfs. Additionally, these books document how the waqfs managed annual surpluses or budget deficits. The registers also contain information regarding the names of the waqfs, their locations, the identities of the trustees (müteveli), and the years in which the accounting was performed. These accounting records, preserved in the EV.d. fund of the archives, shed light on the changes in the economic status and operational processes of waqfs over time. The study focuses on the years 1281-1286 AH (1864-1871AD) and aims to analyze the activities, income-expenditure structures, and financial management of the waqfs in Balıkesir and Bandırma during this period. The research employs a qualitative methodology, using document analysis techniques. The collected data has been evaluated using content analysis, analyzing elements such as annual income-expenditure records, trustee and other staff information, and carryover balances. The findings provide an in-depth examination of the financial structures of these waqfs. The study also reveals quantitative and qualitative changes in the areas of their activities, administrative structures, and economic control mechanisms. In conclusion, this

research contributes significantly to the understanding of the financial operations of the Ottoman waqf system and helps us comprehend the socio-economic impact of waqfs at the local level. It also provides valuable data on how Ottoman waqfs evolved in terms of modern financial management and auditing practices.

Keywords: Waqf, Accounting Books, Ottoman, Balıkesir, Bandırma.

Osmanlı Kadın Sultanlarının Vakıf Hayatındaki Yeri: Balıkesir'deki Fatma Sultan Vakfı Örneği

Prof. Dr. Kenan Ziya Taş & Rabia Yurdakök

*Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Balıkesir/Türkiye, kztas@balikesir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8866-
4025 & Doktora Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Balıkesir/Türkiye,
rabiayurd@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3062-604X.*

Özet

Osmanlı Devleti'nde vakıfların varlığı, hem devlet hem de toplum nezdinde büyük bir öneme sahiptir. Vakıflar, başta eğitim ve sağlık olmak üzere pek çok alanda faaliyet göstermektedir. Bu bağlamda, vakıf faaliyetlerinde kadınların erkeklere oranla daha aktif bir rol üstlendiği gözlemlenmektedir. Kadınlar, vakıflar aracılığıyla sosyal hayata katılım göstermişlerdir. Balıkesir özelinde, bu durumun somut bir örneği olarak, Fatih Sultan Mehmet'in halası ve Zağanos Mehmet Paşa'nın eşi olan Fatma Sultan öne çıkmaktadır. Fatma Sultan, Balıkesir'de eşi Zağanos Mehmet Paşa aracılığıyla vakıf kurarak, hayır işlerine katkıda bulunmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı Devleti'nde kadınların sosyal hayatta geri planda kaldığı yönündeki yaygın düşüncenin yanlış olduğunu ve kadınların vakıflar aracılığıyla sosyal hayatın önemli bir parçası olduklarını ortaya koymaktır. Kadınlar ve özellikle kadın sultanlar, aslında sosyal hayatın aktif birer bileşeni olarak vakıf kurmuş ve bu vakıfları, eğitim ve sağlık gibi çeşitli alanlarda faaliyet gösteren kurumlar olarak yönetmişlerdir. Bu bağlamda, vakıflar aracılığıyla toplum nezdinde etkin bir şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Çalışma, vakıfların üzerindeki faaliyetlerden yola çıkarak kadınların toplum içindeki rollerini incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, vakıfların toplum içerisindeki değişim ve dönüşümlerine ışık tutarak, vakıfların toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini ortaya koymak hedeflenmiştir.

Kadınların vakıf hayatındaki rolü incelenirken nitel bir araştırma yöntemi benimsenmiştir. İlk aşamada, vakıfların tarihi ve işleyişine ilişkin genel bir çerçeve çizilebilmesi amacıyla mevcut araştırma ve inceleme eserleri gözden geçirilmiştir. Ardından, bu alanda daha önce yapılmış çalışmalar ele alınmış ve mevcut literatüre katkı sağlayacak bir araştırma kapsamı belirlenmiştir. Çalışma, Fatma Sultan örneği

üzerinden somutlaştırılabilmesi için dönemin kayıtları incelenmiş ve Osmanlı arşiv belgeleri taranmıştır. Elde edilen bulgular, kronolojik bir düzende sunulmuştur.

Bu çalışmanın literatüre katkısı, Osmanlı Devleti'ndeki vakıf sistemi üzerinden kadınların sosyal yaşamın önemli bir parçası oldukları fikrini kazandırmaktır. Bu hedef, Fatma Sultan örneği ile somutlaştırılmıştır. Ayrıca, merkez dışındaki diğer şehirlerdeki kadın vakıflarının incelenmesine yönelik bir literatür düzlemi oluşturulması amaçlanmıştır. Bu çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular, kadın sultanların toplum içinde sosyal bireyler olarak varlık gösterdiklerini ortaya koymuştur. Bu durum, vakıf sistemlerinin Osmanlı toplum düzeni üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik önemli bir bulguya ulaşılmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Fatma Sultan, Zağanos Mehmed Paşa, Balıkesir

The Role of Ottoman Women Sultans in the Foundation Life: The Example of Fatma Sultan Foundation in Balıkesir

Abstract

The existence of foundations in the Ottoman Empire held great significance both for the state and society. Foundations operated in various fields, primarily in education and healthcare. In this context, it can be observed that women played a more active role in foundation activities compared to men. Women participated in social life through these foundations. In the case of Balıkesir, a concrete example of this can be seen in Fatma Sultan, the aunt of Sultan Mehmed the Conqueror and wife of Zaganos Mehmet Pasha. Through her foundation established in Balıkesir, Fatma Sultan contributed to charitable works via her husband Zaganos Mehmet Pasha.

The aim of this study is to reveal that the widespread notion that women in the Ottoman Empire remained in the background of social life is incorrect, and that women were, in fact, an essential part of social life through their involvement in foundations. Women, especially women sultans, actively established foundations and managed them as institutions that operated in various fields such as education and healthcare. In this context, they maintained a significant presence in society through these foundations. The study aims to examine the roles of women in society through the activities of these foundations. Additionally, by shedding light on the

transformations and changes within these foundations, the study seeks to highlight their impact on societal structures.

A qualitative research method has been adopted to examine the role of women in the foundation life. In the first stage, existing research and study works were reviewed in order to provide a general framework for the history and functioning of foundations. Then, previous studies in this field were addressed, and a research scope that would contribute to the current literature was determined. To concretize the study through the example of Fatma Sultan, records from the period were examined, and Ottoman archival documents were scanned. The findings obtained were presented in chronological order.

The contribution of this study to the literature is to establish the idea that women were an important part of social life in the Ottoman Empire through the foundation system. This objective has been concretized through the example of Fatma Sultan. Additionally, the study aims to create a literature framework for the examination of women's foundations in other cities outside the capital. The findings obtained from this study reveal that women sultans existed as social individuals within society. This provides an important insight into understanding the impact of foundation systems on the social structure of Ottoman society.

Keywords: Fatma Sultan, Zağanos Mehmed Paşa, Balıkesir

Vakıf Mallarının Korunması ve Yöneticilerin Sorumluluğu

Dr. Ömer ASLAN

*Diyanet İşleri Başkanlığı/Vaiz Presidency of Religious
Affairs/Preacher Van, Turkey aslan65omer@hotmail.com ORCID:
0000-0001-5682-2722*

Öz.

Vakıflar, toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın kurumsal bir tezahürü olarak İslâm hukukunda önemli bir yer tutmaktadır. Bu kurum aracılığıyla oluşturulan vakıf malları; kamu yararına tahsis edilen, şahsî tasarrufa kapalı ve sürekliliği esas alınan varlıklar olarak dikkat çekmektedir. Vakıf mallarının korunması hem dinî hem de hukukî bir yükümlülük olup; bu malların zarar görmesinin önlenmesi, amaçlarına uygun şekilde işletilmesi ve her türlü suiistimale karşı güvence altına alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, vakıf yöneticileri olan mütevellilere büyük sorumluluklar düşmektedir. Mütevelliler, vakıf mallarını bir emanet olarak kabul edip görevlerini titizlik, dürüstlük ve hesap verebilirlik ilkeleri çerçevesinde yerine getirmekle yükümlüdür. Klasik fıkıh literatüründe mütevellinin görev tanımı, yetki sınırları ve ihmali hâlinde doğacak sorumluluklar açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Modern hukuk sistemlerinde ise bu sorumluluklar yasal düzenlemelerle çerçevelenmiş, denetim ve şeffaflık mekanizmaları geliştirilmiştir. Bu çalışmada, vakıf mallarının korunması ve yöneticilerin sorumluluğu konusu İslâm hukuku perspektifinden ele alınmaktadır. Vakıf mallarının korunmasına ve mütevellilerin görevlerine ilişkin düzenlemeler incelenerek, İslâm hukukunun bu alandaki yaklaşımı ortaya konulacaktır. Araştırmada başta Kur'an-ı Kerim ve hadisler olmak üzere klasik fıkıh kaynakları esas alınacak; ayrıca vakıf kurumuna dair klasik ve çağdaş literatür ile güncel akademik çalışmalar ve bilimsel makalelerden faydalanılacaktır. Elde edilecek bulgular, İslâm hukukunun vakıf mallarının korunmasına ve yöneticilerin sorumluluğuna verdiği önemi, bu yükümlülüklerin hangi esaslara dayandığını ve nasıl güvence altına alındığını ortaya koyacaktır. Çalışmanın sonucunda, vakıf kurumunun sağlıklı şekilde işleyebilmesi için gerekli ilke ve tedbirler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Vakıf, Müteveli, Mallarının Korunması, Yöneticilerin Sorumluluğu

Protection of Waqf Assets and the Responsibility of Administrators

Abstract

Waqfs, as an institutional manifestation of social solidarity and mutual assistance, occupy a significant place in Islamic law. The assets established through this institution are characterized as properties allocated for public benefit, closed to personal disposal, and essentially aimed at continuity. Protecting waqf assets is both a religious and legal obligation; therefore, these assets must be safeguarded against damage, managed in accordance with their intended purposes, and secured against all forms of misuse. In this regard, waqf administrators, namely mutawallis, bear great responsibilities. Mutawallis are required to regard waqf assets as a trust and to fulfill their duties with diligence, honesty, and accountability. In classical fiqh literature, the definition of the mutawalli's duties, the limits of their authority, and the liabilities arising from negligence are clearly set forth. In modern legal systems, these responsibilities are framed by statutory regulations, with mechanisms of oversight and transparency being developed. This study addresses the protection of waqf assets and the responsibility of administrators from the perspective of Islamic law. The regulations concerning the protection of waqf assets and the duties of mutawallis will be examined to reveal the approach of Islamic law in this field. The research will be based primarily on the Qur'an, Hadith, and classical fiqh sources, while also benefiting from classical and contemporary literature on the waqf institution, as well as recent academic works and scholarly articles. The findings will demonstrate the importance Islamic law attaches to the protection of waqf assets and the responsibility of administrators, the principles underlying these obligations, and the means by which they are safeguarded. Ultimately, the study will evaluate the principles and measures necessary for the proper functioning of the waqf institution.

Keywords: Islamic Law, Waqf (Religious Endowment), Trustee (Mutawalli), Safeguarding of Assets, Accountability of Administrators

VAKF-I HAYAT: NUR CEMAATLERİNDE VAKIFLIK SİSTEMİNİN DAYANAKLARI VE FONKSİYONLARI

Doç. Dr. Hamit Aktürk

*Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri
Bölümü, akturkhamit@gmail.com*

Özet

Tarihi süreç içerisinde vakıflar, insanoğlunun kendinde olanı ötekiyle paylaşmasının çeşitli ve şaşırtıcı görüntülerini sunar. Kimisi malını, kimisi eserlerini, kimisi zamanını vakfetmiştir. Bu vakfetme işleminin hepsi kendi açısından kıymetli olmakla birlikte, “vakf-ı hayat” olarak isimlendirilen, hayatını, gençliğini başkaları için vakfetmek, vakıf sisteminin zirvesi olarak ciddi bir adanmışlığa dikkatleri çekmektedir.

Dünyadan el etek çekmenin, kendisini, hayatını, dünyasını başkalarını aydınlatmaya, yetiştirmeye adamanın bir türü olarak “vakıflık sistemi”, Nur Cemaatlerinde özellikle de Nur Cemaatlerinin ana kolu olarak kabul edilebilecek “Meşveret grubunda” sıklıkla görülen bir durumdur. Bir davaya kendini adama, her inanç ve toplulukta görülecek bir tutum olmakla birlikte “nur cemaatlerinde” bu durumun sistemleşmiş olması onu diğer gruplardan ayıran bir özelliktir.

Bu çalışmamızda biz öncelikle, nurcu gruplaşmanın ana unsurları olarak lider, eser, dersane/medreseleri ele alacağız. Bunun yanında söz konusu ana unsurların ürettiği gruplaşmayı ve lider sonrası bölünmeyi inceleyeceğiz. Bununla birlikte vakıflık sistemini, sistemin işlevini ve uygulamanın teorik dayanaklarını, irdeleyeceğiz. Son olarak ise, günümüz dini gruplar içerisinde vakıflık sisteminin nasıl bir işlev gördüğünü ele alacağız.

Çalışmanın amacı Türkiye’de dini hayatın özgün formlarından biri olan dini grupları, grupların dindarlık tarzlarını, iç ve dış ilişkilerini anlamak ve bu sayede dini grupları daha iyi tanımaktır. Vakıf abilik sisteminin özellikle “Nurcu grupları” tanımaya katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Çalışmamızda durum analizi yapılacak, veriler, söz konusu grupların süreli ve süresiz yayınlarından, gruplarla ilgili hazırlanan çalışmalardan elde edilecektir.

Anahtar Kavramlar: Dini Grup, Nurculuk, Said Nursi, Vakıf, Vakıf Abilik

VAKF-I HAYAT: THE FOUNDATION BROTHERHOOD SYSTEM IN NUR COMMUNITIES

Throughout history, foundations have presented various and surprising examples of humanity sharing what it possesses with others. Some have donated their property, some their works, and some their time. While all of these acts of donation are valuable in their own right, the practice known as “vakf-ı hayat”—dedicating one's life and youth to others—draws attention to a serious commitment as the pinnacle of the endowment system.

The “endowment system,” a form of withdrawing from the world and dedicating oneself, one's life, and one's world to enlightening and nurturing others, is a common practice in the Nur Communities, particularly in the “Meşveret group,” which can be considered the main branch of the Nur Communities. While devoting oneself to a cause is an attitude seen in every faith and community, the fact that this situation is systematized in the Nur communities is a feature that distinguishes them from other groups.

In this study, we will first examine the similarities and differences between the “endowment brotherhood system” and the traditional vow of celibacy in Sufi orders, aiming to determine how contemporary or traditional the practice is.

In addition, we will examine the background that led to the emergence of the waqf brotherhood system in its current form. To this end, we will discuss the main characteristics of the Nur communities and the uniqueness that gave rise to the waqf system. Finally, we will address the function of the waqf system within contemporary religious groups.

The aim of this study is to understand religious groups, which are one of the unique forms of religious life in Turkey, their styles of religiosity, and their internal and external relations, thereby gaining a better understanding of religious groups. We believe that the waqf brotherhood system will contribute to understanding “Nurcu groups” in particular.

Our study will involve a situation analysis, and data will be obtained from the periodic and non-periodic publications of the groups in question and from studies prepared on the groups.

Keywords: Religious Group, Nur Community, Said Nursi, Waqf, Waqf Brother

ZAĞONOS PAŞA ve ZAĞONOS PAŞA CAMİSİ

Öznur ATALAN

*Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi, oznuratalan1@gmail.com, ORCID:0000-0001-6441-
8738.*

Özet

Zağonos Paşa, 1453-1456 yılları arasında Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde sadrazamlık yapmış Osmanlı Devlet adamıdır. Sultan II. Murad Dönemi'nde saraya gelmiş, sarayda hazinederbaşı vazifesini icra etmiş, daha sonra da Arnavutluk Beyliği'ne getirilmiştir. Belgrad Kuşatması'nda Macarlara karşı kazandığı başarılar sayesinde göze girerek hem vezirlik ünvanı almış hem de II. Murad'ın kızı Fatma Sultan ile evlenerek Osmanlı hanedanının damadı olmuştur. Kısa süre sonra paşa, Çandarlı Halil Paşa'ya muhalif olan güruha katılmıştır. Varna Savaşı'ndan sonra II. Murad tahtta kalamayınca Çandarlı Halil Paşa güç kaybetmiş bu esnada Zağonos Paşa güç kazanmıştır.

Fakat çok geçmeden 1446 yılında Çandarlı Halil Paşa, II. Murad'ı ikna ederek tahta geçmesini sağlamıştır. Böylelikle Çandarlı Paşa, kendisine muhalif olan Zağonos Paşa ve Vezir Hadım Şehabettin Paşa'yı merkezden göndermek istemiş ve neticede Zağonos Paşa'yı Balıkesir'e göndermiştir. 1451'de II. Murad'ın ölümü ile hükümdar olan Fatih Sultan Mehmed, Çandarlı'yı vezirazamlık makamında bırakmış, Balıkesir'deki Zağonos Paşa'ya da yeniden vezir ünvanı verdirerek onu payitahta çağırmıştır. Zağonos Paşa, Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde ilk iş olarak Karaman Seferi'ne çıkmış, daha sonra da İstanbul'un Fethi'nin hazırlıklarına dahil olmuştur. Fetih hazırlıkları olarak Rumeli Hisarı'nda inşa edilmek istenilen kulelerden birinin sorumluluğunu üstlenmiştir. Zağonos Paşa, devlette farklı görevler yapmasına rağmen onun önünü İstanbul'un Fethi'nden sonra veziriazamlıktan azledilen Çandarlı Halil Paşa almıştır.

Bu süreçte ayrıca paşa, Sultan II. Mehmed'e kızını vererek konumunu iyice sağlamlaştırmıştır. Fakat bu mevki paşanın Belgrad Seferi'ndeki başarısızlığı ile son bulmuş, paşa azledilerek Balıkesir'e sürülmüş, Sultan II. Mehmed'de kızından boşanmıştır. Zağonos Paşa, Balıkesir'e sürgün edilince kendi adına bir vakıf tesis etmiş ve bu vakıf bünyesinde külliye inşa ettirmiştir. Külliye'nin içerisinde de kendisi ismi ile anılan Zağonos Paşa Camisi'ni yaptırmıştır. Öyle ki paşanın

Balıkesir’de inşa ettirdiği bu cami, onun şehre duyduğu ilgi ve alakayı göstermesi açısından çok mühimdir. Cami, günümüze kadar ulaşarak şehrin tarihi dokusunu bünyesinde barındırmıştır.

Bu noktadan hareketle Zağanos Paşa’nın hayatı ve paşa tarafından inşa ettirilen Zağanos Paşa camisini anlatmak çalışmamızın hedefi olmaktadır. Yapılan çalışma ile hem tarihi bir şahsın hayatı ele alınacak hem de şehrin tarihi miraslarından biri olan cami hakkında detaylı bilgilere yer verilecektir. Çalışmada umumiyetle alanı ihtiva eden telif eserlerden yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmed, Zağanos Paşa, Balıkesir, Cami.

ZAĞANOS PASHA and ZAĞANOS PASHA MOSQUE

Zağanos Pasha is an Ottoman statesman who served as grand vizier during the reign of Ottoman Sultan Mehmed the Conqueror between 1453 and 1456. His assignment began in the the palace during Sultan Murad II period, served as the chief treasurer in the palace, and was later appointed to the Albanian Principality. Thanks to his successes against the Hungarians in the Siege of Belgrade, he became prominent and received both the title of vizier and son-in-law of Sultan. He married Sultan Murad's daughter Fatma Sultan and became the son-in-law of the Ottoman dynasty. Shortly after, the pasha joined the group that opposing Çandarlı Halil Pasha. After the Battle of Varna II, when Murad could not remain on the throne, Çandarlı Halil Pasha lost power, while Zağanos Pasha gained power.

In 1446, Çandarlı Halil Pasha, convinced Sultan Murad II and enabled him to ascend to the throne. Thus, Çandarlı Pasha wanted to send Zağanos Pasha and Vizier Hadım Şehabettin Pasha, who were opposed to him, from the center, and as a result, he sent Zağanos Pasha to Balıkesir. In 1451, II. Sultan Mehmed the Conqueror, who became ruler after the death of Sultan Murad, left Çandarlı in the office of Grand Vizier, gave Zağanos Pasha in Balıkesir the title of vizier again and summoned him to the capital. During the reign of Sultan Mehmed the Conqueror, Zağanos Pasha first went on the Karaman Campaign, and then took part in the preparations for the Conquest of Istanbul. He took responsibility for one of the towers that were wanted to be built in Rumelia Fortress as preparations for the conquest.

During this process, the Pasha strengthened his position by giving his daughter to Sultan Mehmed II. However, this position ended with the Pasha's failure in the Belgrade Expedition, the pasha was dismissed

and exiled to Balıkesir, and Sultan Mehmed II also divorced his daughter. When Zağanos Pasha was exiled to Balıkesir, he established a foundation in his name and built a social complex within this foundation. He had the Zağanos Pasha Mosque, named after him, built inside the social complex. This mosque built by the pasha in Balıkesir is very important in terms of showing his interest and concern for the city. The mosque has survived to the present day and embodies the historical texture of the city.

Starting from this point, the aim of our study is to explain the life of Zağanos Pasha and the Zağanos Pasha mosque built by the pasha. In this study, the life of a historical person will be discussed and detailed information will be given about the mosque, which is one of the historical heritage of the city. In the study, the publications about the facility will generally be used.

Keywords: Ottoman Empire, Fatih Sultan Mehmed, Zağanos Pasha, Balıkesir, Mosque.

EVKAF VE MUHASEBE DEFTERLERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME: HAYDAR ÇAVUŞ VAKFI'NIN BANDIRMA'DAKİ MALİ VE SOSYO-EKONOMİK HAREKETLERİ

Arş. Gör. Muhammet YENİYURT & Arş. Gör. Ömer Faruk METE

*Sakarya Üniversitesi, muhammetyenyurt@sakarya.edu.tr & Tekirdağ
Namık Kemal Üniversitesi, omete@nku.edu.tr*

Özet

Vakıflar, Osmanlı şehir yapısının oluşum ve gelişimi ile ticari hayatın sürdürülebilirliğinde önemli rol üstlenmiştir. Vakıflar; han, dükkân, bağ, bahçe ve hamam gibi gayrimenkullerden ve nakit sermayenin işletilmesinden (ribh) elde ettikleri gelirler sayesinde hem kamusal hizmetlerin finansmanını üstlenmiş hemde piyasaya fon sağlayarak şehir ekonomisinin canlılığına önemli katkı sağlamıştır. Bu işlev, özellikle gelir-gider kalemlerinin ayrıntılı biçimde kaydedildiği icare ve vakıf muhasebe defterleri sayesinde açıkça izlenebilmektedir. Dolayısıyla menkul ve gayrimenkul vakıfların kayıtlarını içeren bu defterler, Osmanlı şehirlerinde, ticaret, sermaye dolaşımı ve şehir ekonomisini birçok boyutta izlemeye olanak sağlayan ana kaynaklardır.

Bu çerçevede, bildiride Osmanlı şehirlerinden Bandırma örneğinde tesis edilmiş Haydar Çavuş Vakfı'nın icare ve muhasebe defterleri birlikte değerlendirilerek XIX. yüzyıldaki vakıf faaliyetleri incelenmekte ve bu faaliyetlerin bölgedeki ticari hayata sağladığı canlılık ortaya konulmaktadır. Vakfın H.1261/M.1845 tarihli icare defteri, cami-i şerif ve çevresindeki dükkânlar, hanlar, menziller ve diğer birçok gallenin ayrıntılı bir kaydını sunmakta; bandırma bölgesinde ticaretin mekânsal dağılımı ve canlılığını mikro ölçüde göstermektedir. Bunu tamamlayan H.1262/M.1846-H.1265/1849 yıllarına ait vakıf muhasebe defteri ise vakfın gelir ve gider yapısını tüm unsurlarıyla belirterek vakfın mali işleyişini bütüncül biçimde değerlendirme olanağı tanımaktadır. Özellikle Haydar Çavuş Vakfı'nın gelirlerin yaklaşık yarısının ribh kaynaklı olması, Bandırma'da nakit sermaye dolaşımının ve kredi ilişkilerinin canlılığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Haydar Çavuş Vakfı, Bandırma ölçeğinde bir Osmanlı şehrinin ticari canlılığını, kredi mekanizmasını, sosyal işlevlerden mali dengeye uzanan boyutlarıyla inceleme fırsatı sunmaktadır. Bu mikro

düzeyde inceleme, yalnızca Bandırma'nın değil, aynı zamanda XIX. yüzyıl Osmanlı şehir hayatının genel işleyiş dinamiklerine dair çıkarımlar ileri süren birçok çalışmayla da örtüşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Bandırma Vakıfları, Bandırma, İcare Defteri, Muhasebe Defteri

AN ANALYSIS THROUGH EVKAF AND ACCOUNTING REGISTERS: THE FINANCIAL AND SOCİO-ECONOMIC ACTIVITIES OF THE HAYDAR ÇAVUŞ WAQF IN BANDIRMA

Abstract

Waqfs played a crucial role in the formation and development of Ottoman urban structures as well as in sustaining commercial life. Through revenues generated from gayrimenkul properties such as inns, shops, vineyards, gardens, and baths, as well as from the investment of cash capital (ribh), waqfs both financed public services and supplied funds to the market, thereby contributing significantly to the vitality of urban economies. This function can be clearly observed in evkaf and accounting registers, where income and expenditure items are meticulously recorded. Thus, these registers, which include both cash and classic waqf assets, constitute primary sources that allow to trace trade, capital circulation, and urban economic life in Ottoman cities across multiple dimensions.

Within this framework, this paper examines the Haydar Çavuş Waqf, established in the Bandırma, by analyzing both its evkaf and accounting registers. It aims to reveal the operations of waqf activities in the nineteenth century and their contribution to the region's commercial life. The waqf's evkaf register of 1261.H/1845.M provides a detailed record of the shops, inns, houses, and other income-generating properties surrounding the cami-i şerif, offering micro-level insights into the spatial distribution of trade and the vibrancy of the marketplace in Bandırma. Complementing this, the accounting register covering 1262.H/1846.M–1265.H/1849.M presents the waqf's revenues and expenditures in their entirety, enabling a comprehensive assessment of its financial structure. Notably, the fact that nearly half of the waqf's revenues derived from ribh income highlights the significance of cash circulation and credit relations in sustaining economic dynamism in Bandırma.

In conclusion, the Haydar Çavuş Waqf offers the commercial vitality of an Ottoman provincial town, ranging from rental markets to credit mechanisms and from social expenditures to fiscal balance. This micro-level study not only highlights Bandırma's local economic life but also aligns with broader patterns of nineteenth-century Ottoman urban dynamics.

Keywords: Waqfs, Bandırma Waqfs, Bandırma, Evkaf Registers, Accounting Registers

Bosna Hersek'in Travnik Şehrinde Muhsinzâde Mehmed Paşa (Lonçarica) Medresesi ve Vakfı

Dr. Öğr. Üyesi Merzuk Grabus

*Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları
Bölümü, İslam Tarihi Anabilim Dalı, merzuk5@hotmail.com*

Özet

Vakıf eserleri İslâm Medeniyetinde ayrı bir öneme sahiptir. İlk örnekleri Hz. Peygamber ve ashabının döneminde teşekkül etmiştir. Müslümanlar da sonraki dönemlerde bunu örnek alarak insanlığın hizmetine sunmak amacıyla ciddi eserler meydana getirmişlerdir. Bunun en bariz örneğini Osmanlı döneminde görmek mümkündür. Osmanlılar Anadolu'da olduğu gibi Rumeli diyarında da önemli vakıflar kurmuş ve tebasının hizmetine sunmuştur. Bu vakıf eserlerinden bir tanesi Bosna-Hersek'in Travnik şehrinde olan Muhsinzâde Mehmed Paşa Medresesi ve vakfidır. Muhsinzâde Mehmed Paşa Osmanlı'nın sadrazamlarından olup 1767 yılında Travnik'te medrese kurmuştur. Medrese, mevki olarak çömlek çarşısında bulunması hasebiyle Lonçarica ismini almıştır. Lonçarica Boşnakça olarak çömlek anlamına gelmektedir. Muhsinzâde Mehmed Paşa vakfiyesinde müderrislerin maaşları başta olmak üzere talebeler ve görevliler için tahsisat ayırmış ve paradan geri kalan meblağın medrese ihtiyaçları için kullanılmasını şart koşturmuştur. Söz konusu medrese 1903 yılındaki Travnik yangınında küle dönmüştür. Bunun üzerine medresenin müderrisi Travnikli Kopçic /Hacıbegoviç Salih Niyazî Bey medrese binasını yeniden inşa etmiş ve kurduğu vakıf buranın hizmetine tahsis edilmiştir. 21 Rebiülevvel 1310/ 13 Ekim 1892 tarihli vakfiyesine bakıldığında halk arasında Lonçarica Medresesi olarak bilinen Muhsinzâde Mehmed Paşa Medresesi'nin ihtiyaçları ve akarların tamirinin yapılması ve medrese hocaları ve mütevellisinin maaşlarının ödenmesi için altı dükkân, bir debbâğhâne, bir kahvehane, bir bahçe, bir mağaza ve bir bakkal vakfedilmiştir. Vakfiyelerin muhafazasının bir nevi garantörü olan sonundaki beddua kısmıdır. Bu vakfiyenin sonunda doğrudan beddua yoktur. Ancak bedduayı hatırlatan şu âyet-i Kerîme bulunmaktadır: *"Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı ancak onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."* (Bakara 2/181). Söz konusu Muhsinzâde Mehmed Paşa Medresesi 1767-1924 yıllarında hizmet vermiştir. Osmanlı'nın

çekilmesinden sonra Bosna-Hersek'te dönemin idareleri tarafından pek çok vakıf eserlerine el konulmuştur. Travnik şehrindeki vakıflar da bundan hâli olmamıştır.

KARESİ'DE BİR KÖY VAKFI: ILICAK BOĞAZI KARYESİ VAKFİYESİNİN (1323/1325) FİKHÎ-HUKUKÎ İNCELENMESİ

Doç. Dr. Yılmaz FİDAN

*Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Hukuku Anabilim Dalı,
netyaz@gmail.com*

Özet

Osmanlı'nın son döneminde dinî hayatın devamlılığını sağlayan en önemli unsurlardan biri vakıf müessesesi olmuştur. Köy ölçeğinde tesis edilen cami vakıfları, mabedlerin yaşatılmasını temin eden ve ibadet hizmetlerinin devamını güvence altına alan bir vazife üstlenmiştir. Bununla beraber küçük ölçekli vakıfların kuruluş esasları, sermayelerinin kaybolmaktan korunması için geliştirilen usuller ve yargı önündeki geçerliliği hakkında tafsilatlı bilgiler sınırlı kalmıştır. Bu bağlamda Karesi Şer'iyye Mahkemesi'nde kayıtlı Ilıcak Boğazı vakfiyesi, köy şartlarında vakıf tesisinin hangi hukukî ve ahlâkî ölçütlere dayandırıldığını ortaya koyan mühim bir vesika olarak dikkat çekmektedir.

Söz konusu vakfiye, sermaye ve gelir idaresi, tevliyetin intikali ve belgede yer alan tarihi akış içinde kaydedilmiş iki farklı tarih kaydı ile dikkat çekmektedir. Vakfın mahkeme huzurunda sahih ve lâzım kabul edilmesi, Hanefî mezhebinin şekil şartlarının taşrada da titizlikle uygulandığını göstermektedir. Aynı zamanda cami vakfının, İslâm mabedlerinin en ücra karyelere kadar ulaşmasını temin eden bir sistem içerisinde, dinî hayatın canlı tutulmasına hizmet ettiği görülmektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yer alan (VGM, Defter 599, s. 32, k.13; dijital 22/263) bu belge, Osmanlıca rik'a kırmısı yazıyla kaleme alınmış olup Latin harfli transkripsiyon üzerinden incelenmiştir. Araştırma ve tahkik metodu çerçevesinde, fikhî ıstılahlar esas alınarak değerlendirme yapılmıştır. İsim, tarih, yer ve meblağ gibi unsurlar metnin sabit verileri olarak ele alınmıştır.

Vakfın kurucuları Abdullah b. Şaban b. Hüseyin ile Halil b. Hacı Mustafa b. Salih'tir. Asıl sermaye 2.000 kuruş olup, helâl yollardan işletilmesi için rehn-i kavî ve kefil-i alî şartı öngörülmüştür. Yıllık kârın 200 kuruşu, "akdemce müceddeden inşa olunan" caminin hatibine tahsis edilmekte; bakiyesi kandil yağı ve sair ihtiyaçlara ayrılmaktadır. Bu durum, bölgedeki zeytinyağı üretimiyle cami aydınlatması arasındaki tarihî bağa işaret etmektedir. Mütevellî

Ahmed Ağa ömrü boyunca görevde kalacak; vefatından sonra tevliyet, köy halkının iradesiyle muhtar ve müntehab yoluyla belirlenecektir. 1323 tahrir ve 1325 tescil tarihleri, bir çelişki değil, sürecin tamamlayıcı safhaları olarak okunmalıdır. Mahkeme, vakfın sahih ve lâzım olduğuna hükmetmiş; “men beddelehû...” formülüyle vakfın tebdil ve tağyirinin mümkün olmadığı açıkça belirtilmiştir.

Netice itibarıyla bu vakfiye, köy ölçeğinde cami hizmetlerinin idamesini sağlayan, sermayeyi hukukî teminatlarla koruyan ve köy halkının iradesini tevliyetin seçimli devriyle kurumsallaştıran bir örnek sunmaktadır. Fakir-i müslimîn lehine yönlendirme kaydı, vakıf hukukunun sosyal adalet ilkesine bağlılığını göstermektedir. Bu suretle küçük vakıfların Osmanlı’nın son devirlerinde mali devamlılığı temin eden yapılar içinde ve yargı nizamı ile disiplini içinde ne derece önemli bir rol icra ettiği müşahade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vakfiye, Osmanlı Köyü, Karesi, Cami Hizmetleri, İslâm Hukuku

A VILLAGE WAQF IN KARESI: THE FİQHÎ-LEGAL EXAMINATION OF THE ILICAK BOĞAZI DEED (1323/1325)

Abstract

In the late Ottoman era, one of the foremost institutions safeguarding the continuity of religious life was the waqf. Village-scale mosque endowments bore the duty of maintaining mosques and securing the permanence of worship. Yet, the foundations’ establishment principles, methods of protecting capital from loss, and their enforceability before the judiciary remain scarcely detailed. The Ilıcak Boğazı waqfiyya preserved in the Karesi Sharia Court emerges as a significant document, revealing how a waqf was constituted within the framework of fiqh and moral obligations at the level of a village community.

The deed sets forth the administration of capital and revenues, the succession of trusteeship, and, within the flow of history, two distinct dates recorded in its text. The judicial confirmation of its validity and binding force demonstrates the meticulous application of Hanafi legal requirements in the provinces. Moreover, the waqf underscores how mosque endowments carried the presence of sacred spaces to the remotest villages, thereby sustaining religious life.

Located in the archives of the General Directorate of Foundations (VGM, Register 599, p. 32, no. 13; digital 22/263), the document was written in Ottoman rik'a script and examined through its Latinized transcription. Research and verification were conducted by employing fiqh terminology as the interpretive framework. Names, dates, places, and amounts are treated as fixed data.

The founders were Abdullah b. Şaban b. Hüseyin and Halil b. Hacı Mustafa b. Salih. The principal capital amounted to 2,000 kuruş, stipulated to be invested lawfully with strong pledge and surety. Of the annual profit, 200 kuruş was assigned to the khatib of the “newly rebuilt” mosque, while the remainder was devoted to lamp oil and other necessities-indicating a historical connection to local olive-oil production. Trustee Ahmed Ağa was appointed for life, and upon his death the trusteeship was to be determined by the will of the village community through the headman and elected members. The dual dates, 1323 for drafting and 1325 for registration, are not contradictory but complementary stages of the process. The court declared the waqf valid and binding, emphasizing through the “man baddalahu...” formula its irrevocability.

Ultimately, this deed exemplifies a village-level model that ensured the maintenance of mosque services, preserved capital through legal safeguards, and institutionalized the will of the village community in the elective transfer of trusteeship. The clause directing revenues to the poor reflects the alignment of waqf law with the principle of social justice. Thus, the document highlights the essential role of small waqfs in securing financial continuity and in upholding order and discipline within the judicial system of the late Ottoman era.

Keywords: Waqfiyya, Ottoman Village, Karesi, Mosque Services, Islamic Law

VAKIF HUKUKU, İNSAN HAKLARI VE FITRATIN KORUNMASI: YÛSUF EL-KARADÂVÎ'NİN YAKLAŞIMI IŞIĞINDA BİR İNCELEME

Doç. Dr. Yılmaz Fidan

Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Hukuku Anabilim Dalı

Özet

İslam hukukunun köklü kurumlarından biri olan vakıf, tarih boyunca toplumsal dayanışma, adalet ve sosyal refahın en güçlü araçlarından biri olmuştur. Ancak modern dönemde, vakıf müessesesinin işlevselliği ve çağdaş ihtiyaçlara cevap verebilirliği tartışmalı hâle gelmiştir. Bu çalışmanın problemi, vakıf kurumunun günümüz insan hakları anlayışı ve fitrat kavramı çerçevesinde yeniden nasıl anlamlandırılabilirliği. Araştırmanın amacı, vakfın İslam hukukundaki yerini ve işlevini insan hakları ile fitratın korunması ekseninde incelemek ve bu bağlamda Yusuf el-Karadâvî'nin yaklaşımlarını değerlendirmektir.

Çalışmada yöntem olarak klasik fıkıh kaynakları, tarihî uygulama örnekleri ve çağdaş literatür taranmış; vakıf kurumunun işlevleri insan hakları belgeleri (İHEB, İİT Kahire Bildirgesi) ve makâsîdü's-şerîa ilkeleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu çerçevede, Osmanlı ve diğer İslam toplumlarındaki vakıf pratikleri tarihî arka plan olarak kullanılmış, modern dönemde İslâm ülkelerindeki hukukî düzenlemeler ve yeni vakıf modelleri değerlendirilmiştir.

Elde edilen bulgular, vakıf kurumunun yaşama, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, çevre ve mülkiyet haklarını doğrudan desteklediğini; ayrıca merhamet, adalet, ilim sevgisi ve çevre duyarlılığı gibi fitrî değerleri kurumsal düzeyde hayata geçirdiğini göstermektedir. Karadâvî'nin vakıf anlayışı, sadaka-i câriye ile fitrat arasındaki bağı güçlendirerek vakfı bireysel ibadetten toplumsal dönüşüm aracına taşımaktadır.

Sonuç olarak, vakıf müessesesinin yeniden ihyası, çağdaş insan haklarının korunması ve fitratın aslî değerlerinin yaşatılması için vazgeçilmezdir. Şeffaf yönetim, sürdürülebilir finansman ve ihtisaslaşmış vakıflar yoluyla vakıf, İslâm toplumlarının hem tarihî mirasını hem de geleceğe yönelik vizyonunu besleyecek güçlü bir model olmaya devam edecektir.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, İnsan Hakları, Fitrat, İslâm Hukuku, Yûsuf el-Karadâvî

WAQF LAW, HUMAN RIGHTS AND THE PRESERVATION OF FITRAH: AN ANALYSIS IN THE LIGHT OF YÛSUF AL- QARADAWI'S APPROACH

Abstract

Waqf, as one of the deeply rooted institutions of Islamic law, has historically functioned as one of the most powerful instruments of social solidarity, justice, and welfare. In the modern period, however, the functionality of the waqf institution and its capacity to respond to contemporary needs have become increasingly debatable. The central problem of this study is how the waqf can be re-conceptualized within the framework of contemporary human rights discourse and the notion of fitrah (primordial human nature). The purpose of the research is to examine the place and function of waqf in Islamic law with reference to human rights and the preservation of fitrah, while critically evaluating the approach of Yûsuf al-Qaradawî.

Methodologically, the study adopts a comparative analysis, combining classical Islamic jurisprudential sources, historical practices, and contemporary academic literature. The functions of waqf are examined in light of international human rights documents (such as the Universal Declaration of Human Rights and the OIC Cairo Declaration) alongside the objectives of Islamic law (maqâsid al-shari'a). In this framework, Ottoman and broader Islamic world experiences are reviewed as historical background, while legal regulations and modern waqf models in contemporary Muslim societies are analyzed.

The findings demonstrate that waqf directly supports fundamental rights such as the right to life, education, health, social security, environmental protection, and property. Moreover, waqf institutionalizes essential fitrah-based values, including mercy, justice, love of knowledge, and environmental sensitivity. Al-Qaradawi's conceptualization of waqf reinforces the link between perpetual charity (sadaqa jâriya) and fitrah, transforming waqf from an individual act of piety into an instrument of social transformation.

In conclusion, the revitalization of waqf is indispensable for safeguarding contemporary human rights and preserving the essential values of fitrah. Through transparent governance, sustainable financing, and specialized waqf institutions, the waqf can continue to embody both the historical legacy and the forward-looking vision of Muslim societies.

Keywords: Waqf, Human Rights, Fitrah, Islamic Law, Yûsuf al-Qaradawî

Vakıf Kavramının Semantik Analizi Üzerine Bir Değerlendirme

Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZDOĞAN & Doç. Dr. Recep KIRCI

*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi & Balıkesir Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi*

Özet

Kavramlar dilde önemli görevler üstlenir. Anlamı yerine oturmayan bir kavram yanlış anlaşılmanın kapısını açar. Hatta kavramlar kelimenin gerçek ve mecaz anlam geçişlerinde önemli görevler üstlenir. Zira kavramlaşan bir kelime aynı zamanda terim olarak kullanılan bir kelimedir. Bundan dolayıdır ki terimler *kavramların dille ifade edilmiş halleridir* denilmektedir. Terim anlamındaki kelimenin, konulduğu anlamın dışına çıkması sonucunda lügat ıstılah açısından ortaya hakiki ve mecazi anlam arasında bir karışma meydana getirir. Nitekim bu konuda lügatte dua, şeriatta (fıkıh) namaz anlamında kullanılan *salât* lafzı örnek verilmektedir. Netice olarak kavramlar, bunların etimolojisi, sözlük anlam ile terim anlam arasındaki ilişki önemlidir. Zira iki anlam arasında ilişki bulunmaksızın ortaya konan kullanım hakikat ve mecazı çizgisinin dışına çıkarıp anlamsızlığa, kavram kargaşasına sürükler. Dilimizde kavramlaşan sözcüklerden biri de vakıf terimidir. Kökeni itibari ile Arapça olan kelimenin, dilimizde kullanımı yaygınlaştığı için Türkçeleşmiştir. Hatta ülkemizde bu isimde genel müdürlük düzeyinde temsil edilen resmi bir kurum vardır. Birçok ülkede ve hatta önceki devletimiz Osmanlıda da vakıflar önemli yere sahiptir. Daha da ötesi Osmanlı İmparatorluğu, vakıf medeniyeti olarak anılmaktadır. Ülkemizde ve İslam dünyasında bu kadar öneme sahip olan vakıf teriminin semantiğini yapmak önemli görülmüştür. Bu çalışmanın konusu vakıf kavramının semantik açıdan araştırıp analiz etmektir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman, literatür tarama ve analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın amacı vakıf kelimesinin semantiğinden ve daha sonra sahip olduğu terim anlamının toplum üzerine işlevselliğinden yola çıkarak onu bu anlamda kullanan toplumlar hakkında dikkat çekmektir. Arapça “v-k-f” kökünden gelen bu kelime sözlükte “durmak; durdurmak, alıkoymak” manalarında kullanılırken “Kişisel çalışma ve gayretle elde edilen imkânların ve mal varlığının gönül rızasıyla paylaşılmasını öngören hukuki bir sistemi” veya “Bir hizmetin sürüp gidebilmesi için, kişilerin kendi istekleriyle bağışladıkları para ve mülkleri” ifade eden terimsel bir anlama

büründüğü görülmüştür. Vakıfların birçok türleri vardır. Örneğin, “hayri vakıflar, zürri (aile) vakıflar, sahih vakıflar, gayrisahih vakıflar, icare-i vahideli vakıflar, icareteynli (çift icarlı) vakıf, mukataalı vakıflar, mazbut vakıflar, mülhak vakıflar, cemaat vakıfları ve esnaf vakıfları” bunlara örnek olarak sayılabilir. Vakıf kelimesini terim olarak hayır işlerinde gayret etmek anlamında kullanan Müslüman toplumların, Kur’ân’daki çıkar gözetmeksizin Allah rızasına uygun eylemleri amaç edinmeyi özendiren ayetleri temel alarak bu uğurda çaba sarfettikleri gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kavram, Vakıf, Semantik, Toplum, Değerlendirme

BALIKESİR'DE VAKIF ESERLER KÜTÜPHANESİ ÖRNEĞİ: BALIKESİR İMAM HATİP LİSESİ NADİR ESERLER KÜTÜPHANESİ

Muhammed İbrahim Tepe

*MEB, Batman/Kozluk Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi, Öğretmen,
mibragimtepe@gmail.com, ORCID, 0000-0001-9700-9842*

Özet

Balıkesir İmam Hatip Lisesi, yüz yıllık köklü bir geçmişe sahiptir. Okul bünyesinde, Osmanlıca nadir eserlerin yer aldığı özel bir kütüphane bulunmaktadır. Bu kütüphanede, tarihe mal olmuş şahsiyetlere ait, aralarında milletvekili, siyasetçi, yazar, müfessir, şair ve romancıların da bulunduğu isimlerin Osmanlıca yazılmış orijinal eserlerinin ilk baskıları yer almaktadır. Hasan Basri, Mehmet Akif, Reşat Nuri, Mustafa Kemal, Şemsettin Sami ve Konyalı Mehmet Vehbi Efendi bu isimlerden bazılarıdır. Okulda bulunan vakıf eserler koleksiyonu; Balıkesir’de tanınan tarihi şahsiyetler, Balıkesir eşrafı, ilim erbabı ile okulda idarecilik ve öğretmenlik yapmış kişiler tarafından bağışlanmıştır. Eserler, çok çeşitli konu başlıklarını kapsamaktadır: Ders kitapları, edebiyat, tasavvuf, hukuk, fıkıh, tefsir, Kur’an-ı Kerim, tecvit, roman, lügat vb. Yaklaşık 650 nadide eserin yer aldığı koleksiyonda, Osmanlı döneminden Cumhuriyet’e geçişin izlerini taşıyan haritalar, ders notları ve kişisel bilgi notları da bulunmaktadır. Kitapların iç kapaklarında hem orijinal mühürler hem de kitap sahiplerinin kişisel bilgilerini içeren mühürler yer almaktadır. Makalede bazı kitap ve yazarlar hakkında bilgilere de yer verilmiştir. Koleksiyonda Osmanlıca orijinal ilk baskıların bulunması, araştırmacıların ilk kaynaklardan bilgiye ulaşmalarını sağlayacaktır. Ayrıca bu koleksiyon; Osmanlı’nın son dönemi ile ilgili ilmi, edebi ve kültürel ortamı hakkında önemli ip uçları verdiğinden bu vakıf eserlerin korunması, kataloglanması, arşivcilik ve belge yönetimi gibi alanlara da katkı sağlayacaktır. Koleksiyon incelendiğinde, Osmanlı’nın son dönemi ve erken Cumhuriyet dönemiyle ilgili eğitim, hukuk, siyaset ve dönemin sosyal-siyasal düşünce yapısı hakkında önemli bulgulara ulaşılmıştır. Kitap içlerindeki bazı notlar ve mühürlerin incelenmesi, bilimsel araştırma yöntemlerinden nitel araştırma deseni ve doküman inceleme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balıkesir, İmam Hatip, İmam Hatip Lisesi, Kütüphane, Nadide Eserler

EXAMPLE OF FOUNDATION WORKS LIBRARY IN BALIKESİR: BALIKESİR İMAM-HATİP HIGH SCHOOL RARE WORKS LIBRARY

Balıkesir İmam-Hatip High School has a long and storied history spanning a century. The school has a dedicated library containing ottoman Works. These library has first editions of original Ottoman works by historical figures, including numbers of parliament, politicians, writers, commentators, poets and novelists, Hasan Basri, Mehmet Akif, Reşat Nuri, Mustafa Kemal, Semsettin Sami, and Mehmet Vehbi Efendi of Konya are just a few of these figures. The school's collection of foundation artifacts was donated by well-known historical figures, prominent Balıkesir figures scholars and former administrators and teachers at the school The artifacts cover wide range of topics. It covers:Textbooks, literature, Sufism, law, fiqh, tafsir, Quran, tajweed, novel, dictionary, etc. The collection, which includes approximately 650 rare works, also includes maps, tecture notes, and personal notes that bear traces of the transition from the Ottoman period of the Republic. The inside covers of the books feature both original seals and seals bearing the personal information of the book's owners. The article also includes information about someof the books and their authors. The collection's presence in original Ottoman first editions will enable researchers to access information from primary sources. Furthermore, because this collection provides important insights into the scientific, literary, and cultural environment contribute to the foundation's work preservation, cataloging, archiving,and ducument management. When the collection is examined, important findings have been obtained regardin the education, law, politics and sociolate Ottoman and early republican periods. The examination of some notes and seals inside the book was carried out using the qualitative research design and document review method, Which are among the scientific researchich methods.

Key Words: Balıkesir, İmam Hatip Maktabs, İmam Hatip High School, Library, Rare Works

SEYYİD MEHMED EFENDİ VAKFI VE KÜTÜPHANE-İ ATİK**Doç. Dr.Mustafa POLAT***Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları
Bölümü, İslam Tarihi Anabilim Dalı, mustafa.polat@balikesir.edu.tr,***Özet**

Osmanlı ilim ve kültür hayatının vazgeçilmez bir unsuru olan kütüphaneler, çoğunlukla cami, medrese ve tekke gibi dinî ve ilmi yapıların bünyesinde teşekkül etmiştir. Bununla birlikte, şahıslar tarafından tesis edilen vakıf kütüphaneleri de kitabı toplumun hizmetine sunarak ilmi birikimin yaygınlaşmasını temin etmişlerdir. Bu çalışma, söz konusu vakıf kütüphanelerine örnek teşkil eden ve Es-Seyyid Mehmed Efendi b. Abdülatif tarafından 19. yüzyıl başlarında Balıkesir’de tesis edilen vakıf kütüphanesini konu edinmektedir. Söz konusu kütüphane, 21 Haziran 1816 tarihinde resmîyet kazanan ve kaydı Balıkesir Şer’iyye Sicilleri (No: 5661-09, sayfa 95) arasında bulunan bir vakfiye ile kurulmuştur. Mehmed Efendi, vakfın sürekliliğini temin etmek amacıyla sahip olduğu bir han ve bir simitçi dükkânını vakfederek, bu mülklerden elde edilecek gelirlerin hem kütüphanenin ihtiyaçlarına hem de vakfiyede belirtilen diğer hayrî hizmetlere sarf edilmesini şart koşturmuştur. Kuruluşunda 58 cilt eserden müteşekkil mütevazı bir koleksiyona sahip olan kütüphane, zaman içinde yapılan bağışlar ve yeni eserlerle genişleyerek 19. yüzyıl sonu itibarıyla 1129 kitaba ulaşmış ve döneminin Balıkesir’deki en büyük yazma eser kütüphanesi haline gelmiştir. Bildiride, söz konusu kütüphanenin izi sürülmüş ve kütüphaneye ait olduğu tespit edilen özgün mühür vasıtasıyla, günümüzde Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi’nde muhafaza edilen kitapların bir kısmının bu vakıf kütüphanesinden intikal ettiği tespit edilmiştir. Bu somut veriler ışığında, Mehmed Efendi Kütüphanesi’nin koleksiyon profili analiz edilmiş; koleksiyonun içeriği, dönemin ilmi ve kültürel eğilimleri hakkında akademik çıkarımlarda bulunulmuştur.

Bu çalışma, nitel bir araştırma desenine sahiptir. Araştırmanın yöntemi; literatür taraması, birincil kaynak analizi ve karşılaştırmalı değerlendirme olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada, konunun teorik çerçevesini oluşturmak üzere ikincil kaynaklar (kitap, makale, tez) taranmıştır. Araştırmanın temel verilerini, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ve Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi’nden

temin edilen birincil kaynaklardan (vakfiye ve şeriyye sicilleri) oluşmaktadır. Bu belgeler transkribe edilmiş ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Son olarak, elde edilen bulgular, farklı belgeler ışığında karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş ve bütüncül bir değerlendirme yapılmıştır.

Araştırma, vakıf kültürünü Balıkesir'de tesis edilen bir kütüphane üzerinden ortaya koyarak, yerel tarihin aydınlatılmasına katkıda bulunmayı hedeflemiştir. Araştırmanın bulguları, sadece geçmişe ışık tutmakla kalmamakta, aynı zamanda kültürel mirasın korunması ve toplumsal hafızanın canlı tutulması bağlamında geleceğe dönük çıkarımlara da imkân sağlamaktadır. Arşiv belgeleri bu tür tarihî ve kültürel çıkarımlar için vazgeçilmez birincil kaynaklardır ve sosyal bilimler alanındaki araştırmalar için mutlaka etkin bir şekilde değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Mehmed b. Abdüllatif, Kütüphane-i Atik, Selahaddin Mahallesi, Osmanlı Vakıf Sistemi, Vakfiyeler.

Vâkıf'ın şartlarının bağlayıcılığı bağlamında Danıştay'ın Ayasofya'yı Kebir cami hakkındaki kararının İslam ve Mer'i Türk hukuku açısından analizi

Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM

Harran Üniversitesi

Özet

Hz. Peygamber' den günümüze kadar vakıflar sosyolojik bir gerçek olarak ciddi hizmetler yürütmüşlerdir. İslam geleneğinin temelinde yer alan vakıflar, toplumun ihtiyaçlarını karşılamada ciddi roller üstlenmişler, hala da üstlenmektedirler. Ahirete açılan bir kapı bırakmak isteyen hayır severler sadaka-i cariyeye olarak vakıflar kurmuşlardır. Vakıfların en yoğun olduğu devletlerden birisi de Osmanlı devletidir. Çok fazla vakfa sahip olan Osmanlı devletini vakıf medeniyeti olarak tanımlamak yanlış olmaz.

İslam hukuku eserleri vakıf konusunu ayrı başlık altında ele almışlar, vakfın kuruluş şartları olan vâkıf, mevkûf, mevkûf'un 'aleyh, vakıf lafzı konularını detaylıca incelemişlerdir. Bu bağlamda vâkıf'ın koymuş olduğu şartları İslam hukukuna aykırı olmamak şartıyla nass gibi değerlendirmişlerdir. Bu şartların ihlalini kabul edilemez olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı vakıf senetlerinde vâkıf'ın şartlarına ayrı bir önem verilmiştir. Bu şartlara riayet etmeyenler ile vakfı amacı dışında kullananlara ağır sözler vakıf senetlerinde yer almıştır.

I. Justinianus (527-565) tarafından 532-537 tarihleri arasında inşa edilen ve Hz. İsa'ya atfen Kutsal bilgelik anlamına gelen Hagia Sophia olarak isimlendirilen Kostantinopol'un önemli katedrali 1453'de fetih ile birlikte camiye çevrilmiş ve II. Mehmet tarafından vakfedilmiştir. 1935 yılına kadar cami olarak hizmet veren bu yapı 1935 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile müzeye dönüştürülmüştür. Danıştay onuncu dairesi'nin 02.07.2020 tarih ve Esas No : 2016/16015 Karar No : 2020/2595 sayılı kararı ile bakanlar kurulu kararı iptal edilerek yeniden cami olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada Danıştay'ın bu kararı İslam hukuku ve Mer'i Türk hukuku açısından ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Vakıf, Vâkıf, Şart, Ayasofya'yı Kebir Camii, Danıştay

SELÇUK HATUN VE VAKIFLARI

Fatma KORKMAZ HAZAR

*İstanbulluoğlu Sosyal Bilimler Lisesi,
fatmakorkmazhazar123@hotmail.com*

özet

Osmanlı Tarihi'nde kadınların rol oynadıkları ve adeta seyrini değiştirdikleri birçok hadise olmuştur.Hatta bir döneme damgasını vuran kadınlar dahi görülmüştür.Selçuk Hatun'dan sonraki dönemlerde yaşayan Kanuni'nin eşi Hürrem Sultan,I.Ahmed'in eşi Kösem Valide Sultan ve II.Selim'in eşi Nurbanu Sultan bu isimlerden sadece birkaçıdır.Selçuk Hatun da Osmanlı Tarihi'nde rol oynayan hanımlardan biridir.

Şüphesiz onun bir master tezi olarak seçilmesinin bazı sebepleri vardır.Her şeyden önce Selçuk Hatun, devlet yönetimine müdahale ederken,devletin bekası için çabalamıştır.Cem-Bayezid mücadelesi yaşanırken elçilik görevini üstlenmesi onun uzlaştırmacı siyasetinin bir tezahürüdür.

Selçuk Hatun Çelebi Sultan Mehmed'in Kameri Hatun'dan doğan kızıdır. Candaroğlu İbrahim Bey'le evlendi. Selçuk Hatun'un İbrahim Bey'le olan evliliğinden Yusuf, İshak Bali adlarında iki oğluyla, Hafsa ve Hadice isimlerinde iki kızı olmuştur. Kızı Hadice Hatun II. Murad dönemi vezirlerinden Koca Mehmed Paşa'nın oğlu Vezir-i Azam Mahmut Paşa ile evlenmiştir. Selçuk Hatun, Cem Sultan Bayezid mücadelesi sırasında yaptığı elçilikle tanınmış bir hanımdır. Ömrünün son yıllarını hasta olarak geçirmiş olup, 26 Ekim 1485 (15 Şevval 890)'de Bursa'da öldüğünde Yeşil Türbe'ye babasının yanına defnedilmiştir. Selçuk Hatun, Bursa'da M.1450 (H.854)'de bir cami, M.1465 (H.870)'de Nilüfer Çayı üzerinde Mihraplı köprüsü ve bir mektep yaptırmıştır. Bunların yanı sıra, Balıkesir'de bir zaviye, İstanbul'da ve Edirne'de birer cami yaptırmıştır. Yaptırdığı eserlerin vakfiyesini M.1483 (H.881) yılında tanzim ettirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Selçuk Hatun, Vakıf, Vakfiye

SELÇUK HATUN AND FOUNDATIONS

abstract

There were lots of events that women took part and changed its going in Ottoman History. Moreover some women who left their marks on a specific period were seen. Kanuni's wife Hurrem Sultan who lived after the Selcuk Hatun's period, Ahmet the first's wife Kosem Valide Sultan and Selim the second's wife Nurbanu Sultan were only some of these names. Selcuk Hatun was one of the ladies who had an influence in Ottoman History. Undoubtly, there were some reasons about why she was preferred as a master thesis. Selcuk Hatun's personality is more remarkable than the other things. She endeavored for survival of the state while the other sultans interrupted the government by thinking only their interests in Ottoman History. While the competition was going on between Cem Sultan and Beyazıt she took the embassy task and this situation is the appearing of her composer diplomacy.

Selcuk Hatun Celebi is daughter of Sultan Mehmed and Kameran Hatun. She married to Ibrahim Bey from Candaroglu Family. After the marriage, they had two sons called Yusuf and Ishak Bali and two daughters called Hafsa and Hadice. Her daughter Hadice Hatun married to Vezir-i Azam Mahmut Pasa son of Mehmed Pasa who was one of the viziers of II. Murad Age. Selcuk Hatun was a woman known by her embassy during contention between Cem Sultan and Bayezid . After she had spent her last years in suffer, she died on 26th of October, 1485 (15th of Shawwal, 890) in Bursa and she was buried next to her father in Yesil Turbe (Green Tomb). Selcuk Hatun got a mosque in 1450 AD (854 MC), Mihraplı Bridge on Nilüfer River and a school in 1465 AD (870 MC) built. In addition to these, She got a hermitage in Balıkesir, one each Mosques in Istanbul and Edirne. She put in order foundation certificate-charter of her monuments in 1483 AD (881 MC)

Key Words : Selcuk Hatun, Foundation, Foundation certificate-charter

OSMANLI DÖNEMİNDE BALIKESİR'DE VAKIF KÜLTÜRÜ: RAMAZANZÂDE ALİ ŞUURÎ EFENDİ VE AİLESİNİN VAKIFLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç. Dr. Mustafa POLAT

*Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları
Bölümü, İslam Tarihi Anabilim Dalı, mustafa.polat@balikesir.edu.tr,*

Özet

İslam medeniyeti ve Osmanlı kültüründe bireyler, dinî, sosyal ve iktisadî sebeplerle mülklerini vakfederek iyiliği sürekli hale getirmeyi hedeflemişlerdir. Bu bağlamda, Balıkesir’de de vakıf müessesesi oldukça yaygınlaşmış olup, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşiv kayıtlarında 1326 vakfın tespit edilmiş olması, söz konusu kurumların toplumdaki etkin rolünü ve eğitim, sağlık, sosyal yardım gibi alanlarda faaliyet gösterdiklerini ortaya koymaktadır.

Bildiride, 1837’den vefatı olan 1864 yılına kadar Balıkesir müftülüğü görevini yürüten ve halk arasında “Koca Müftü” olarak tanınan Ramazanzâde es-Seyyid Ali Şuuri Efendi’nin Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki 1861 tarihli vakfiyesi ile eşi Habibe Hanım bint-i Kara Beyzâde Eyüp Bey ve kızı Cemile Hanım’a ait Balıkesir şer’iye sicillerinde kayıtlı vakfiyeleri esas alınmıştır. Ali Şuuri Efendi’nin vakfiyesinde, Balıkesir Çarşısı’ndaki dükkanlarını, Edremit, Havran ve Gömeç’teki zeytin bahçelerini, Aslıhan ve Okuf köylerindeki değirmenlerini vakfettiği ve kurmuş olduğu 26 hücreli Dârü’n-Nâfia Medresesi’ne tahsis ettiği görülmektedir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup, vakfiyelerin transkripsiyonu ve içerik analizi yapılmıştır. Ayrıca konu şer’iye sicilleri ve arşiv belgeleri ışığında karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Böylece söz konusu üç şahsa ait vakıfların sosyo-ekonomik ve kültürel etkileri değerlendirilmiş ve vakıf mallarının idaresi, gelir dağılımı ve toplumsal hizmetlerdeki rolü ortaya konulmuştur.

Araştırma, Balıkesir’deki hayır eserlerinin ve Osmanlı dönemi ilim hayatının anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Vakfiyeler, dönemin hayırseverlik anlayışını ve vakıf medeniyetinin yerel düzeydeki tezahürlerini yansıtan önemli tarihî belgelerdir. Osmanlı arşivleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün zengin koleksiyonları, vakıf kültürünün yeniden ortaya çıkartılması ve toplumsal hafızanın canlandırılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Balıkesir, Ali Şuuri Efendi, Habibe Hanım binti Kara Beyzâde Eyüp Bey, Cemile binti Ali Şuuri, Osmanlı Vakıf Sistemi, Vakfiyeler.

OSMANLI'DA DÂRÜLKURRÂ VAKIFLARI

Öğr. Gör. Dr.Ömer ŞİMŞEK

İlahiyat Fakültesi/ ESOGÜ, omersimsek64@gmail.com

Özet

Dârülkurrâ terimi, “yer, mekân, ev” gibi anlamlara gelen dâr ile “okuyan” anlamındaki kârî kelimesinin çoğulu olan kurrâ kelimelerinden meydana gelmiş olup, Kur’ân-ı Kerim’in öğretildiği, bir kısmının veya tamamının ezberletildiği ve kıraat vecihlerinin tâlim (fem-i muhsin) edildiği mektepleri ifade etmektedir. Dârülkurrâlara dârülkur’ân ve dârülhuffâz adı da verilir. Osmanlı tarihi ve medeniyetinde çok önemli bir hayır kurumu olan vakıflar; mal sahibinin dinî, içtimaî veya hayrî bir amaçla malını/mülkünü bu vakıflara tahsis etmesiyle kurulan hukukî bir hayır müessesesidir. Osmanlı’da genel itibariyle eğitim kurumlarının büyük bölümü vakıf çatısı altında kurulmuş; medrese ve benzeri kurumların müderris kadrolarının maaşları ve öğrencilerin tüm masrafları vakıflarca karşılanmıştır. Ancak Dârülkurrâ vakıflarının yapısı ve ders uygulamaları literatürde yeterince incelenmemiştir. Bu bildiride Osmanlı dönemindeki Dârülkurrâ vakıflarının vakfiyeler temelinde ele alınması ve amaçlarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Araştırmada öncelikle Osmanlı vakıf kültürü ve Dârülkurrâ kavramı literatür taramasıyla ele alınmış; vakıf sicilleri ve vakfiye metinlerinin içeriği incelenmiştir. Bu durum Dârülkurrâların çoğunlukla padişah veya hayırseverlerce kurulan vakıflar olduğunu ve vakfiyelerindeki şartlarla belirlenen ders müfredatını içerdiklerini göstermektedir. Örneğin, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Tire’de inşa ettirilen bir Dârülkurrâ vakfiyesinde haftanın dört günü yedi kıraat, tefsir ve hadis dersleri verilmesi hedeflenmiştir. Bu kurumlarda Şeyhülkurrâ gibi hocalara düzenli maaş, talebe iâşeleri ve diğer çalışanların giderleri vakıf geliriyle temin edilmiştir. Dârülkurrâ vakıfları, kıraat tedrisini gerçekleştiren kurumlar olmasının yanında ictimâî dayanışmayı ve ilim geleneğini canlı tutan yapı olmuştur. Osmanlı şehir yapısında cami, medrese, imaret ve kütüphanelerle birlikte anılan bu müesseseler, toplumun dinî ihtiyaçlarını ve kültürel bütünlüğünü sağlamada önemli görevler üstlenmiştir. Vakfiyelerde kayıtlı şartların titizlikle uygulanması Kur’ân eğitiminde devamlılığı sağlamış; böylece hafızların yetiştirilmesi, Kur’ân’ın lafzen korunması da bu vakıflar aracılığıyla güvence altına alınmıştır. Osmanlı Dârülkurrâ vakıfları,

vakfiyelerinde belirtilen kurallarla Kur'ân öğretimini ve diğer İslâmî ilimleri birlikte sunan, geleneksel (medrese) dinî eğitim sistemini sürdüren kurumlar olarak önem kazanmıştır. Bu çalışma Dârülkurrâ müesseselerinin vakıf boyutunu ortaya koyarak Osmanlı vakıf mirası ve dinî eğitim tarihine katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dârülkurrâ, Vakıf, Kıraat Eğitimi, Osmanlı Eğitim Kurumları, Kur'ân Öğretimi

DÂR AL-QURRÂ FOUNDATIONS IN THE OTTOMAN

Abstract

The term *Dâr al-Qurrâ* is derived from the word *dâr*, meaning “place, house, or residence,” and the plural of *qārī*(reader), namely *qurrâ*, meaning “those who recite.” It denotes schools where the Qur'ân was taught, partially or entirely memorized, and the canonical modes of recitation (*qirā'āt*) were instructed through direct oral transmission (*fem-i muhşin*). These institutions were also known as *Dâr al-Qur'ân* and *Dâr al-Ḥuffāz*. In Ottoman history and civilization, waqfs were highly significant charitable institutions, established by dedicating one's property or wealth to religious, social, or philanthropic purposes. In the Ottoman Empire, the majority of educational institutions were founded under the framework of waqfs; the salaries of professors (*mudarris*) and the expenses of students in madrasas and similar institutions were covered by waqf revenues. However, the structure of *Dâr al-Qurrâ* waqfs and their instructional practices have not been sufficiently examined in the literature. This paper aims to analyze *Dâr al-Qurrâ* waqfs during the Ottoman period on the basis of their endowment deeds (*waqfiyyas*) and to identify their main objectives. The study first addresses Ottoman waqf culture and the concept of *Dâr al-Qurrâ* through a review of the relevant literature, then investigates the contents of waqf registers and endowment documents. The findings reveal that most *Dâr al-Qurrâ* institutions were established by sultans or benefactors, and their curricula were determined according to the stipulations recorded in the waqfiyyas. For example, the waqf deed of a *Dâr al-Qurrâ* built in Tire during the reign of Sultan Süleyman the Magnificent required the teaching of the seven canonical recitations (*al-qirā'āt al-sab'a*), tafsîr, and ḥadîth four days a week. In these institutions, regular stipends for *Shaykh al-Qurrâ*, provisions for students, and expenses of other staff were secured through waqf income. Beyond their role in teaching Qur'anic

recitation, *Dār al-Qurrā* waqfs functioned as centers of social solidarity and preservers of scholarly tradition. Situated alongside mosques, madrasas, imarets, and libraries in Ottoman urban settings, they fulfilled both religious and cultural needs of society. The careful implementation of conditions stated in waqfiyyas ensured continuity in Qur'ānic education; thus, the training of ḥuffāz (memorizers of the Qur'ān) and the safeguarding of the Qur'ān's oral transmission were secured through these foundations. Consequently, Ottoman *Dār al-Qurrā* waqfs emerged as institutions that combined Qur'ān instruction with other Islamic sciences and sustained the traditional madrasa-based system of religious education. This study highlights the waqf dimension of *Dār al-Qurrā* institutions and contributes to the understanding of Ottoman waqf heritage and the history of Islamic education.

Keywords: Dār al-Qurrā, Waqf, Qur'ān Recitation Education, Ottoman Educational Institutions, Qur'ān Instruction.

Osmanlı Vakıf Sisteminin Kadın Haklarının Gelişimine Katkısı**Dr. Abdullah ELMAS***Siirt Üniversitesi, abdullahelmas@siirt.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-3704-3429***Özet**

Osmanlı Devleti'nde toplumsal yapının şekillenmesinde ve sosyal adaletin sağlanmasında önemli bir rol üstlenen vakıf sistemi, yalnızca kamusal hizmetlerin yürütülmesiyle sınırlı kalmamış; bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunmasında da etkili olmuştur. Bu bağlamda, özellikle kadınların haklarının tanınması ve güçlendirilmesi açısından vakıf kurumu, tarihsel süreçte önemli bir araç olarak işlev görmüştür. Bu çalışma, Osmanlı vakıf sisteminin kadın haklarının gelişimine yaptığı katkıları hukuki, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla değerlendirmektedir. Osmanlı hukuk sisteminde kadınlar, İslam hukukunun tanıdığı çerçevede mülkiyet, tasarruf ve miras haklarına sahip bireyler olarak kabul edilmiştir. Bu haklar, kadınların bağımsız olarak vakıf kurmalarına, mal varlıklarını kamu yararına tahsis etmelerine ve vakıfların işleyişine dair kararlar almalarına olanak tanımıştır. Kadınlar tarafından kurulan bu vakıflar genellikle eğitim, sağlık, barınma, çeyiz yardımı gibi alanlarda hizmet vermiş; böylece kadınların hem kamusal alanda görünürlük kazanmaları hem de diğer kadınlara yönelik sosyal destek mekanizmalarının güçlenmesi sağlanmıştır. Vakıf sistemi, aynı zamanda kadınların ekonomik özerklik kazanmasında etkili bir araç olmuştur. Kadınlar, evlenmeden önce ya da dul kaldıklarında sahip oldukları servetlerini bir vakfa dönüştürerek hem kendi isimlerini yaşatmış hem de toplum içinde saygınlık ve söz hakkı elde etmişlerdir. Bu durum, kadının yalnızca özel alanda değil, kamu yararını gözeten girişimlerde de aktif ve etkili bir özne olarak tanındığını göstermektedir. Öte yandan, vakıflar kadınların yalnızca kurucu değil; aynı zamanda yararlanıcı olmalarına da imkân tanımıştır. Özellikle dar gelirli kadınlara yönelik kurulan vakıflar, dul kadınlara maaş bağlamış, kız çocuklarının eğitimini desteklemiş, evlenme çağındaki yoksul kızlara çeyiz sağlamış ve hasta ya da yaşlı kadınların bakımlarını üstlenmiştir. Böylece, vakıf sistemi kadınların sosyal güvenliklerinin sağlanmasında ve toplumsal dışlanmaya karşı korunmasında işlevsel bir yapı sunmuştur. Kadınların vakıflar yoluyla toplumsal hayatta aktif rol alması, onların hukuki özne olarak tanınmalarıyla da doğrudan ilişkilidir. Vakıf

idaresiyle ilgili ihtilaflarda kadınlar, Osmanlı kadı mahkemelerine başvurarak haklarını arayabilmiş ve mahkeme kayıtlarında kadınların şahitlikleri ve talepleri düzenli biçimde kayda geçirilmiştir. Bu durum, kadının hukuki temsil yeteneğinin sistem tarafından tanındığını ve desteklendiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Osmanlı vakıf sistemi, kadın haklarının yalnızca korunmasına değil, aynı zamanda tarihsel süreçte gelişimine ve kurumsallaşmasına da katkı sağlamıştır. Kadının ekonomik, hukuki ve sosyal düzlemde aktif bir özne olarak varlık göstermesi, vakıf kurumu sayesinde meşru ve görünür hâle gelmiştir. Bu yönüyle Osmanlı vakıf sistemi, geleneksel bir toplum yapısı içinde kadın haklarının güçlenmesini sağlayan öncü bir araç olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Hakları, Mülkiyet Hakkı, Osmanlı Vakıf Sistemi, İslam Hukuku, Toplumsal Cinsiyet

The Contribution of the Ottoman Waqf System to the Development of Women's Rights

Abstract

The waqf system, which played a significant role in shaping the social structure and ensuring social justice in the Ottoman Empire, was not limited to the implementation of public services; it was also effective in safeguarding individual rights and freedoms. In this context, the waqf institution served as a crucial mechanism throughout history, particularly in recognizing and strengthening women's rights. This study evaluates the contribution of the Ottoman waqf system to the development of women's rights in legal, economic, and social dimensions.

In the Ottoman legal system, women were recognized as individuals entitled to ownership, disposal, and inheritance rights within the framework granted by Islamic law. These rights allowed women to independently establish waqfs, allocate their assets for public benefit, and make decisions concerning the functioning of their endowments. The waqfs founded by women typically operated in fields such as education, healthcare, housing, and dowry support, thereby increasing women's visibility in the public sphere while also strengthening social support mechanisms targeting other women.

At the same time, the waqf system functioned as an effective tool for women to achieve economic autonomy. By converting their wealth—

acquired prior to marriage or upon widowhood—into waqfs, women ensured the preservation of their names and gained social respect and influence. This reflects the recognition of women not merely as private actors, but as active and influential agents engaged in initiatives aimed at public welfare.

On the other hand, waqfs enabled women to be not only founders but also beneficiaries. Waqfs established for the benefit of low-income women provided stipends to widows, supported the education of girls, offered dowries for impoverished young women of marriageable age, and cared for sick or elderly women. Thus, the waqf system provided a functional structure for ensuring women's social security and protecting them from marginalization.

The active participation of women in public life through waqfs is directly related to their recognition as legal subjects. In cases involving waqf administration, women were able to assert their rights by applying to Ottoman sharia courts, and their testimonies and petitions were regularly recorded in court registers. This indicates that the legal system recognized and supported women's capacity for legal representation.

In conclusion, the Ottoman Waqf system contributed not only to the protection of women's rights but also to their historical development and institutionalization. Through the waqf institution, women's existence as active subjects in economic, legal, and social spheres became legitimate and visible. In this respect, the Ottoman waqf system deserves to be regarded as a pioneering mechanism that strengthened women's rights within a traditional social order.

Keywords: Women's Rights, Property Rights, Ottoman Waqf System, Islamic Law, Gender

Osmanlı Taşrasında Vakıf ve Eğitim İlişkisi: Hekimzâde Yusuf Sinan Camii ve Medresesi Örneği

Dr. Adem POLAT

Diyanet İşleri Başkanlığı, Vaiz, a.adempolat@gmail.com

Özet

Osmanlı vakıf sistemi, sadece sosyal yardım faaliyetleriyle sınırlı kalmamış; eğitime sağladığı katkılarla da medeniyet inşasında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Cami, medrese ve benzeri yapılar aracılığıyla bireyin dinî ve ahlaki gelişimini destekleyen vakıflar, eğitimin sürekliliğini sağlayan tamamlayıcı yapılar olarak Osmanlı toplumunda önemli bir yer edinmiştir. Bu bağlamda vakıflar, doğrudan eğitim kurumu olmasalar da, eğitim faaliyetlerinin sürdürülebilirliğine altyapı sunmuş ve eğitimi toplumun farklı kesimlerine ulaştırmada etkili olmuş ve Osmanlı toplum yapısının birçok yönden güçlenmesine önemli derecede katkı sunmuşlardır. Bu bildiri, nitel araştırma desenlerinden *doküman incelemesi* yöntemiyle hazırlanmıştır. Arşiv kayıtları ve tarihî belgeler ışığında, Balıkesir'in Edremit kazasında yer alan vakıf yapılanmaları incelenmiş; özellikle Hekimzâde Vakfı odak noktası olarak ele alınmıştır. Elde edilen veriler, Edremit'te tarihsel süreçte çeşitli vakıf yapılarının inşa edildiğini ve bu yapıların büyük oranda dinî ve eğitsel işlevler üstlendiğini göstermektedir. Bu vakıflardan biri olan Hekimzâde Vakfı, XV. yüzyılda Yusuf bin Habib adına tesis edilmiş olup, cami ve medrese birlikteliğiyle faaliyet göstermiştir. Caminin halkın ibadet ihtiyacını karşılamaşının yanı sıra, bitişğinde yer alan medrese aracılığıyla eğitimsel bir işlev de yürütölmüştür. Her ne kadar medreseye ait yapısal kalıntılar günümüze ulaşmamış olsa da, tarihî kaynaklarda yer alan kayıtlar, söz konusu yapının kendi döneminde Edremit'in eğitim tarihinde önemli bir işlev üstlendiğine işaret etmektedir. Her ne kadar medreseye ait yapısal kalıntılar günümüze ulaşmamış olsa da, tarihî kaynaklarda yer alan kayıtlar, söz konusu yapının kendi döneminde Edremit'in eğitim tarihinde önemli bir işlev üstlendiğine işaret etmektedir. Bu çalışma, söz konusu vakıf yapısı üzerinden, Osmanlı'da yerel düzeyde eğitim işlevi üstlenen vakıf kurumlarının eğitimle kurduğı ilişkiyi ortaya koymakta; taşra ölçeğindeki tarihsel eğitim pratiklerine dair literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Dönemi, Edremit, Vakıf Sistemi, Eğitim, Medrese, Hekimzâde Vakfı.

OSMANLI AİLE VAKIFLARINDA LEHTARLARIN TERTİBİ

Dr. Öğr. Üyesi Salih Erden & Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Faruk Çelik

BEUN İlahiyat Fakültesi & BAİBU İlahiyat Fakültesi

Özet

Osmanlı vakıf sistemi, yalnızca cami, medrese, imaret ve hastane gibi kamusal faydaya dönük hayır müesseselerini değil, aynı zamanda vâkıfın kendi nesline dair düzenlemeleri de bünyesinde barındırır. Bu bağlamda aile vakıfları vakıf gelirlerinin vâkıfın evladına ve zürriyetine tahsisini öngören yönüyle vakıf müessesesi içinde müstesna bir yere sahiptir.

Aile vakıflarıyla ilgili öne çıkan konulardan biri de vakıf gelirlerinden kimlerin, hangi düzen içinde yararlanacağıdır. Vakfiyelerde sıkça karşılaşılan batnen ba'de batn, neslen ba'de nesl, karnen ba'de karn, fer'an ba'de asl gibi ibareler tertibin dilsel ve hukukî işaretleri olarak karşımıza çıkar. Burada temel mesele, vâkıfın iradesinin vakfiye metnine nasıl yansıdığı ve bu iradenin pratikte nasıl uygulandığıdır. Bu bağlamda şu sorular, aile vakıflarının hem teorik hem de pratik düzlemde çözülmesi gereken problemleri olarak öne çıkmaktadır: Vakıf gelirlerinden tüm nesil aynı anda mı yararlanır, yoksa önceki nesle mi öncelik tanınır? Belirli niteliklere sahip (örneğin aslah, erşed, ekber) lehdârlar mı önce gelir, yoksa tüm fertler eşit mi kabul edilir? Ölen lehdârın hissesi kendi alt nesline mi intikal eder, yoksa aynı batındaki diğer lehdârlar arasında mı paylaşılır?

Tebliğ, "Osmanlı Aile Vakıflarını Yeniden Okumak: Vâkıfın Şartları, Lehdârlar ve Hukukî Bağlam" başlıklı TÜBİTAK 1001 projesi kapsamında oluşturulan veri tabanına dayanmaktadır. Bu veri seti, tertibe delalet eden ifadeleri sistematik olarak tespit etme ve sınıflandırma imkânı sunmaktadır. Çalışmada, fıkıh metinleri, fetva mecmuaları, mahkeme kayıtları, vakfiyeler ve ahkâm- evkâf eserleri gibi kaynaklara başvurulmaktadır.

İncelemeler, özellikle batnen ba'de batn, neslen ba'de nesl, karnen ba'de karn, ceylen ba'de ceyl, fer'an ba'de asl, aslah, efdâl, erşed, ekber gibi ibarelerin neye delalet ettiğini, hangi dönemlerde ve hangi kaynaklarda daha yaygın kullanıldığını, ayrıca hangi hukukî sonuçları doğurduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmanın bir diğer boyutunu, vâkıfların cinsiyet, bölge, yüzyıl, vakfettikleri mülk türü ve tayin ettikleri lehdâr profilleri dikkate alınarak yapılan istatistiksel analizler oluşturmaktadır. Bu sayede tertibin sadece hukuki değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik koşullarla da şekillendiği görülmektedir. Bulgular, yatay (aynı dönemde farklı bölgeler arasında), dikey (farklı yüzyıllar arasında) ve çapraz mukayeselerle değerlendirilerek aile vakıflarının tarihî serencamı içinde tertibin nasıl bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hukuku, Vakıf, Aile Vakfı, Lehtar, Tertip / Ottoman Law, Waqf, Family Waqf, Beneficiary, Succession

The Order of Beneficiaries in Ottoman Family Waqfs

The Ottoman waqf system encompassed not only charitable institutions directed toward public benefit—such as mosques, madrasas, soup kitchens, and hospitals—but also included arrangements concerning the founder’s own descendants. In this respect, family waqfs held a distinctive place within the institution, as they provided for the allocation of waqf revenues to the founder’s children and progeny.

One of the prominent issues regarding family waqfs is the order in which beneficiaries receive the waqf revenues. Expressions frequently encountered in waqf deeds, such as *batnen ba‘de batn*, *neslen ba‘de nesl*, *karnen ba‘de karn*, and *fer‘an ba‘de asl*, serve as linguistic and legal indicators of succession. The fundamental question here is how the founder’s will is reflected in the waqf deed and how this will is put into practice. Within this framework, the following questions emerge as key theoretical and practical problems of family waqfs: Do all generations benefit from the waqf revenues simultaneously, or is priority given to the earlier generation? Are beneficiaries with specific qualities (such as *aşlah*, *arshad*, *akbar*) given precedence, or are all individuals considered equal? When a beneficiary dies, does their share pass to their own descendants, or is it redistributed among the other beneficiaries of the same generation?

This paper is based on the dataset created within the scope of the TÜBİTAK 1001 project titled “*Revisiting Ottoman Family Waqfs: The Founder’s Conditions, Beneficiaries, and the Legal Context.*” This dataset enables the systematic identification and classification of expressions indicating succession. The study also draws upon sources

such as fiqh texts, collections of fatwas, court records, waqf deeds, and the *ahkām al-awqāf* literature.

The analysis focuses particularly on expressions such as *batnen ba'de batn*, *neslen ba'de nesl*, *karnen ba'de karn*, *ceylen ba'de ceyl*, *fer'an ba'de asl*, *aşlah*, *aḡḡal*, *arshad*, and *akbar*, examining what they signify, in which periods and sources they were most commonly used, and what legal consequences they entailed.

Another dimension of the study is formed by statistical analyses that take into account the founders' gender, region, century, type of endowed property, and beneficiary profiles. These findings reveal that succession was shaped not only by legal principles but also by socio-economic conditions. The results are evaluated through horizontal (between regions in the same period), vertical (across different centuries), and cross-comparisons, thereby shedding light on how succession functioned within the historical trajectory of family waqfs.

Keywords: Ottoman Law, Waqf, Family Waqf, Beneficiary, Succession.

VAKIFLARIN TOPLUMSAL VE EKONOMİK ETKİLERİ**MEHMET EFE***BAŞÖĞRETMEN/BALIKESİR***Özet**

İnsan toplu yaşayacak fıtratta yaratılmıştır. Toplu yaşam Hud Suresi 61. Ayetinde “Allah’a kulluk edin, sizin ondan başka tanrınız yoktur. O sizi yerden var etti ve size orayı mamur hale getirme görevi verdi.” İmar, medeniyet kurmaktır. İmar, mabedi, okulu, evi, hastaneyi ve çarşığı bize ait modelle inşa etmektir. Toplu olunca kamu gücü oluşur. Bu gücü insanların hizmetine vermektir. Buna “Vakıf” diyoruz. Vakıf bize ait olanı toplum hizmetine sunmaktır. İnsanlar kendilerine ait olanı vakfeder. Devlet var olanı topluma arz eder. Tarihte bu karşımıza cami, okul, hastane, köylerde oda, yollarda kervansaray ve çeşme, şehirlerde çarşı olarak karşımıza çıkıyor. Vakıflardan toplumun her kesimi yararlanır. Bunlar ihtiyaçtır. Vakıfları vatandaş yaptığından devletin yükü hafifler. Benim de bir eserim olsun duygusuyla her insan eser bırakmaya çalışır. Maddi ve manevi yaşam kalitesi artar. Ekonomik hareketler kolaylaşır, ticaret rahatlar ve gelişir. Köy odaları ve kervansaraylar ticarete hizmet için yapılmıştır. Yola çıkan güven içinde olur. Sadakalar malı arttırır. Bereket olur, huzur olur. Toplumsal barış sağlanmış olur. Çeşitli sebeplerden insanlar bağış yapmaktadır. Vakıfların önü açılmalıdır. Aksi halde bu kaynaklar faydasız, gereksiz yerlere gider. Devlet de sanayi bölgelerini, küçük sanayi sitelerini, çarşıları bu anlayışla kurmalı, aksi halde birilerinin eline geçer. Kamu gücü milletin elinden gider, kapitalist insanlarda toplanır. Bu da toplumda mutlu(!) azgın azınlığı oluşturur. Balıkesir özelinde baktığımızda vakıf eseri çoktur. Okulların çoğu bu anlayışla yapılmıştır. Ermişler Anadolu Lisesi, Yarış Ortaokulu, SYAL, FEKAL gibi. Sağlık ocakları ve camilerin tamamı, her sokakta gördüğümüz çeşmeler... Vakıf olarak yapılan eserler devletin yaptıklarından fazladır. Vakıf anlayışı yaygın olarak kullanıldığında Belediye, Valilik binası vb. bütün eserler yapılabilir. Devletin yükü hafifler; toplum sosyal, kültürel ve ekonomik olarak güçlenir. Dernekler, esnaf odaları, ziraat odaları, kulüpler de bu anlayışla çalıştığında büyük zenginlik ortaya çıkar. Bu yardımlaşma ve dayanışmadır. $1+1=2$ eder. $1 \times 1=1$ eder, $1-1=0$ eder. İki tane 1 yan yana geldiğinde 11 eder. Üç tane olursa 111 eder. Kısacası vakıf medeniyeti güçleri bir araya getirip yeni güçler ortaya koymaktır. “En hayırlı insan, insanlara hayırlı olandır.”

ilkesiyle Allah rızası için varlıklara faydalı olma inancında olunmalıdır. İnsan mutlu olmak ister; olur ve mutlu eder.

Anahtar sözcükler: Kamu Gücü, Vakıf, Yardımlaşma, Dayanışma, Kalkınma, Mutlu İnsan ve Huzurlu Toplum

MAMURETÜLAZİZ VİLAYETİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI TAŞRASINDA VAKIF KÜTÜPHANELERİ

Yurdal DEMİREL

*Dr., MEB Kızıltepe 100. Yıl İlkokulu, yurdaldemirel@gmail.com, Orcid
numarası: 0000-0002-0820-7642.*

Özet

Özü yardımlaşma ve toplum hizmetine dayanan vakıfların ilk örneklerini peygamberimiz Hz. Muhammed'in hadisleri ve uygulamalarıyla vermiştir. Dört halife döneminden itibaren İslam medeniyetinin vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur. Hayra vesile olan bir kurum olması nedeniyle Emeviler ve Abbasiler döneminde de desteklenmiştir ve devamlılığı sağlanmıştır. 9. yüzyıldan itibaren İslam'ı din ve kimlik olarak benimseyen Türkler, vakıfları benimseyip her alanda kurumsallaşmasında etkili rol oynamışlardır. Osmanlılar'ın kuruluşundan itibaren vakıflar bir devlet politikası olarak teşvik edilmiş ve kurumsal olarak zaman içerisinde geliştirilmiştir. Bu dönemde altın çağını yaşayan vakıflar, devlet teşviki ile birlikte farklı alanlarda hizmet vermişlerdir. Devletin ve toplumun önemli bir parçası haline gelmiştir. Osmanlılar'da vakıflar toplumun her alanında faaliyet göstermiştir. Vakıflar bu dönemde eğitim başta olmak üzere sağlık, dini hizmetler, talebelere, fakir ve ihtiyaç durumunda olanlara yardım, boç ödemeleri, aşevleri, gibi kamusal, sosyal, dini ve iktisadi birçok alanda faaliyet göstermiştir.

1516 yılından 1846 yılına kadar Diyarbekir Ryaletine bağlı bir sancak merkezi olan Harput, bu yıl içerisinde dört sancak ve otuz kazadan oluşan bir eyalet halini almıştır. 1867 yılında dönemin sultanı olan Sultan Abdülaziz'e ithafen Harput ismi Mamuretülaziz (Ma'muratü'l-Aziz) olarak değiştirilmiştir. 1868 yılında tekrar bir sancak statüsünde Diyarbekir vilayetine bağlanmıştır. On beş yıl devam eden bu idari yapı 1883 yılında tekrar değiştirilmiştir. Mamuretülaziz 1883 yılında tekrar vilayet merkezi olmuştur. Bu tarihte Mamuretülaziz ve Malatya sancaklarından ve bu sancaklara bağlı dokuz kazadan meydana gelen vilayetin idari yapısı, 1888 yılından itibaren lağvedilen Dersim Vilayeti'nin de bağlanmasıyla üç sancak ve on altı kazadan meydana bir vilayet haline getirilmiştir. 1923 yılına kadar vilayetin idari yapısında bir değişiklik olmamıştır

Çalışmanın amacı, vakıfların hizmet alanlarından biri olan vakıf kütüphanelerinin kurulması ve yaygınlaşmasına yer verilerek bu kapsamda Mamuretülaziz Vilayetinde kurulan vakıf kütüphanelerinin kuruluşu ve gelişimleri ele alınarak Osmanlı taşrasında vakıfların kütüphanelerin toplum hayatına olan etkilerinin önemini vurgulamaktır.

Bu çalışmadaki bilgilere, literatür taraması yapılarak, daha önce yapılan konuyla ilgili çalışmalardan elde edilen bilgilerin, tarihsel analiz yöntemiyle yeniden değerlendirilmesiyle ulaşılmıştır. Bu kapsamda Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki arşiv belgeleri ile çeşitli tetkik eserlere dayanarak; Mamuretülaziz Vilayetinde kurulan vakıf kütüphanelerinin sayısı, kurucuları, kuruldukları yerler, kütüphane binaları, kütüphanelerdeki kitap sayıları, ve kütüphanelerde çalışan personele yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Kütüphane, Mamuretülaziz, Harput, Malatya, Dersim.

FOUNDATION LIBRARIES IN THE OTTOMAN PROVINCES: THE EXAMPLE OF MAMURETÜLAZİZ PROVINCE

Abstract

The first examples of foundations based on mutual aid and community service were provided by the hadiths and practices of our Prophet Muhammad. Since the time of the four caliphs, foundations have been an indispensable part of Islamic civilization. Because they were institutions that contributed to charity, they were supported during the Umayyad and Abbasid periods, and their continuity was ensured. From the 9th century onwards, the Turks, who embraced Islam as their religion and identity, adopted foundations and played an effective role in their institutionalization in all areas. From the establishment of the Ottomans onwards, foundations were encouraged as a state policy and developed institutionally over time. During this period, foundations, which experienced their golden age, provided services in various fields with state encouragement. They became an important part of the state and society. In the Ottoman Empire, foundations were active in all areas of society. During this period, foundations were active in many public, social, religious, and economic areas, including education, health, religious services, assistance to students, the poor, and those in need, debt payments, soup kitchens, and more.

Harput, which was a sanjak center affiliated with the Diyarbekir Province from 1516 to 1846, became a province consisting of four sanjaks and thirty kazas in that year. In 1867, the name Harput was changed to Mamuretülaziz (Ma'muratü'l-Aziz) in honor of Sultan Abdülaziz, the sultan of the time. In 1868, it was again attached to the Diyarbekir province as a district. This administrative structure, which lasted for fifteen years, was changed again in 1883. Mamuretülaziz became the provincial capital again in 1883. At that time, the administrative structure of the province, which consisted of the Mamuretülaziz and Malatya districts and nine districts affiliated with these districts, was reorganized into a province consisting of three districts and sixteen districts with the addition of the Dersim Province, which was abolished in 1888. There were no changes in the administrative structure of the province until 1923.

The aim of this study is to emphasize the importance of the impact of foundation libraries on social life in the Ottoman provinces by focusing on the establishment and development of waqf libraries in the Mamuretülaziz Province, one of the service areas of foundations.

The information in this study was obtained by conducting a literature review and re-evaluating the information obtained from previous studies on the subject using historical analysis methods. In this context, based on archival documents from the Presidential Ottoman Archives and the General Directorate of Foundations Archives, as well as various research works, the number of foundation libraries established in the Mamuretülaziz Province, their founders, locations, library buildings, number of books in the libraries, and the staff working in the libraries are discussed.

Keywords: Foundation, Library, Mamuretülaziz, Harput, Malatya, Dersim.

Balıkesir İmamzade Vakfı ve Vakfedilen Emlaki

Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ

Özet

Osmanlı Devleti bir vakıf medeniyetidir. Merkezden taşraya kadar hemen her şehirde hatta köylerde oluşturulan vakıflar sayesinde yaygın eğitim için sıbyan mektepleri ve medreseler, tekke ve zaviyeler, ibadet için cami ve mescidler, fukara için imaret ve aşevleri kurulmuştur. Vakıflardan elde edilen gelirlerle bu müesseselerin tamiri ve bakımı yapılmış, buralarda görev yapanların yevmiye ve maaşları karşılanmıştır.

Balıkesir merkezi de bu kabil vakıflar bakımından oldukça zengindir. 18. Asrın sonlarına doğru Sahn-ı Hisar (Hisariçi) Mahallesi sakinlerinden İmamzade el-Hâc Mehmed Ağa'nın vakfı emlak bakımından oldukça dikkate değer bir vakıftır. Söz konusu vakfın vakıfnamesinde Ağa şehir merkezinde sahibi olduğu kırk dokuz adet dükkanı vakfettiğini, bunların kira gelirlerinden elde edilen paranın nerelere, nasıl ve kimlere sarf edileceğini bir bir kayıt altına almıştır. Hudutları tayin edilerek vakf edilen dükkanların şahitler huzurunda tanzim edilen vakfiye metni Balıkesir Vakıf Kültürü hakkında önemli bilgiler de vermektedir. Vakfiyede vakıf dükkanlar sınırlarıyla ayrıntılı şekilde belirtilirken hududunda bulunan dükkanların sahipleri, o dönemde mevcut olan diğer vakıflar, mescid ve camiler hakkında da bizi malumat sahibi kılmaktadır. Bunlar arasında mesela es-Seyyid Salih Efendi vakfı, Zağanos Paşa Vakfı, Vafirzâde Vakfı, Bostan Çavuş vakfı, Zeytinli Mekteb Vakfı v.b.

Vakıfnamenin metninde ve tasdiki sırasında şahit olanların isimleri kaydedilmek suretiyle zamanın aileleri hakkında da bilgiler edilmektedir. Ali Ağa b. el-Hac Mehmed Ağa, Köten oğlu el-Hâc Mehmed, Baltacı oğlu Ali Beşe, Çilingir es-Seyyid el-Hâc Hüseyin, el-Hâc İlyas Bey ve bunun gibi vakfiyede zikredilen mülk sahibi bazı isimlere de yer verildiğini görmekteyiz.

Vakfiye'nin üzerinde tasdik eden yetkililerin mühürleri ile tescilin 21 Rebiulevvel 1179/(7 Ekim 1765) tarihinde yapıldığını gösteren kayıtlar bulunmaktadır.

Balıkesir İmamzade Foundation and Endowed Properties

The Ottoman State was a civilization of foundations. Thanks to the foundations established in almost every city and even village, from the center to the provinces, elementary schools and madrasas for widespread education, tekkes and zaviyas, mosques and mosques for worship, and soup kitchens and soup kitchens for the poor were established. The income generated by these foundations was used to repair and maintain these institutions and to pay the daily wages and salaries of those working there.

The center of Balıkesir is also quite rich in terms of such foundations. Towards the end of the 18th century, the foundation of Imamzade el-Hâc Mehmed Ağa, a resident of the Sahn-ı Hisar (Hisariçi) neighborhood, was quite noteworthy in terms of real estate. In the foundation deed of the aforementioned foundation, Ağa recorded that he endowed forty-nine shops he owned in the city center and detailed where, how, and to whom the money obtained from the rental income of these shops would be spent. The text of the endowment deed, drawn up in the presence of witnesses, provides important information about the culture of endowments in Balıkesir. While the endowment shops are described in detail with their boundaries, the deed also informs us about the owners of the shops within those boundaries, other endowments existing at the time, and mosques and mosques. These include, for example, the es-Seyyid Salih Efendi Foundation, the Zağanos Paşa Foundation, the Vafirzâde Foundation, the Bostan Çavuş Foundation, the Zeytinli Mekteb Foundation, etc.

The names of those who witnessed the text of the foundation deed and its ratification are recorded, thereby providing information about the families of the time. We see that some names of property owners mentioned in the vakfiye, such as Ali Ağa b. el-Hac Mehmed Ağa, Köten oğlu el-Hâc Mehmed, Baltacı oğlu Ali Beşe, Çilingir es-Seyyid el-Hâc Hüseyin, el-Hâc İlyas Bey, and others, are also included.

There are records on the waqf document showing that the registration was made on 21 Rabi' al-Awwal 1179 (October 7, 1765) with the seals of the certifying authorities.

ZAĞANOS PAŞA’NIN BALIKESİR’DEKİ VAKIFLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ & Dr. Fatih ORTA

*Balıkesir Üniversitesi, kztas@balikesir.edu.tr & Balıkesir Üniversitesi,
fatihortaa@gmail.com*

Özet

Balıkesir, Orhan Bey zamanında Osmanlı Devleti’nin bir parçası haline gelmiştir. Bu şehrin Osmanlı tarihi içerisinde dikkate değer bazı hususiyetleri vardır. Bunlardan birisi de Zağanos Paşa’nın Balıkesir’in idaresine tayin edilmesidir. Zağanos Paşa, Fatih Sultan Mehmet döneminin dikkat çekici simalarından birisidir. Zağanos Paşa’nın hayatı ile ilgili tartışmalı konuların başında onun kökeni gelmektedir. İsminden yola çıkılarak onun Türk olmadığı, devşirme olarak Osmanlı Devleti’nin idaresinde görevlendirildiği genel kabul görmektedir. Özellikle İstanbul’un fethinde mezkur padişaha destek olması ile bilinmektedir. Fakat fetihten bir süre sonra Fatih Sultan Mehmet ile arası açılmıştır. Padişah, onu, Balıkesir’e tayin ederek İstanbul’dan ve devlet idaresinden uzaklaştırmıştır. Bu durum, Fatih Sultan Mehmet ile evlilik yoluyla bir akrabalık bağına sahip olan Zağanos Paşa’nın hayatı ile ilgili ilginç noktalardan birisini teşkil etmektedir. Zağanos Paşa, Balıkesir’e geldiğinde burasının idaresini üstlendiği gibi şehrin sosyal, kültürel ve ekonomik çehresine katkı yapmak amacıyla vakıf kurmuştur. Bilindiği üzere vakıflar, toplumsal temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kurulmuştur. Zağanos Paşa’nın Balıkesir’de kurduğu vakıfları da bu minvalde değerlendirmek gerekmektedir. Zağanos Paşa, Balıkesir’deki bazı toprakları vakfına dahil etmiştir. Bu suretle vakıf, bir gelir kaynağına sahip olarak ayak kalmış ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilmiştir. Zağanos Paşa’nın vakfına dahil ettiği topraklar oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır ve zamanla bunlara ilaveler de yapılmıştır. Çağış, Paşaköy, Aslıhan Tepecik, Halalca, Balıklı gibi köyler Zağanos Paşa’nın vakfının gelirlerini sağlayan yerlerdir. Diğer taraftan Zağanos Paşa’nın en bilinen eseri, bugün Balıkesir şehir merkezinde bulunan Zağanos Paşa Camii’dir. Camiinin yanı sıra hamam ve günümüze ulaşmayan imarethane ile birlikte inşa edilmiştir. Dolayısıyla Zağanos Paşa’nın Balıkesir’deki vakfı, din, eğitim, sağlık, ekonomi gibi muhtelif ihtiyaçlara cevap vermiştir.

Anahtar Kelimeler: (3-5 kelime): Zağanos Paşa, Balıkesir, Vakıf.

AN EVALUATION ON ZAGANOS PASHA'S FOUNDATIONS IN BALIKESİR

Abstract

Balıkesir became part of the Ottoman Empire during the reign of Orhan Bey. This city has some noteworthy characteristics in Ottoman history. One of these is the appointment of Zaganos Pasha to the administration of Balıkesir. Zaganos Pasha was one of the prominent figures of the reign of Fatih Sultan Mehmet. One of the most controversial issues regarding Zaganos Pasha's life is his origin. Based on his name, it is generally accepted that he was not Turkish, but rather a devşirme (a non-Muslim child recruited into the Ottoman army) who was appointed to a position in the Ottoman administration. He is particularly known for his support of the aforementioned sultan during the conquest of Istanbul. However, some time after the conquest, he fell out with Fatih Sultan Mehmet. The sultan transferred him to Balıkesir, removing him from Istanbul and the state administration. This situation constitutes one of the interesting points in the life of Zaganos Pasha, who was related to Fatih Sultan Mehmet through marriage. Upon arriving in Balıkesir, Zaganos Pasha took charge of the city's administration and established foundations to contribute to its social, cultural, and economic landscape. As is well known, foundations were established to meet basic social needs. Zaganos Pasha's foundations in Balıkesir should also be evaluated in this context. Zaganos Pasha included some of the lands in Balıkesir in his foundation. In this way, the foundation became a source of income and was able to meet the needs of the community. The lands included in Zaganos Pasha's foundation cover a fairly large area, and additions have been made to them over time. Villages such as Çağış, Paşaköy, Aslıhan Tepecik, Halalca, and Balıklı are the places that provide income for Zaganos Pasha's foundation. On the other hand, Zaganos Pasha's most famous work is the Zaganos Pasha Mosque, located in the center of Balıkesir today. The mosque was built together with a hamam and an imaret, which has not survived to the present day. Thus, Zaganos Pasha's endowment in Balıkesir addressed various needs such as religion, education, health, and economy.

Keywords: Zaganos Paşa, Balıkesir, Waqf.

İMARETHANE GELENEĞİ VE VAKIF MUTFAK KÜLTÜRÜNÜN GASTRONOMİ TURİZMİNE YANSIMALARI: BALIKESİR ÖRNEĞİ

Doç Dr. İrfan YURT & Doç Dr. Mustafa YILMAZ

Karabük Üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı, irfanyurt@karabuk.edu.tr, 0000-0001-6568-5328 & Karabük Üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı, mustafa.yilmaz @karabuk.edu.tr, 0000-0003-4122-0475

Öz

Vakıf kurumları, İslam medeniyetinde sosyal dayanışma ve toplumsal adaletin en önemli araçlarından biri olmuş, imarethaneler ise bu kurumların en somut tezahürlerinden biri olarak yüzyıllar boyunca hizmet vermiştir. Bugün bu mirasın turizm ve gastronomi ekseninde değerlendirilmesi, hem kültürel sürekliliğin sağlanması hem de yerel kalkınmaya katkı sunulması açısından önemlidir. Çalışmanın problematiğini, vakıf imarethanelerinde şekillenen zengin mutfak kültürünün günümüz gastronomi turizmi bağlamında yeterince görünür olmaması oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Balıkesir'deki vakıf mutfak mirasının tarihsel gelişimini ortaya koymak ve bu mirasın gastronomi turizmi açısından değerlendirilme potansiyelini incelemektir.

Araştırmada nitel bir yaklaşım benimsenmiş; tarihsel doküman analizi yöntemiyle vakfiyeler, arşiv belgeleri ve literatür incelenmiştir. Elde edilen veriler, imarethanelerde sunulan yemeklerin çeşitliliğini, kullanılan malzemeleri ve toplumsal işlevleri ortaya koymaktadır. Bulgulara göre, Balıkesir'deki vakıf mutfakları yalnızca ihtiyaç sahiplerini doyuran kurumlar değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı pekiştiren ve bölgesel mutfak kültürünün gelişimini destekleyen yapılar olmuştur. Özellikle vakfiyelerde kaydedilen yemekler ve beslenme düzeni, Balıkesir'in günümüzdeki gastronomi turizmi açısından özgün bir kaynak oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, vakıf mutfağı mirası tarihsel bir geçmişten ibaret olmayıp, günümüz turizm politikalarıyla bütünleştirilebilecek güçlü bir potansiyel taşımaktadır. İmarethane geleneğinin festivaller, gastronomi rotaları ve kültürel etkinliklerle yeniden yorumlanması hem Balıkesir'in turizm çekiciliğini artıracak hem de vakıf kültürünün

sürdürülebilirliğine katkı sağlayacaktır. Bu çalışma, vakıf mutfaklarının gastronomi turizmi açısından yeniden işlevlendirilmesinin, kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, İmarethane, Balıkesir, Mutfak Kültürü, Gastronomi Turizmi

Imaret Tradition and the Influence of Waqf Culinary Heritage on Gastronomy Tourism: The Case of Balıkesir

Abstract

Waqf institutions have been one of the most significant instruments of social solidarity and justice in Islamic civilization, while imarets have served for centuries as the most concrete manifestations of these institutions. Today, evaluating this heritage within the axis of tourism and gastronomy is crucial both for ensuring cultural continuity and contributing to local development. The problem of this study lies in the fact that the rich culinary culture shaped in waqf imarets has not become sufficiently visible within the framework of contemporary gastronomy tourism. Accordingly, the aim of this study is to reveal the historical development of Balıkesir's waqf culinary heritage and to examine its potential for evaluation in terms of gastronomy tourism.

A qualitative research approach was adopted, and historical document analysis was conducted by examining waqf deeds, archival sources, and relevant literature. The findings reveal the variety of meals served in imarets, the ingredients used, and their social functions. According to the results, waqf kitchens in Balıkesir were not only institutions that provided food for those in need but also structures that reinforced social solidarity and supported the development of regional culinary culture. In particular, the meals and dietary patterns recorded in waqf deeds constitute a unique source for contemporary gastronomy tourism in Balıkesir.

In conclusion, the heritage of waqf cuisine is not merely a historical element but also carries strong potential to be integrated into today's tourism policies. Reinterpreting the imaret tradition through festivals, gastronomy routes, and cultural events will both enhance Balıkesir's touristic appeal and contribute to the sustainability of waqf culture. This study demonstrates that the revitalization of waqf kitchens in the

context of gastronomy tourism can play a crucial role in preserving cultural heritage and transmitting it to future generations.

Keywords: Waqf, Imaret, Balıkesir, Culinary Culture, Gastronomy Tourism

HURUFAT DEFTERLERİNE GÖRE AYVALIK KAZASI VAKIFLARI

Öğr. Gör. Dr. Fatih ÇİL

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, fatihcil1517@gmail.com

Özet

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Vakıf Kayıtları Arşivi'nde bulunan *Hurûfât Defterleri*, 1102/1690'lı yıllarda tutulmaya başlanmış, 1255/1839 yılına kadar uygulamaya devam edilmiş ve Tanzimat'la son verilmiştir. Osmanlı devlet bürokrasisi geleneğinde Hurûfât Defterleri Kazaskerlik makamı tarafından tutulmuştur. Hurûfât Defterleri, 148 yıllık bir zaman diliminde tutulmuş ve 296 defterde berat özetleri kaydedilmiştir. Kazalar, Osmanlı alfabesindeki harf sırasına göre dizildiklerinden, defterlere harf kelimesinden türemiş olan "Hurûfât" adı verilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Hurûfât Defterlerinden 13'ünde Ayvalık kazasına ait kayıtlar yer almaktadır Hurûfât defterleri, vakıflarda görev yapan imam, hatip, vaiz, müezzin, müteveli, müderris, cüzdan, cabi, ferraş, zaviyedar gibi cihet ehli (vakıftan maaş alanlar) ile muhızr gibi mahkeme görevlilerinin ve esnaf örgütleri yöneticilerinin atama kayıtlarını içeren belge gruplarıdır. Dönemin taşra teşkilatı işlerini yürüten kazaskerlik makamınca yerine getirilen işlerin, yani göreve getirilen ve görevden alınan, aldıkları ücretleri ve diğer bazı önemli görülen bilgileri içerir.

Ayvalık'taki dini kurumlar (cami, mescid vb.) isimleri ve bulundukları yerleşim birimlerinin yanı sıra vakıf kurumlarında vazife yapan personelin, babalarıyla birlikte adlarını, bunların atama ve azillerine etki eden faktörleri de bu defterlerde görmekteyiz. Halkın ikamet ettiği mahalleler, iktisadi faaliyetlerin cereyan ettiği çarşı, han ve bedesten gibi mekânların isimlerini tespit edebildiğimiz gibi, Ayvalık'ın nahiyeleri ve bunlara bağlı olan köyler hakkında da önemli bulgular elde edebilmekteyiz. Bu çalışmayla Ayvalık kazasında kurulmuş olan vakıflara ait bilgilerden yola çıkarak şehrin iktisadi, dini ve sosyal yapısı hakkında çıkarımlarda bulunabileceğiz.

Anahtar Kelimeler: vakıf Ayvalık vakfiye hurufat

AYVALIK DISTRICTS FOUNDATIONS ACCORDING TO THE HURUFAT BOOKS

The Hurûfat Registers, held in the Foundation Records Archives of the General Directorate of Foundations, began in 1102/1690 and continued until 1255/1839, ending with the Tanzimat reforms. In the tradition of Ottoman state bureaucracy, Hurûfat Registers were kept by the Kazaskerlik (Istanbul Kazasker) office. These registers spanned 148 years, recording summaries of warrants in 296 registers. Because the registers were arranged according to the letter order of the Ottoman alphabet, they were given the name "Hurûfat," derived from the word "harf." Thirteen of the Letter Books in the General Directorate of Foundations Archives contain records from the Ayvalık district. Letter books are document groups containing the appointment records of foundation officials (receiving salaries from the foundation) such as imams, preachers, preachers, muezzins, trustees, mudarrises, wallets, cabis, ferraşs, and zaviyedars, court officials such as muhzirs, and managers of tradesmen's organizations. They include information on the duties performed by the kazaskerlik (province judge), which oversaw the provincial affairs of the period, including appointments and dismissals, their salaries, and other important information.

These registers contain the names of religious institutions (mosques, masjids, etc.) in Ayvalık and their locations, as well as the names of personnel working at foundation institutions, including their fathers, and the factors influencing their appointment and dismissal. We can identify the names of neighborhoods where people resided, and the names of venues such as bazaars, inns, and covered bazaars where economic activities took place. We also obtain important information about Ayvalık's sub-districts and their villages. This study will enable us to draw conclusions about the city's economic, religious, and social structure based on information on foundations established in the Ayvalık district.

Keywords: foundation Ayvalık waqfiye hurufat

BALIKESİR VAKIFLARI İÇERİSİNDE BULANAN KADIN VAKIFLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Semiha NURDAN

Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı

Özet

Vakıf medeniyeti, tarih boyunca toplumların hayatında önemli bir rol oynamış ve pek çok açıdan topluma katkıda bulunmuştur. Toplumun çeşitli ihtiyaçlarına hızlı ve etkili bir şekilde cevap vermek amacıyla kurulan vakıflar, eğitim, sağlık hizmetleri, barınma gibi birçok alanda hayati hizmetler sunarak, insanların yaşam kalitesini artırmayı hedeflemiştir. Bu nedenle vakıf medeniyetine genel bir bakış yapmak, hem tarihsel süreç içinde vakıfların ne kadar önemli olduğuna dair bir anlayış geliştirmek hem de bu yapıların topluma olan etkilerini derinlemesine değerlendirmek açısından oldukça önem arz etmektedir.

Balıkesir vilayeti ve bu bölgeye bağlı ilçelerde mevcut vakıflar içerisinde kadınların kurduğu vakıfların hem nicel hem de nitel açıdan detaylı bir analizi gerçekleştirilmektedir. Toplamda 1326 vakıf kaydının bulunduğu bölgede, bunlardan 269'unun merkezi konumda yer aldığı gözlemlenmektedir. Bu vakıflar arasında, kadınların bizzat kurucu olduğu 126 vakıf kaydı da dikkat çekici şekilde yer almaktadır. Kadın vakıflarının tarihsel gelişimi ve kuruluş sebepleri, toplumsal kadın dinamiğinin vakıf kurma pratikleri aracılığıyla nasıl kendini gösterdiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Ayrıca, ilk kadın vakıflarının hangi tarihlerde kurulduğu ve zaman içerisinde nasıl bir gelişim süreci yaşadığı değerlendirildiğinde, toplumsal değişimlerin ve kadınların vakıf faaliyetlerine katılımlarının önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Bu vakıfların hayır şartları ve amaçları, kadınların toplum içerisindeki hangi ihtiyaçlara olumlu yanıt verdiğini ve sosyal dayanışmaya katkı sağladığını ortaya koyan önemli veriler sunmaktadır. Bunların yanı sıra, vakıfların gelir ve gider kaynakları ile finansal yönetimleri, sürdürülebilirlik açısından da büyük bir önem arz etmektedir. Genel anlamda, Balıkesir bölgesinde kadın vakıflarının toplumsal yapıya ve kadınların sosyal rollerine olan etkisi, vakıf yönetimi ve denetim mekanizmalarıyla birlikte detaylı biçimde ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Balıkesir, Vakıf, Kadın, Hayır, Hayrat.

AN EVALUATION ON WOMEN'S FOUNDATIONS IN BALIKESİR FOUNDATIONS

The foundation civilization has played a significant role in the lives of societies throughout history and contributed to society in many ways. Established to respond quickly and effectively to various societal needs, foundations aimed to improve people's quality of life by providing vital services in many areas, such as education, healthcare, and housing. Therefore, an overview of the foundation civilization is crucial both for developing an understanding of the historical significance of foundations and for thoroughly assessing their impact on society.

A detailed analysis of the foundations established by women is being conducted, both quantitatively and qualitatively, within the existing foundations in Balıkesir province and its districts. Of the 1326 foundation records in the region, 269 are observed to be centrally located. Among these foundations, a notable number include 126 foundation records founded by women themselves. The historical development of women's foundations and their reasons for establishment offer important clues about how women's social dynamics manifest themselves through foundation-building practices. Furthermore, when the dates when the first women's foundations were established and the development process they experienced over time are evaluated, the importance of social changes and women's participation in foundation activities is better understood.

The charitable conditions and objectives of these foundations provide important data demonstrating the needs women positively address within society and contribute to social solidarity. Furthermore, the foundations' income and expenditure sources, as well as their financial management, are crucial for sustainability. The overall impact of women's foundations on the social structure and women's social roles in the Balıkesir region is examined in detail, along with their management and oversight mechanisms.

Keywords: Balıkesir, Foundation, Women, Charity, Charity.

Geçmişten Günümüze Vakıflarda Kadının Rolü: Güçlü Bir Miras

Beyhan SOLGUN

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, Yarış Ortaokulu, 0009-0001-8538-8635

Özet

Bu çalışma, geçmişten günümüze uzanan süreçte kadınların vakıflardaki aktif rolünü ele almaktadır. Çalışma, kadınların sadece pasif faydalanıcılar olmadığını, aynı zamanda vakıf kurarak, mal varlıklarını hayır işlerine tahsis ederek ve vakıfların yönetiminde söz sahibi

olarak toplumsal hayata yön verdiklerini vurgulamaktadır. Eğitim, sağlık, barınma ve dini

hizmetler gibi alanlarda kadınların kurduğu vakıflar, toplumun sosyal ve kültürel gelişimine

önemli katkılar sağlamıştır. Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemleri benimsenmiştir. Ana veri toplama tekniği olarak belge analizi kullanılmıştır. Bu kapsamda, Osmanlı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi gibi kurumların belgeleri taranarak, kadınlar tarafından kurulan vakıflara ait vakfiyeler, mülknameler, muhasebe defterleri ve çeşitli yazışmalar incelenmiştir. Vakıflar tarihi, Osmanlı sosyal tarihi, kadın araştırmaları alanındaki akademik yayınlar, tezler, makaleler ve kitaplar detaylı bir şekilde gözden

geçirilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yayımladığı envanterler ve kataloglar incelenerek kadın vakıflarına dair genel bir çerçeve oluşturulmuştur.

Yapılan araştırma sonucunda geçmişten günümüze vakıflarda kadının rolüne ilişkin önemli bulgular elde edilmiştir. Osmanlı döneminde çok sayıda kadın, başta hanedan üyeleri olmak üzere, kendi mal varlıklarını vakfederek önemli hayır kurumları kurmuştur. Bu

vakıflar genellikle medreseler, mektepler, hastaneler, imarethaneler, çeşmeler, hanlar ve hamamlar gibi çeşitli kamu hizmetlerini karşılamıştır. Kadın vakıf kurucularının sadece gelirlerini vakfetmekle kalmayıp, vakıflarının mütevelliliğini de üstlenerek yönetimlerinde aktif rol aldıkları görülmüştür.

Vakıflar, özellikle dul ve yetim kadınlar, fakir ve kimsesiz kız çocukları gibi dezavantajlı gruplar için önemli bir sosyal güvenlik ağı sağlamıştır. Kadınlar, vakıflar aracılığıyla

eğitim, barınma, gıda, giysi ve sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçlarını karşılamıştır,

Cumhuriyet dönemiyle birlikte vakıf kavramı ve yapısı değişime uğramış olsa da, kadınların hayırseverlik faaliyetleri devam etmiştir. Günümüzde de kadınlar, sivil toplum

kuruluşları çatısı altında veya bireysel olarak çeşitli sosyal sorumluluk projelerinde aktif rol almakta, özellikle kadın ve çocuk hakları, eğitim ve sağlık gibi alanlarda faaliyet gösteren vakıflara destek vermektedirler.

Sonuç olarak, geçmişten günümüze vakıflar, kadınların toplumsal hayatta iz bırakmalarına olanak sağlayan önemli bir platform olmuştur. Kadınlar, vakıflar aracılığıyla hem kendi dönemlerinin sosyal ve ekonomik koşullara uyum sağlamış hem de gelecek nesillere kalıcı eserler bırakmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Vakıflar, Kadın, Geçmiş, Günümüz

**The Role of Women in Foundations from the Past to the Present:
A Strong Legacy This study examines the active role of women
in foundations from the past to the present.**

The study emphasizes that women are not only passive beneficiaries, but also shape social life by establishing foundations, allocating their assets to charitable causes, and having a say in the management of foundations. Foundations established by women in

areas such as education, health, housing, and religious services have made significant

contributions to the social and cultural development of society. Qualitative research methods were adopted in this study. Document analysis was used as the main data

collection technique. In this context, documents from institutions such as the Ottoman

Archives and the General Directorate of Foundations Archives were scanned, and the endowment deeds, property deeds, accounting books, and various correspondences

belonging to foundations established by women were examined. Academic publications, theses, articles and books in the field of foundation history, Ottoman social history, and

women's studies were reviewed in detail. A general framework for women's foundations was created by examining the inventories and catalogs published by the General Directorate of Foundations.

As a result of the research, important findings were obtained regarding the role of women in foundations from the past to the present. During the Ottoman period, many women, especially members of the dynasty, established important charitable institutions by

donating their own assets. These foundations generally provided various public services such as madrasahs, schools, hospitals, soup kitchens, fountains, inns and baths. It was

observed that women foundation founders not only donated their incomes but also took an active role in the management of their foundations by assuming the role of trustee.

Foundations provided an important social safety net especially for disadvantaged groups such as widows and orphans, poor and homeless girls. Women have met their basic needs such as education, shelter, food, clothing and health services through foundations.

Although the concept and structure of foundations have changed with the Republic era, women's philanthropic activities have continued. Today, women take an active role in various social responsibility projects under the roof of civil society organizations or individually, and they support foundations that operate in areas such as women's and children's rights, education and health.

As a result, from past to present, foundations have been an important platform that has allowed women to leave their mark on social life. Through foundations, women have both adapted to the social and economic conditions of their time and left lasting works for future generations.

Keywords: Foundations, Women, Past, Present

XVIII. YÜZYILIN İLK YARISINDA BALIKESİR VAKIFLARININ YAŞADIĞI SORUNLARA DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Muhammet Nuri TUNÇ

Adıyaman Üniversitesi, mtunc@adiyaman.edu.tr

Özet

XI. yüzyılın sonlarından itibaren Türk izlerinin görülmeye başladığı Balıkesir, Karesioğulları Beyliği ve sonrasında Osmanlı dönemlerinde Türk-İslam şehri hüviyetine bürünmüştür. Şehrin bu hüviyeti kazanmasında ise diğer tüm Türk-İslam şehirlerinde olduğu gibi vakıf müessesesinin önemli bir rolü olmuştur. Karesioğulları döneminde bölgeye birçok cami, mescit, köprü, hamam gibi vakıf eserler yapılmıştır. Bölgenin Osmanlı egemenliğine geçmesinden sonra bu eserlere yenileri eklenmiştir. Osmanlı döneminde Yıldırım Bayezid, İne Bey, Zağanos Paşa, Oruç Paşa, İlyas Paşa ve Hoca Sinan Efendi gibi önemli şahsiyetlerin kurmuş olduğu vakıflar sayesinde Balıkesir şehri cami, mescit, zaviye, han, hamam, medrese, muallimhane ve mekteplerle adeta ilmek ilmek dokunmuş ve mamur hale gelmiştir. Bu müessese Balıkesir'in yalnızca mamur hale gelmesinde değil şehrin iktisadî, içtimâî ve dini hayatında da belirleyici unsur olmuştur. Aynı zamanda vakıflar sayesinde yapılan bu eserler yine vakıflar sayesinde işlerliğini ve varlığını devam ettirebilmiş ve topluma hizmet vermiştir. Vakıf müessesesinin şehir ve toplum hayatında sahip olduğu bu etki ister istemez bu müessesesyle ilgili birtakım sorun ve sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. XVIII. yüzyılın ilk yarısı Osmanlı genelinde ve Balıkesir özelinde iktisadî ve içtimâî sorunların yoğun yaşandığı bir dönem olmuş ve Balıkesir'deki vakıflar da bu durumdan ziyadesiyle etkilenmiştir. Vakıf kurumlarına, vakıfların mahsulüne ve gelirlerine, vakıf görevlilerine yapılan müdahalelere bu dönemde sık bir şekilde rastlanır olmuştur. Daha çok maddi menfaat elde etmek amacıyla yapılan bu tür müdahaleler kimi zaman reaya tarafından kimi zaman da devlet adamları tarafından yapılmıştır. Bununla birlikte vakıf yöneticilerinin ve mutasarrıflarının yapmış oldukları kanuna aykırı faaliyetler de vakıflara zarar vermiştir. Bu çalışma ile Balıkesir'de bulunan vakıflarda yaşanan sorunlar, sorunların kaynağı, sorunlara karşı alınan tedbirler ve çözüm yolları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın hazırlanmasında Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan belge ve defterlerden, konuyla ilgili literatürden istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balıkesir vakıfları, Zağanos Paşa Vakfı, Vakıf Sistemi, Osmanlı Vakıfları.

AN EVALUATION OF THE PROBLEMS EXPERIENCED BY THE FOUNDATIONS OF BALIKESİR IN THE FIRST HALF OF THE XVIIIth CENTURY

Abstract

Balıkesir, where Turkish traces began to be seen as of the late XIth century, assumed the identity of a Turkish-Islamic city during the Karesiogulları Principality and later the Ottoman period. As in all other Turkish-Islamic cities, the waqf institution played an important role in the city's acquisition of this identity. During the Karesiogullari period, many mosques, masjids, bridges, baths and other waqf works were built in the region. After the region came under Ottoman rule, new ones were added to these works. During the Ottoman period, thanks to the waqfs established by important personalities such as Yıldırım Bayezid, İne Bey, Zağanos Pasha, Oruç Pasha, İlyas Pasha and Hoca Sinan Efendi, the city of Balıkesir was woven with mosques, masjids, zawiyas, inns, baths, madrasahs, Ottoman elementary-primary school. Waqfs were a determining factor not only in the construction of Balıkesir but also in the economic, social and religious life of the city. At the same time, these structures, which were built thanks to the foundations, were able to continue their functioning and existence thanks to the waqfs and served the society. This influence of the waqf institution on the life of the city and society inevitably brought along a number of problems and issues related to this institution. The first half of the eighteenth century was a period of intense economic and social problems in the Ottoman Empire in general and in Balıkesir in particular, and the waqfs in Balıkesir were also affected by this situation. Interventions on waqf institutions, the crops and revenues of waqfs, and waqf officials were frequently encountered in this period. Such interventions, which were mostly made for the purpose of obtaining material benefits, were sometimes made by reaya and sometimes by statesmen. In addition, illegal activities of waqf administrators and mutasarrifs also damaged the waqfs. This study aims to identify the problems experienced in the foundations in Balıkesir, the source of the problems, the measures taken against the problems and the solutions. In the preparation of the study, the

documents and ledgers in the Presidential Ottoman Archive and the literature on the subject were utilised.

Keywords : Waqfs of Balıkesir, Zağanos Pasha Waqf, Waqf System, Ottoman Waqfs

19. Yüzyılda Balıkesir’de Hayra Vakıf Kadınlar: Vakıfları, Hizmet Amaçları ve Sosyal Statüleri

Doç. Dr. Muhammet OKUDAN

Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Özet

Bu çalışma, 19. yüzyıl Balıkesir’inde hayır amaçlı vakıflar kuran kadınların sosyal statüleri ve hizmet amaçlarını analiz etmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yapılan incelemede anılan dönemde çeşitli sosyal statülere sahip yirmi hayır sever kadının Balıkesirlilerin çeşitli ihtiyaçlarına yönelik vakıf kurdukları tespit edilmiştir. Bu hayırsever kadınlar şunlardır: Şerife binti İbrahim, Şerife Ayşe binti Süleyman Ağa, Rabia bin Mehmed Ali, Ayşe Hatun bin Mustafa bin Abdullah, Hâce Hatun bin İbrahim, Halime Hatun bin Mehmed Efendi, Fatma Hatun bin Ömer, Temenna Hanım ibneti Mehmet Paşa, Habibe Hanım bin Eyüb Bey ve kızı Cemile Hanım, Rahime Hanım bin İsmail, Ayşe Hanım bin Halil Ağa, Fatma bin İbrahim, Ümmügülsüm bin Mehmed, Sabire Hanım bin Ahmed Ağa ve Zehra Hanım bin Mustafa.

Kadın vakıf kurucularının sosyal statüleri farklılık göstermektedir; bazılarının babaları “ağa” bazılarının “paşa” unvanına sahip olup toplumda yüksek bir konuma işaret ederken, bazılarının sosyal statülerine ilişkin herhangi bir veri bulunamamıştır. Vakıflarının hizmet amaçları ise dönemin dini ve sosyal ihtiyaçlarını yansıtmaktadır. Örneğin Şerife binti İbrahim’in vakfiyesine göre Hekimzade Camii imamlarına verilmek üzere vakfettiği zeytinlikten bir Edremit destisi zeytinyağı verilecektir. Yine Hekimzade Cami-i Şerifinin aydınlatılmasında kullanılmak üzere cami görevlilerine zeytinyağı teslim edilecektir. Şerife Ayşe binti Süleyman Ağa Vakfiyesine göre Zeytinlu Köyünde misafirhane olarak vakfetmiş olduğu odasında konaklayacak fakir ve ihtiyaç sahiplerine yemek ikram edilecektir. Temenna Hanım ibneti Mehmet Paşa vakfiyesine göre Balıkesir Hacısa Mahallesinde bulunan Hacı Ali Camii’nde her sene mevlit okutulacak ve bu mevlide katılan fakirlere yiyecek ve içecek dağıtılacaktır.

Bu vakıflar, kadınların 19. yüzyıldaki sosyal rollerini ve hayır işlerine katılımlarını göstermektedir. Vakıf kurma eylemi, kadınların toplumsal dayanışmada aktif oldukları bir alan olmuştur. Sosyal

statüye bağılı olarak vakıf şartları ve hizmet alanları çeşitlilik göstermiştir.

Sonuç olarak, 19. yüzyıl Balıkesir kadın vakıfları, Osmanlı toplumunda kadınların kamusal hayattaki yerini ve hayırseverlik pratiklerini anlamada önemli kaynaklardır. Bu çalışmayla Balıkesir'in yerel tarihine mütevazı da olsa bir katkı sunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Balıkesir, Hayırsever Kadınlar, 19.Yüzyıl, Vakıf

Azerbaycan`da Bulunan Vakıf Kayıtlı ve Mühürlü Yazma Eserlerin Analizi

Doç. Dr. Naile Süleymanova

*Turizm ve Menecment Üniversitesi, Bakü, Azerbaycan, e-posta:
dr_naile@yahoo.com*

özet

Türk-İslam ilim ve kültürünün tezahürü olan yazma eser nüshaları bugüne kadar dünyanın farklı mekanlarında muhafıza ediliyor. Böyle mekanlardan biri Azerbaycan`dır. Azerbaycan`da vakıf yoluyla farklı devrlerin bilim öncüllerinin eserlerinin çoksaylı yazma nüshaları bulunmaktadır. Bu yazma eserlerin nüshalarında ilmi ve tarihi değeri olan vakıf kayıtları yazılmış veya vakıf şartlarının belirtildiği metnli mühürleri basılmıştır. Böyle vakıf simgeleri, ister şahıs olarak, istersede mekan olarak tarihi bilgiler elde etmek açısından önemlidir.

İlk önce örnek olarak yazma Kurani-Kerim nüshasındaki vakıf kayıtlarından bahs etmek istiyoruz. Bu kayıtlarda vakf eden şahısların isim, lakap, yer olarak bilgiler ve kime nereye vakıf edildiği yazılmıştır. Mesela, A-185 numaralı yazma Kurani-Kerim nüshasının 14 b sayfasında yer alan vakıf kaydı bunun bir örneğidir. Kayıta “bu yazmanı vakf etdi Şahzade Mahmud Behman Mirze oğlu , Şuşa ahalisinin tüm müslüman ve mümin camaatına ki, onu okusunlar. Zilkade 1310(m.1892)” Bu kayıt kişisel vakıf kaydı olup, kendisinde mühim tarihi olayları ihtiva ediyor. Aynı zamanda bu ve diğer yazma Kuran nüshaları bedii tertibat ve hat sanatını öğrenmek bakımından değerli manbalardır.

Kişisel vakıf kayıtlarına diğer bir örnek , B-1843 numaralı Taceddin Sübki`nin *el-Eşbah va en-Nezair* isimli eserinin son sayfasında yer alan Hacı Abdulla Efendi`ye ait vakıf kaydıdır. Kayıt “hicri 1328.yılda bu kitabı şeriat üzre vakf edib, kütübhaneye buraktım” şeklinde yazılmıştır. Yazma hicri 1147.yılda (m.1734) Ali Muhammed bin Ali el-Bosnevi tarafından Kostantiniyye`de yazıya alınmıştır. Bu nüshanın tertib bakımından tatikiki, yazmanın siparişle hazırlandığı ve önce İstanbul`un kütüphanelerinden birinde bulunduğu kanaatine varıyoruz.

Diğer bir merak doğuran kişisel vakıf kayıtlı yazma D-1 numaralı Ehteri ibn Şemseddin el-Karahisari`nin *Lüğat el-Ehteri* isimli eserin ilk sayfasında yazılmış vakıf kaydıdır. Kayıtda “Bu *Lüğat el-Ehteri* kitabını

Mahmut Paşa İshak oğlu şeriat üzre İshak Paşa medresesine vakf etmiştir” metni yazılmıştır. Tarihi ve müstensihinin adı belli olmasa da, yazmanın çok nadir nüshalardan olduğu bedii tertibatından aydındır.

Sonuç olarak, yapılacak bu çalışmada daha çok Türkiye’de hazırlanmış yazmaların vakıf kayıtları ve mühürleri bulunan örnek yazmaların analizi yapılacak. Yazmaların aynı zamanda sanat bakımından genel görünümdeki uyum ve güzelliklerinin önemine vurgu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Vakıf, Yazma Eserler

ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ VAKFİYELERİNDE DİL VE EDEBÎ ÜSLUP

Abdulsamet CERAN

Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, abdulsamet.ceran123@gmail.com

Özet

Anadolu Selçuklu dönemi vakfiyeleri; dönemin hukukî, toplumsal, kültürel ve manevî yapısını yansıtan edebî metinler olarak büyük önem taşır. Bu vakfiyeler; medreseler, camiler, kütüphaneler, hastaneler ve hayır kurumlarının kuruluş ve işleyişine ilişkin bilgileri sunar. Dolayısıyla vakfiyeler; Selçuklu toplumunun eğitim, ibadet, sosyal yardım ve kültürel ihtiyaçlarını yansıtan birer belge niteliğindedir. Bu bildirinin amacı, Anadolu Selçuklu vakfiyelerinin dil ve edebî üslup özelliklerini inceleyerek metinlerin sanatsal, kültürel ve toplumsal boyutlarını ortaya koymak ve bu metinlerin dönemin düşünce ve kültür yapısına katkısını değerlendirmektir. Çalışmanın yöntemi, literatür taraması ve metin analizi üzerine kuruludur. Vakfiyeler dilbilimsel ve edebî açıdan titizlikle incelenmiş; metinlerde kullanılan Arapça, Farsça ve Türkçe ifadeler, dua ve temenniler, övgüler, mecaz ve teşbihler değerlendirilmiştir. Ayrıca metinlerin biçimsel özellikleri, manzum veya mensur anlatım tercihleri incelenerek vakfiyelerin şekilsel niteliği ortaya konmuştur. Bu yöntem, vakfiyelerin sadece hukukî veya tarihî bir belge olarak değil, aynı zamanda edebî ve kültürel bir miras olarak işlevini göstermeye yöneliktir. Araştırmanın bulguları, Anadolu Selçuklu vakfiyelerinin dil ve üslup açısından oldukça zengin bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Dualar, övgüler ve temenniler, metinlerin manevi boyutunu desteklemiş, toplumsal sorumluluk ve ahlakî bilincin aktarılmasında işlev görmüştür. Üslup çeşitliliği, vakfiyelerin farklı toplumlara ve kültürlere hitap etme amacını yansıtırken vakıf kurucularının sosyal ve ilmi konumlarıyla da ilişkilendirilebilir. Toplumun eğitim yöntemi, yardım faaliyetleri ve sosyal sorumluluk anlayışı vakfiyeler aracılığıyla kayıt altına alınmış ve kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu, vakfiyelerin disiplinler arası incelemeler için değerli bir kaynak olmasıdır. Tarih, edebiyat, sosyoloji ve kültürel çalışmalar açısından vakfiyeler; dönemin toplumsal yapısını, kültürel faaliyetlerini ve manevi değerlerini aktarmada önemli bir araçtır. Vakfiyeler; kurucuların

toplum tasavvurunu, hayır ve yardım anlayışlarına dair görüşlerini yansıtır. Dil ve üslup incelemesi, vakfiyelerin edebî değerini ve sanatsal niteliğini ortaya çıkarma açısından önemlidir. Vakfiyelerdeki dil ve üslup yapısı, ahenkli anlatım, övgü ve dua ifadeleriyle mecaz ve teşbihler metinlerin edebî değerini gösterir. Vakfiyeler tarihi ve edebî açıdan toplumun ilmi, kültürel ve manevi mirasını temsil eden temel belgeler olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: *Anadolu Selçuklu vakfiyeleri, Dil ve üslup, Edebî miras, Kültürel ve manevî değerler, Toplumsal yapı*

LANGUAGE AND LITERARY STYLE IN ANATOLIAN SELJUK PERIOD FOUNDATION DEEDS

Abstract

The foundation deeds of the Anatolian Seljuk period are of great importance as literary texts reflecting the legal, social, cultural, and spiritual structure of the period. These foundation deeds provide information on the establishment and functioning of madrasas, mosques, libraries, hospitals, and charitable institutions. Therefore, these foundation deeds serve as documents reflecting the educational, religious, social, and cultural needs of Seljuk society. The purpose of this paper is to examine the linguistic and literary stylistic features of Anatolian Seljuk foundation deeds to reveal the artistic, cultural, and social dimensions of the texts and to assess their contribution to the intellectual and cultural structure of the period. The study's methodology is based on literature review and textual analysis. The foundation deeds have been meticulously examined from a linguistic and literary perspective, and the Arabic, Persian, and Turkish expressions, prayers and wishes, praises, metaphors, and similes used in the texts have been evaluated. In addition, the formal characteristics of the texts and their preferences for verse or prose expression were examined to reveal the formal nature of the endowments. This method aims to demonstrate the function of endowments not only as legal or historical documents, but also as a literary and cultural heritage. The findings of the research reveal that the Anatolian Seljuk endowments exhibit a very rich structure in terms of language and style. Prayers, praises, and wishes supported the spiritual dimension of the texts and served to convey social responsibility and moral awareness. While stylistic diversity reflects the endowments' aim to appeal to different societies and cultures, it

can also be associated with the social and scientific positions of the foundation founders. The society's educational methods, charitable activities, and understanding of social responsibility were recorded through endowments and passed down from generation to generation. Another important finding of the study is that endowments are a valuable source for interdisciplinary studies. In terms of history, literature, sociology, and cultural studies, endowments; They are an important tool for conveying the social structure, cultural activities, and spiritual values of the period. Endowments reflect the founders' vision of society and their understanding of charity and aid. An examination of language and style is crucial for revealing the literary and artistic value of endowments. The language and style structure, harmonious narrative, expressions of praise and prayer, as well as metaphors and similes in endowments, demonstrate the literary value of the texts. Endowments should be evaluated as fundamental documents representing the scientific, cultural, and spiritual heritage of a society from a historical and literary perspective.

Keywords: *Anatolian Seljuk foundations, Language and style, Literary heritage, Cultural and spiritual values, Social structure*

أثر الأوقاف العثمانية في الحياة الاجتماعية في مصر

د. أيمن أبو مصطفى

المدرس المساعد كلية الإلهيات جامعة باليكيسر

ملخص

الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله، وبعد:

فإن الوقف من أعمال البر في الإسلام، والذي يعد من الصدقة الجارية التي يجري أجرها في حياة الموقوف وبعد مماته، ولهذا كان اهتمام الدولة العثمانية بالأوقاف، لما لها من أهمية دينية في المقام الأول، وأهمية اقتصادية واجتماعية وسياسية، وبخصوص الأوقاف العثمانية في مصر، فإنها بدأت منذ أن دخلت مصر ضمن الدولة العثمانية 1517م بعد معركة الريدانية، ثم تبنت الإدارة العثمانية لنظام الأوقاف المملوكي وقامت بتطويره، فكثير من الولاة أسسوا مساجد ومدارس وخصصوا لها أوقافاً، حيث إن الإمبراطورية العثمانية ظلت مهيمنة فترة طويلة، وهي حين تستمر كل هذه الفترة في هذه المساحات الشاسعة وبأساليب اتصال قديمة بين أقطارها، لا بد أن تكون قد أمنت لديمومتها ما تغني عن ضعف الاتصالات السائدة في ذلك الزمن بين المركز وبين ولاياتها ومدنها طيلة هذه القرون والتي تربعت بها على عرش القوة العالمية بلا منازع.

فقد كانت الأوقاف العثمانية واحدة من أسباب قوة الدولة، فلقد كان للوقف أثر بارز في دعم التعليم ونشر الثقافة الدينية والاجتماعية، فمع انتقال السلطة من الدولة المملوكية إلى الدولة العثمانية عام 1517م شهدت مصر تطوراً كبيراً حيث أصبحت الأوقاف دعامة أساسية للأنشطة التعليمية والدينية. وقد مثل الوقف نموذجاً عملياً للتنمية المستدامة، إذ وفر مورداً دائماً للمؤسسات التعليمية، خاصة الأزهر الشريف، والمدارس، والكتاتيب.

فلما كانت الدولة العثمانية تسير بمفهوم الدولة التقليدية من حيث تكفل الدولة بالجهاد وصد البغاة وجمع الضرائب، مع تقلص دورها بالنسبة لأسس الحياة الاجتماعية من رعاية صحية وتعليمية ودينية والخدمات الأخرى، وبالتالي يقع عبء ذلك على عاتق المجتمع، ومن هنا شغلت الأوقاف ذلك الفراغ الشاغر من جانب الدولة، فكان ذلك ظاهرة استرعت انتباه الرحالة الأجانب وعلماء الحملة الفرنسية، ودeshوا من تخلي الدولة عن أهم واجباتها وإلقاء ذلك على عاتق المحسنين.

وكان لهذه الأوقاف دور اقتصادي رائد، فالموقوفات لم تخرج من أجمالي الثروة الاقتصادية للبلاد، وشاركت في دورة الحياة الاقتصادية بل أثرت الفكر الاقتصادي بأساليب انتفاع اقتصادي أخرى، إلى جانب مشتريات الأوقاف المختلفة من السوق المصري والتي شجعت على رواج الحركة الشرائية، إضافة إلى رواتب موظفي الأوقاف والتي كانت تساعد على إيجاد سيولة نقدية في السوق المصري فضلاً عن الآثار غير المباشرة للأوقاف على حركة التجارة الداخلية والخارجية، من استغلال الحوانيت والوكالات وتقديم المياه لقوافل التجارة على الطريق وإسهام سفن الأوقاف في حركة التجارة الخارجية ورعاية الفنارات البحرية.

فدراستنا لموضوع الوقف ليس فقط لدراسة القضية تاريخياً، وإنما هي محاولة لمعرفة نظم التخطيط والتدبير في الجوانب الحياتية والاجتماعية، وهي في الحقيقة نظم تميزت بها الدولة العثمانية وسبقت بها كل أقطار أوروبا بعدة قرون من حيث دقة التنظيم والأساليب والوسائل المتطورة في معالجة شتى شؤون الحياة، وإن كان المنهج المتبع منها إسلامياً إلا أن الدولة العثمانية استطاعت توظيفه وتطويره في صالح الإنسان القاطن في الولايات والمدن العثمانية.

وهذا ما دفع الباحث إلى أن يبحث في أثر الأوقاف في الدولة العثمانية على الحياة الاجتماعية والاقتصادية، وقد حفظت الوثائق والمصادر التاريخية العديد من المعلومات التي تدور حول الأوقاف وإدارتها، وفي هذا المجال نحرص على أن نجيب عن هذه الأسئلة؟

- ما الوقف؟ وما مشروعيته؟
 - ما أهمية الوقف؟
 - ما الأوقاف العثمانية بمصر؟
 - ما أهمية تلك الأوقاف؟
- كما تهدف هذه الدراسة إلى استعراض طبيعة الأوقاف العثمانية في مصر، وآلياتها، وأهم المؤسسات التي مولت بها، وأثرها الاجتماعي والتعليمي في طبقات المجتمع المختلفة.
- الكلمات المفتاحية:** الوقف، الدولة العثمانية، الأزهر الشريف

BALIKESİR BALIM SULTAN ZAVİYESİ VE VAKIFLARI

Prof. Dr. Murat Mustafa Öntuğ

*Uşak Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü,
muratmustafa.ontug@usak.edu.tr*

Özet

Balıkesir’e değer katan şahsiyetlerden biri “Ballica Sultan” ve “Kazgan Ağa” diye bilinen meşhur derviş Balım Sultan’dır. Doğumu ve ölüm tarihleri hakkında bir netlik bulunmamaktadır. Orhan Bey zamanında Bursa’nın fethinde yer almış olmasından dolayı XIV. yüzyılında yaşadığı kabul edilebilir. Geyikli Baba’nın yakın yol arkadaşı ve dervişlerinden biri olan Balım Sultan, bir süre Bursa’da bulunmuştur. Geyikli Baba tarafından Karesi Beyliği’ne irşat için gönderilen Balım Sultan’ın hayatına dair anlatılanlar ve yazılanlar tarihi gerçeklikten çok menkıbevi bilgilere dayandırılmıştır. Tarihi hayatı menkıbevi yaşamın gölgesinde kalmıştır. Bugün medfun olduğu türbesi Balıkesir’in merkezinde eski adı Martlı olan Hacı İlbey Mahallesinde yer almaktadır. Eskiden zaviyesinin olduğu yere Tekke Avlusu deniliyordu ve tekkenin arkasından bugün mevcut olmayan bir mezarlık bulunuyordu. Osman Devleti’nin kuruluş döneminde yeni fethedilen bölgelere bizzat Osmanlı beyleri tarafından tekke ve zaviyelerin açılması sağlanmıştı. Bu bağlamda zengin vakıflarla desteklenen bu tekke ve zaviyeler, Osmanlı fetihlerinin bölge halkınca kabul edilmesinde ve Türk-İslam kültürünün yerleşmesinde önemli faydaları olmuştur. Balım Sultan’da Balıkesir’e yerleşerek zaviyesini teşekkül ettirmiş ve kendi arazisinde zirai faaliyetler yürüterek üzüm bağları ekmiş ve yetiştirdiği tatlı ve güzel üzümler yörede meşhur olmuştur. Bundan dolayı zaviye ve vakıf toprağı Ballica Sultan ismiyle şöhret bulmuştur. Nitekim Osmanlı dönemi belgelerinde Balım Sultan Zaviyesi vakıf toprağı Ballica Sultan Mezraası şeklinde ifade edilmektedir. Bu mezraa, zaviyenin giderlerine sarf olunduğu gibi gelirin fazlası vâkıfın soyundan gelen bırakılmıştır. Bu bağlamda Balım Sultan yerleştiği yerde irşat faaliyetlerinin yanında giriştiği zirai işler ile şehrin sosyal ve ekonomik gelişimine olumlu katkılar sunmuştur. Bu bildiride Balım Sultan’ın menkıbevi hayatını anlatan eserler ile tarihi bilgiler içeren Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ile Balıkesir Şer’iyye Sicilleri’ndeki belgeler ve defterler temel alınarak; Balıkesir şehrinde bulunan ve günümüze sadece türbesi ulaşan zaviyenin görevlileri, alıkları ücretler ve vakıfları

ele alınacaktır. Böylece şimdiye kadar menkıbevi hayatı dışında pek fazla bilgi sahibi olmadığımız Balım Sultan'ın tarihi şahsiyeti ve zaviyesi ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Balıkesir, Balım Sultan, Balıca, Kazgan Ağa, Vakıf

THE ZAWIYA AND FOUNDATIONS OF BALIM SULTAN IN BALIKESİR

One of the figures who added value to Balıkesir is the famous dervish Balım Sultan, also known as “Balıca Sultan” and “Kazgan Ağa.” There is no clear information about his birth and death dates. Since he took part in the conquest of Bursa during the reign of Orhan Bey, it can be assumed that he lived in the 14th century. Balım Sultan, who was a close companion and dervish of Geyikli Baba, stayed for some time in Bursa. Sent by Geyikli Baba to the Karasi Principality for spiritual guidance, the accounts of Balım Sultan's life rely more on legendary narratives than on historical facts. His historical life has remained in the shadow of hagiographical tradition. His tomb, where he is buried today, is located in the Hacı İlbey neighborhood of central Balıkesir, formerly called Martlu. The place where his zawiye once stood used to be called the Tekke Courtyard, and behind the tekke there was once a cemetery that no longer exists. During the foundation period of the Ottoman State, tekkes and zawayas were established in newly conquered territories under the patronage of Ottoman beys. In this context, these institutions, supported by rich foundations (waqfs), played an important role in the acceptance of Ottoman conquests by the local population and in embedding Turkic-Islamic culture in the region. Balım Sultan, having settled in Balıkesir, founded his zawiye there, carried out agricultural activities on his own land, planted vineyards, and became renowned in the region for the sweet and fine grapes he cultivated. As a result, the zawiya and its endowed lands came to be identified with the name “Balıca Sultan”. Indeed, in Ottoman-period documents, the waqf land of the Balım Sultan Zawiya is referred to as the Balıca Sultan Mezraa. The income from this land was spent on the expenses of the zawiye, and the surplus was left to the descendants of the founder. In addition to his spiritual mission, Balım Sultan thus contributed significantly to the social and economic development of Balıkesir through his agricultural endeavors. This

study, drawing on both hagiographical accounts and primary sources—including documents and registers from the Ottoman Archives of the Prime Ministry, the Archives of the General Directorate of Foundations, and the Balıkesir Sharia Court Records—examines the officials of the zawiya, the stipends they received, and its associated foundations. Thus it will bring to light the historical identity of Balım Sultan and his zawiye, about which little has been known apart from hagiographical accounts until now.

Keywords : Balıkesir, Balım Sultan, Balıca, Kazgan Ağa, Waqf

KARESİ SANCAĞI'NDA UŞŞÂKİLİK VE ŞEYH AHMED ŞEVKİ EFENDİ'NİN VAKFİYESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Arş. Gör. Dr. Azime Merve Taşdelen

*Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
merve.tasdelen@balikesir.edu.tr*

Özet

Uşşâkîlik, Balıkesir halkının dinî, kültürel ve sosyal hayatında mühim yere sahip tarikatlardan biridir. Bu tebliğ, Uşşâkîliğin Karesi'ye gelişi ve şehirde kurumsal bir yapıya kavuşma süreci ile Şeyh Ahmed Şevki Efendi'ye ait bir vakfiyeyi birlikte ele almaktadır. Çalışmanın amacı, Balıkesir'de Uşşâkîliğin kurumsallaşma seyrini ana hatlarıyla ortaya koymak ve vakfiye üzerinden zâviye-vakıf ilişkisinin mahiyetini değerlendirmektir. Çalışmanın temel kaynağını Balıkesir Kent Arşivi'nden temin edilen vakfiye sûreti oluşturmaktadır. Bu çerçevede vakfiye metni, zâviyenin işleyişi ve vakıf şartlarının pratik karşılıkları bakımından tahlil edilmektedir.

Balıkesir'de Uşşâkîliğin kurumsal tarihi, 1283/1866 yılında Ahmed Tâlib İrşâdî tarafından İzmirli Mahallesi'nde kurulan Garipler Tekkesi ile başlamaktadır. Bu tekkenin ilk postnişini Balıkesirli Kuddûsî Ahmed Efendi olmuş, onun ardından meşihat Bıçakçı Ahmed Şevki Efendi'ye intikal etmiştir. 1923 yılına gelindiğinde ise şehirde biri İzmirli, diğeri Eski Kuyumcular Mahallesi'nde olmak üzere iki Uşşâkî tekkesinin faal olduğu görülmektedir. Bu tekkeler, yalnızca tarikat mensuplarına hizmet veren yapılardan ibaret olmayıp şehirde oluşan sosyal ve dinî ağı önemli bir parçasını teşkil etmektedir.

Tebliğin merkezinde yer alan vakfiye, 15 Muharrem 1328 tarihli olup Uşşâkî şeyhi Ahmed Şevki Efendi tarafından tesis edilen 1000 kuruşluk nakdî vakfa ilişkindir. Metinde ayrıca 12 Şaban 1327 tarihli bir hüccete yapılan atıftan, Oruçgazi Mahallesi'ndeki Uşşâkî zaviyesinin yer, sınır ve müstemilatına dair aynı statüsünün daha önce kayıt altına alındığı anlaşılmaktadır. Vakfiyeye göre vakfedilen meblağ, cari değeri esas alınarak meşru yollarla işletilecek, elde edilen gelir zâviyenin ihtiyaçlarına ve gelen-giden dervişler ile yolcu-yoksulların iâşesine tahsis edilecektir. Bu çerçevede vakfiye, hem zâviyenin iç düzenine hem de Balıkesir'de tarikat hayatının pratik boyutlarına ışık tutmaktadır. Vakfiye metni, zâviyenin yapısı, işleyişi ve ritüel düzenine dair bazı ipuçları da sunmaktadır. Bu yönüyle

vakfiye, Balıkesir’de Uşşâkiliğin kurumsal işleyişi ile zâviye-vakıf ilişkisinin yerel düzlemdeki görünümüne dair somut veriler ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karesi, Balıkesir, Uşşâkîlik, Vakfiye, Ahmed Şevki Efendi

THE UŞŞÂQÎ SUFİ ORDER IN THE KARESI SANJAK AND AN EVALUATION OF THE WAQFIYYA OF SHAYKH AHMED ŞEVKİ EFENDİ

Abstract

The Uşşâqî Sufi order (Uşşâkîlik) occupies an important place in the religious, cultural, and social life of the people of Balıkesir. This paper examines both the arrival of the Uşşâqî Sufi order in Karesi and its process of acquiring an institutional presence in the city, together with an analysis of a waqf deed (waqfiyya) belonging to Shaykh Ahmed Şevki Efendi. The aim of the study is to outline, in broad terms, the trajectory of the institutionalization of the Uşşâqî Sufi order in Balıkesir and to evaluate, through the waqfiyya, the nature of the relationship between the zâwiya (dervish lodge) and the waqf. The principal source of the study is a copy of the waqf deed preserved in the Balıkesir City Archive; within this framework, the text is examined with regard to the functioning of the zâwiya and the practical implications of the waqf conditions.

The institutional history of the Uşşâqî Sufi order in Balıkesir begins with the Garipler Tekke, founded in 1283/1866 by Ahmed Tâlib İrşâdî in the İzmirler quarter. The first shaykh of this tekke was Kuddûsî Ahmed Efendi of Balıkesir, after whom the leadership passed to Bıçakçı Ahmed Şevki Efendi. By 1923, two Uşşâqî tekkes were active in the city-one in İzmirler and the other in the Eski Kuyumcular quarter. These tekkes were not confined to serving members of the order alone, but constituted significant components of the religious and social network that developed within the urban setting.

The waqfiyya at the centre of the paper is dated 15 Muharram 1328 and concerns a cash waqf of 1000 kuruş established by Shaykh Ahmed Şevki Efendi. The text further refers to a deed dated 12 Sha'bân 1327, from which it is understood that the spatial boundaries and physical condition of the Uşşâqî zâwiya in the Oruçgazi quarter had previously been formally recorded. According to the waqfiyya, the

endowed sum was to be invested in accordance with its current monetary value and through legitimate means, and the resulting income was to be allocated to the needs of the zâwiya and to the provision of food for resident and travelling dervishes as well as wayfarers in need. In this respect, the waqfiyya sheds light both on the internal organisation of the zâwiya and on the practical dimensions of Sufi life in Balıkesir. The text also offers clues concerning the structure, functioning, and ritual order of the zâwiya, thereby providing concrete evidence regarding the institutional functioning of the Uşşâqî Sufi order in Balıkesir and the local configuration of the relationship between the zâwiya and the waqf.

Key Words: Karesi, Balıkesir, Uşşâqî Sufi order, waqfiyya, Shaykh Ahmed Şevki Efendi

VAKFİYELERE GÖRE OSMANLI DÖNEMİ BURSA'DA KÜLTÜR VE KÜTÜPHANE HİZMETLERİ

Prof. Dr. Hasan Basri ÖCALAN

*Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğrt.
Üyesi Nilüfer/Bursa, habasri@uludag.edu.tr*

Özet

İslâm medeniyetinin tarih içinde geliştirdiği önemli hizmetlerden biri de vakıf sistemidir. Sağlıktan bayındırlık işlerine, eğitimden kültür ve dini hizmetlere kadar hemen hemen her saha ile ilgili kurulan vakıflar tarih boyunca toplumun birçok ihtiyacına cevap vermiştir. Hatta günümüzde birçok bakanlığın deruhte ettiği hizmetler vakıflar yoluyla yürütülmüştür. Söz konusu hizmetlerin yürütülmesi için kurulan vakıfların işleyişini düzenleyen vakfiyeler bize birçok konuda bilgi sağlamaktadır. Bu hizmetlerden biri de kütüphanelerdir. Emeviler dönemi ile başlayan kütüphane kurma faaliyetleri İslâm tarihi boyunca devam etmiş, söz konusu kütüphanelerin işleyişi vakıflar yoluyla yürütülmüştür.

Bir dönem Osmanlı'ya başkentlik yapmış olan Bursa, arşiv belgeleri açısından ve özellikle vakfiyeler bakımından son derece zengin arşiv malzemesine sahiptir. Bu bildiride Bursa 'da kurulan kütüphaneler için düzenlenen vakfiyelerden hareketle bir dönemin kültür hizmetine ışık tutulacaktır.

Başta Umurbey b. Timurtaş Paşa'nın 1455 yılında son şeklini alan ve 283 cilt eserden oluşan Umur Bey Kütüphanesi olmak üzere, Hüsameddin Bursevî, İsmail Hakkı Bursevî, Abdullah Münzevî; Cizyedârzâde Hüseyin Ağa gibi vakıf kütüphane kurucularının vakfiye metinleri incelenecektir. Çalışmada, çeşitli özel arşivlerde, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde ve Bursa Şer'iyye Sicilleri'nde muhafaza edilen vakfiye metinleri incelenerek, sunulan hizmetlere ışık tutulacaktır.

Örneğin, Hüseyin Ağa'nın düzenlemiş olduğu vakfiyede geçen; “ *ve tüllâb ve küttâb gelüp kitap istediklerinde hüsn-i muâmele ile çıkarup birkaç defadur götür getürdürsün deyu dilazârlık olunmayup, mescid-i şerifte mütala'a ve kitâbet ideler...*” şeklindeki ifade kütüphaneye gelenlere iyi muamelede bulunması hususu başka vakfiyelerde de geçmektedir. Bu gibi kütüphane hizmetleriyle birlikte; başta dergâhlar olmak üzere cami ve medrese bünyesinde kurulan kütüphanelere

vakfedilen kitapların çeşitliliğinden hareketle Osmanlı dönemi kültür hayatı hakkında da bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bursa, kütüphane, vakfiye, kitap, kültür

CULTURE AND LIBRARY SERVICES IN BURSA DURING THE OTTOMAN PERIOD ACCORDING TO WAQFIYYAS

Abstract

One of the most significant institutions developed by Islamic civilization throughout history is the foundation (*waqf*) system. From health services to public works, from education to cultural and religious services, waqfs established in almost every sphere have responded to the numerous needs of society across the centuries. As a matter of fact, many services carried out by ministries today were carried out through foundations in the past. The *waqfiyyas*—charters regulating the functioning of these institutions—provide us with valuable information on various aspects of social life. Among these services, libraries hold a prominent place. Beginning in the Umayyad period, the establishment of libraries continued throughout Islamic history, with their operation sustained through waqfs.

Bursa, which once served as the capital of the Ottoman Empire, possesses a particularly rich collection of archival material, especially *waqfiyyas*. This paper aims to shed light on the cultural services of a period by examining the *waqfiyyas* issued for the libraries established in Bursa. In this context, *waqfiyyas* of foundation library founders such as Hüsameddin Bursevî, İsmail Hakkı Bursevî, Abdullah Münzevî, Cizyedarzâde Hüseyin Ağa and especially the Umurbey b. Timurtaş Pasha, whose library took its final form in 1455 and consists of 283 volumes, will be examined. The study will analyze waqfiyya texts preserved in various private archives, as well as in the General Directorate of Foundations, the Presidency of the Republic of Türkiye State Archives, and the Bursa Shar‘iyya Court Registers, in order to provide insights into the services offered.

For instance, the *waqfiyya* established by Hüseyin Ağa contains the following directive: “When students and copyists come and request books, they should be treated with kindness and not offended by being told repeatedly ‘bring it, take it,’ but rather be allowed to read and copy them in the noble mosque.” Such emphasis on courteous treatment of library users also appears in other *waqfiyyas*. In addition to these

provisions concerning library services, the diversity of books endowed to libraries—particularly those established within dervish lodges, mosques, and madrasas—will be examined to provide further insight into the cultural life of the Ottoman period.

Keywords : Bursa, library, waqfiyya, book, culture

Vakıf Hadisleri ve Delil Değeri

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Eşer

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü

Hadis Anabilim Dalı, ahmet_esher@hotmail.com ORCID:

<https://orcid.org/0000-0003-4948-8337>

Özet

Tebliğimizde vakıfla ilgili rivayetleri; -sıhhati hakkında fikir vermesi için geçtikleri kaynaklara referansla- “temel hadis kaynaklarında Rasûlullah’tan nakledilenler” ile “vakfiyeler içerisinde zikredilenler” olmak üzere iki açıdan ele alacağız.

Temel hadis eserlerindeki “Ademoğlu ölünce ameli kesilir. Sadaka-i cariye, yararlı ilim ve kendisine hayır dua eden sâlih çocuk bırakan üç grubun ise bundan istisna edildiği belirtilir (Müslim, Vasıyyet, 14; Tirmizî, Ahkâm 36; Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 14).” Benzer şekilde Peygamber’in “vefat ettiğinde silahından, beyaz katırından, bir de sadaka (vakıf) olarak bıraktığı Hayber/Fedek arazisinden başka bir mal bırakmadığı (Buhârî, Vesâyâ, 1, Cihâd 86)” gibi Hz. Ömer’in “Ey Allah’ın Rasûlü! Hayber’de daha önce hiç sahip olmadığım değerli bir mala sahip oldum. Bana bununla ne yapmamı emredersiniz? sorusuna cevaben Hz. Peygamber’in ‘istersen, aslını vakfet ve gelirini tasadduk et’ demesi üzerine onun söz konusu hurma bahçesini, ‘satılmamak, başkasına bağışlanmamak ve mirasla da geçmemek üzere, gelirini yoksullara, yakın hısımlara, köle azadına, yolda kalmışa, misafire ve Allah yolunda savaşanlara vakfettiği (Buhârî, Vesâyâ, 22, Şurût, 19, Eymân, 33; Müslim, Vasıyyet, 5, 15, 16)’ nakledilmektedir. Hz. Osman’ın (ö. 35/656) ve Hz. Ali’nin (ö. 40/661) su kuyusu (Tirmizî, Menâkıb, 18; Beyhakî, Sünen, VI, 160-161), Ümmü Seleme (ö.20/640), Hz. Hafsa (ö.41/244), Ümmü Habîbe (ö.44/664), Safiyye (50/670) ve Hz. Aişe’nin (ö.57/676) de oturdukları evi ya da başka bir taşınmazlarını vakfettikleri nakledilmiştir. Nihayetinde Cabir b. Abdullah’tan rivayete göre Medineli müslümanlardan varlık sahibi olup da vakıf yapmayan kalmamıştır.

Osmanlı Devleti uygulamasındaki vakfiyelerde sultanın tasdik yazıları, imza ve mühürlerinin ardından Allah’a hamd, Hz. Peygamber’e ve ashabına salât ve selâma yer verildikten sonra dünya hayatının geçiciliği ve hayır hasenat yapmanın gerekliliği ve buna dair çeşitli ayet ve hadislerin yer aldığı giriş bölümü yer alır. İşte

vakfiyelerin bu bölümünde çoğu zaman temel hadis kaynaklarında yer alan yukarıdaki meşhur sadaka-ı cariye rivayetinin yanı sıra vakfın konusuna göre örneğin en faziletli sadakanın ne olduğuna dair Hz. Peygamber'in (sa), "Sağlıklı iken ve fakirlik endişesi ve zengin olma hırsı ile hareket ederken tasaddukta bulunabilmendir. (Sadaka vermeyi) can boğaza gelip de (son nefesini yaşadığın âna kadar) erteleme (Buhârî, Vesâyâ, 7) cevabı veya "Kim bir mescid inşa ederse Cenâb-ı Hak ona cennette bir köşk ihsan eder (Müslim, Mesâcid 25)" buyurması gibi rivayetler yer alır. Bazen hadis edebiyatının nispeten tali sayılabilecek kaynaklarındaki "Kıyamet günü insanlar arasında hüküm verilinceye kadar, herkes sadakasının gölgesinde olacaktır (Müsned, 4/147-8)." yahut "Sadaka, sahipleri için kabirlerin sıcaklığını söndürür. Mü'min, kıyamet günü sadakasının altında gölgelenir (Taberânî, Beyhakî, Heysemî)." tarzındaki haberlere de atıf yapılır. Kimi zaman ise halk arasında meşhur ama Rasûlullah'a atfı sahih olmayan "dünya ahiretin tarlasıdır (ed-dünyâ mezraatü'l-âhira)" ve "ölmeden önce ölünüz (mütü kable en-temütü) gibi halk arasında meşhur rivayetlere temas edildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Vakıf, Vakfiye, Sadaka-ı Cârîye, Halk Arasında Meşhur Rivayetler

Waqf Hadiths and Their Evidentiary Value

Abstract

In this paper, narrations related to waqf are examined from two perspectives—with reference to the sources in which they appear in order to provide an assessment of their authenticity: those transmitted from the Messenger of Allah in the principal hadith collections, and those cited within waqf deeds (waqfiyyas).

Among the reports found in the major hadith compilations is the well-known narration stating: "When the son of Adam dies, his deeds come to an end except for three: ongoing charity (şadaqa jāriya), beneficial knowledge, and a righteous child who prays for him." Similarly, it is reported that the Prophet left behind no property at his death other than his weapons, his white mule, and land in Khaybar/Fadak that he had designated as charity (waqf). Another well-known report concerns 'Umar b. al-Khaţţāb, who said: "O Messenger of Allah! I have acquired a piece of land in Khaybar more valuable than anything I have ever owned. What do you command me to do with it?" The Prophet replied: "If you wish, dedicate its corpus as waqf and give its yield in

charity.” Thereupon ‘Umar endowed the said date orchard on the condition that it would neither be sold, nor gifted, nor inherited, and that its revenue would be allocated to the poor, relatives, the emancipation of slaves, wayfarers, guests, and those striving in the path of Allah. It is also reported that ‘Uthmān and ‘Alī endowed water wells, and that Umm Salama, Ḥafṣa, Umm Ḥabība, Ṣafīyya, and ‘Ā’isha endowed their residences or other immovable properties. Finally, according to a report from Jābir b. ‘Abd Allāh, there was no affluent Muslim in Medina who did not establish a waqf.

In the waqfiyyas of Ottoman practice, following the sultan’s ratification statements, signatures, and seals, there appears an introductory section that begins with praise of God and prayers upon the Prophet and his Companions, and then emphasizes the transience of worldly life and the necessity of performing charitable deeds, supported by various Qur’anic verses and hadiths. In this section of waqf deeds, alongside the aforementioned famous narration on ongoing charity found in the major hadith sources, other reports are frequently cited depending on the subject of the waqf. These include, for example, the Prophet’s statement regarding the most virtuous form of charity: *“That you give charity while you are healthy, fearing poverty and hoping for wealth. Do not delay it until the soul reaches the throat (i.e., the moment of death)”*, or his saying: *“Whoever builds a mosque, Allah will build for him a palace in Paradise”*.

At times, references are also made to reports found in relatively secondary hadith sources, such as: *“On the Day of Resurrection, until judgment is passed among people, everyone will be under the shade of his charity”* or *“Charity extinguishes the heat of graves for its owners. On the Day of Resurrection, the believer will be shaded by his charity”*. On other occasions, it is observed that statements widely circulated among the public but not authentically attributed to the Prophet—such as *“This world is the field of the Hereafter”* (*al-dunyā mazra‘at al-ākhirā*) and *“Die before you die”* (*mūtū qabla an tamūtū*) are also mentioned.

Keywords: Hadith, Waqf, Waqfiyya, Ṣadaqa Jāriya, Popular Narrations Among the Public

VAKIF TEMELLİ TEKAFÜL UYGULAMASI VE FIKHÎ DEĞERLENDİRMESİ

Dr. Abdullah ONUR

abdullah.onur@hotmail.com.tr

Özet

Sigorta ile aynı amacı taşıyan tekafül, sigorta sistemindeki İslam hukukuna göre mahzurlu unsurların ortadan kaldırılmasıyla elde edilen modern bir yardımlaşma ve dayanışma müessesesidir. Tekafülün mikro ve makro olmak üzere çeşitli işlevlerinden söz edilebilir. Ürün maliyetlerinin azaltılması mikro işlevlere; kaynakların daha verimli biçimde değerlendirilmesi ve sosyo-ekonomik çöküntülerin önlenmesi ise makro işlevlere örnek teşkil etmektedir. Tekafül; vekalet modeli, mudarabe modeli ve bunların karışımından oluşan karma (hibrit) model olmak üzere üç model üzerine bina edilebilmektedir. Vekalet, mudarabe veya karma model üzerine oluşturulabilen tekafülde katılımcılar tüzel kişiliğe sahip bir fon oluşturur ve karşılıklı yardımlaşma esasına göre hareket ederler. Şirket ise bu fonun idarî işlemlerini yerine getirir ve fondaki tutarları yatırıma sevk eder. Oluşturulan fon ile katılımcılar arasındaki ilişki çağdaş İslam hukuku araştırmacıları arasında ihtilafa sebep olmaktadır. Onların bir kısmı bunu şartlı hibe, bir kısmı bağışlama taahhüdü, diğer bir kısmı ise nihd ortaklığı (münâhede) olarak nitelendirir. Ancak bu görüşlerin caiziyeti çağdaş İslam hukukçuları arasında tartışmalıdır. Bu bağlamda bazı çağdaş İslam hukukçuları yukarıdaki her bir görüşte ortaya çıkan mahzurlardan uzaklaşabilmek için tekafülün vakıf temeli üzerine inşa edilmesi gerektiğini ileri sürer. Buna göre bir vakıf fonu oluşturulur. Riskten korunmak isteyenler, bu fondan yararlanabilmek için belli bir meblağı (bağış) fona aktarır. Zarar meydana geldiğinde ise fon, ortaya çıkan maddi kaybın tamamını veya bir kısmını karşılar. Bu çalışmada, çağdaş İslam hukukunda tekafül modellerini inceleyen literatürde ortaya konulan vakıf temelli tekafül modeli ele alınmıştır. Ayrıca bu modelin İslam hukukuna göre esasları tartışılmıştır. Çalışmanın temel amacı, bu esasların klasik İslam hukuku literatüründeki vakıf kurumu ile karşılaştırmalı biçimde incelenmesi ve modele dair herhangi bir şer'î aykırılığın bulunup bulunmadığının tespit edilmesidir. Bu çerçevede, klasik ve çağdaş literatür karşılaştırmalı olarak incelenmiş, para vakıflarına ilişkin tartışmalar değerlendirilmiş ve taraflar arasındaki

hukuki ilişki analiz edilmiştir. Bu değerlendirmeler neticesinde vakıf temelli tekafülün İslam hukuku çerçevesinde uygulanabilir bir alternatif sunduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İslam İktisadı ve Finansı, Sigorta, Tekafül, Vakıf, Bağış

WAQF-BASED TAKAFUL PRACTICE AND ITS JURISTIC EVALUATION

ABSTRACT

Takaful, which serves the same purpose as insurance, is a modern institution of mutual assistance and solidarity developed by eliminating the elements deemed impermissible under Islamic law within the conventional insurance system. Takaful performs various functions at both micro and macro levels. While the reduction of product costs constitutes a micro-level function, the more efficient allocation of resources and the prevention of socio-economic disruptions exemplify its macro-level functions. Takaful may be structured on the basis of three models: the wakālah (agency) model, the muḍārabah (profit-sharing) model, and a hybrid model that combines elements of both. In takaful arrangements established under the wakālah, muḍārabah, or hybrid models, participants form a fund possessing legal personality and operate in accordance with the principle of mutual assistance. The company, on the other hand, undertakes the administrative management of this fund and channels the accumulated contributions into investment activities. The legal nature of the relationship between the participants and the fund has been a matter of disagreement among contemporary Islamic law scholars. Some characterize this relationship as a conditional donation, others as a binding promise to donate, while yet others define it as a nihd partnership (munāhadah). However, the permissibility of these characterizations remains contested among contemporary Islamic jurists. In this context, certain contemporary Islamic scholars argue that, in order to avoid the legal objections arising from each of the aforementioned approaches, takaful should be established on a waqf-based foundation. According to this view, a waqf fund is created, and individuals seeking risk protection transfer a specified amount (as a donation) to the fund in order to benefit from it. In the event of a loss, the fund compensates all or part of the resulting financial damage. This study examines the waqf-based takaful model as articulated in the literature on takaful models within

contemporary Islamic jurisprudence. Furthermore, it discusses the foundational principles of this model from the perspective of Islamic law. The primary objective of the study is to analyze these principles comparatively with the institution of waqf in classical Islamic legal literature and to determine whether the model involves any Sharī'ah non-compliance. To this end, classical and contemporary sources are examined comparatively, debates concerning cash waqfs are evaluated, and the legal relationships between the parties are analyzed. As a result of these evaluations, it has been found that waqf-based takaful offers a viable alternative within the framework of Islamic law.

Key Words: Islamic Economics and Finance, Insurance, Takaful, Waqf, Donation

TOPLUMSAL VE TASAVVUFİ ETKİDE GELİŞEN VAKIFLARIN KÜLTÜREL DEĞİŞİMDEKİ ROLÜ

Betül TÜRKEL

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, betulturkel35@gmail.com*

Özet

Toplumun yapısını oluşturan birlik ve beraberliği güçlendiren vakıfların, tasavvufi değerlerin ekseninde geliştiği unutulmamalıdır. Bu araştırmanın amacı, bu fikri eserlerinde yansıtan tasavvufi ve İslam tarihçisi yazarlarının çalışmaları ele alınıp, toplumsal ve tasavvufi etkide gelişen vakıfların kültürel değişimdeki rolü tasavvuf ve sosyoloji ilişkisi, öncelikle günümüzde yapılan çalışmalar kapsamında incelenmiş ve bu ilişkinin tasavvufi kavramlar üzerinden açıklanması hedeflenmiştir. Bu bağlamda tasavvuf yaşayan bir ilim olduğu için, görünenin ötesindeki gerçekliği gözler önüne seren, dinin yüceliği imana ve inanca olan manevi değer yargılarını kendi şahsiyetine aktarma gücünü, vakıflar aracılığıyla yansıtan bir ilim olma vasfını kendisinde göstermiş olmaktadır. Uzağın yakın olduğunu, paylaşmanın, kalbi kirlerinden arındırdığını insanlık tarihi içinde her daim gözler önüne sermiştir. Sadece soyut olarak yaşama tutunan bir ilim değil, yaşadığını yaşayarak göstermiştir.

Bu araştırmanın konusunu toplumsal ve tasavvufi etkide gelişen vakıfların paylaşmayı toplumsal dayanışmayı ve ahlaki yapıyı güçlendirmesi adına Osmanlı'nın da etkisi ile kurulan Mevlevihaneler, tekke, zaviye, dâru's - şifa ve ahilik teşkilatları, o dönemin yaşayan vakıfları ortaya koymaktadır. Vakıfların tek başlarına kontrolsüz ve yönetimsiz kalması onların, başkalarının çıkarları doğrultusunda gelişen bir yapı enkazına neden olmasına olanak sağlar. Bu durumda toplumda ahlaki çöküntüye girmiş olur. Vakıflar, insan için bir faydanın eseridir. Onlar üzerinden menfaat hakkı beklenmemelidir. Bu araştırmanın önemi vakıfların insanın kültürel değişiminde etkisi olduğunu, eşitliğin ve özgür yaşamın paylaşılabılır olduğunu göstermektedir. Eskiden de var olan kervansaraylar, hanlar geçmiş dönemin yaşayan anıları olsa da günümüzde bunun yaşayan kanıtı, insanlığa miras bırakılmış vakıflardır.

Vakıfların toplumsal değerlere hizmet için var olduğu, bu değerleri tasavvufi geleneğin geliştirdiği bir gerçektir. Bu araştırmanın konusunda toplumsal ve tasavvufi değerlerin vakıflar üzerindeki psikolojik tahlilleri, geçmiş ile bağını koparmayan günümüzde de etkisini gösteren vakıfların insana sunduğu değeri, takva, tövbe, zikir, ihlas, ihsan, sabır, tevekkül, rıza, Allah sevgisi ve korkusu, kavramlarına değinilerek, nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması, karşılaştırma, yorumlama yöntemi kullanılmıştır. Böylelikle tasavvufun manevi etkisi, sosyolojinin toplumsal kapsayıcılığı modernleşen insanın, geçmişini unutmadan geleceğine yön vermesini vakıflar aracılığıyla ile sağlamış olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Vakıf, Kültürel Değişim, Toplum, İhlas, Tevekkül.

VAKIF İNSAN MODELİNİN EDEBİYAT'A YANSIMALARI: KUTADGU BİLİĞ VE SAFAHAT ÖRNEĞİ

Şeyma YURDAKÖK

*Yazar, Kriter Haber (Balıkesir Üniversitesi/Fen- Edebiyat
Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyatı -Mezun-),
seymayurdakok18@gmail.com*

Özet

Türk kültür ve medeniyetinde vakıf anlayışı, sadece kurumsal bir yapıdan ibaret değildir. Bu anlayış aynı zamanda bir insan modelini de ortaya koymaktadır. Vakıf insan, sahip olduğu malı, bilgiyi ve zamanı yalnızca kendi menfaati için değil, toplumun ortak yararı için kullanan kişiyi ifade etmektedir. Edebiyat tarihi boyunca birçok şair ve yazar bu anlayışı eserlerine yansıtarak hem bireyi hem de toplumu ideal değerlere yönlendirmiştir.

Bu çalışmada, Türk edebiyatının iki önemli eseri olan *Kutadgu Bilig* ve *Safahat* üzerinden vakıf insan modelinin edebiyata nasıl yansıdığı incelenmiştir. Türk edebiyatının önemli eserlerinden biri olan *Kutadgu Bilig* ile *Safahat*'ta işlenen insan modeli arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ele alınmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, *Kutadgu Bilig*'deki insan modeli ve öğretileri; akıl, hikmet, adalet ve erdem gibi temel değerler bağlamında ele alınmıştır. İkinci bölümde ise *Safahat*'ta Mehmet Akif Ersoy'un insan modeline dair sunduğu idealler yer almaktadır. Son bölümde, her iki eserdeki vakıf insan anlayışının, toplumsal ve bireysel sorumluluk bağlamında nasıl birleştirilebileceği ve günümüzdeki önemine dair değerlendirmeleri yapılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, *Kutadgu Bilig* ve *Safahat* üzerinden vakıf insan modelinin edebiyata nasıl yansıdığını incelemektir. Edebiyatın bu iki farklı dönemindeki eserler, insanın ahlaki, toplumsal ve bireysel sorumlulukları bağlamında vakıf insan anlayışını farklı şekillerde ele almaktadır.

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı bir karşılaştırmalı edebiyat incelemesidir. *Kutadgu Bilig* ve *Safahat* eserleri, vakıf insan modeli üzerinden karşılaştırılmıştır. Metinler arası analiz yöntemiyle, her iki eserdeki ahlaki değerler, toplumsal sorumluluklar gibi temalar

ele alınmıştır. Karşılaştırmalı yöntemle, her iki eserdeki vakıf insan modelinin tarihsel gelişimi ve toplumsal rolü incelenmiştir.

Bu çalışma, Türk edebiyatında vakıf insan modeli üzerine yapılan araştırmalara derinlemesine bir bakış açısı sunarak literatüre önemli katkılarda bulunacaktır. *Kutadgu Bilig* ve *Safahat* arasındaki karşılaştırmalı analiz sayesinde Türk edebiyatının geçmiş ve modern dönemleri arasındaki bağları ortaya çıkmıştır. Ayrıca, vakıf insanın bireysel ve toplumsal sorumluluklarla ilişkisini vurgulayan modern ve klasik edebiyat olmak üzere bu iki dönem arasındaki ahlaki ve felsefi etkileri ele alınmıştır. Son olarak, her iki eserdeki vakıf insan modelini günümüz toplumu ile ilişkilendirerek, toplumsal sorumluluk ve bireysel erdemin modern yansımaları üzerine yapılan değerlendirmelerle literatürdeki boşluğu dolduracaktır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf İnsan, Kutadgu Bilig, Safahat.

REFLECTIONS OF THE FOUNDATION HUMAN MODEL ON LITERATURE: THE EXAMPLE OF KUTADGU BILIG AND SAFAHAT

Abstract

The concept of foundation in Turkish culture and civilization is not just an institutional structure. This understanding also reveals a human model. A foundation person refers to a person who uses his property, knowledge and time not only for his own benefit but also for the common good of the society. Throughout the history of literature, many poets and writers have reflected this understanding in their works, directing both the individual and the society to ideal values.

In this study, it was examined how the foundation person model was reflected in literature through *Kutadgu Bilig* and *Safahat*, two important works of Turkish literature. The similarities and differences between *Kutadgu Bilig*, one of the important works of Turkish literature, and the human model depicted in *Safahat* are discussed.

In the first part of the study, the human model and teachings in *Kutadgu Bilig*; It is discussed in the context of fundamental values such as reason, wisdom, justice and virtue. The second part includes the ideals presented by Mehmet Akif Ersoy regarding the human model in *Safahat*. In the last chapter, evaluations were made on how the understanding of foundation human in both works can be combined in the context of social and individual responsibility and its importance today.

The aim of this study is to examine how the foundation person model is reflected in literature through Kutadgu Bilig and Safahat. Works in these two different periods of literature deal with the understanding of the foundational human being in the context of human moral, social and individual responsibilities in different ways.

This study is a comparative literature review based on qualitative research method. The works of Kutadgu Bilig and Safahat were compared through the foundation human model. With the intertextual analysis method, themes such as moral values and social responsibilities in both works were discussed. With a comparative method, the historical development and social role of the foundation human model in both works were examined.

This study will make significant contributions to the literature by providing an in-depth perspective on the research on the foundation person model in Turkish literature. Thanks to the comparative analysis between Kutadgu Bilig and Safahat, the ties between the past and modern periods of Turkish literature have been revealed. In addition, the moral and philosophical influences between these two periods, modern and classical literature, which emphasize the relationship of the foundation man with individual and social responsibilities, are discussed. Finally, by relating the foundation human model in both works to today's society, it will fill the gap in the literature with evaluations on the modern reflections of social responsibility and individual virtue.

Keywords: Foundation Human, Kutadgu Bilig, Safahat.